T.C.
NİĞDE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH ANABİLİM DALI
YAKINÇAĞ TARİHİ BİLİM DALI

# ATATÜRK DÖNEMİNDE ALMAN BİLİM ADAMLARININ ÜNİVERSİTELERİMİZDE İSTİHDAMI TÜRK BİLİM ve KÜLTÜR HAYATI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

## DOKTORA TEZİ

**Tez Danışmanı**
Yrd. Doç. Dr. Faruk YILMAZ

**Hazırlayan**
İbrahim ÖZTÜRK

**Niğde 2002**

## ÖZET

Türkler, eğitime ve özellikle yüksek öğretime çok eskiden başlamışlardır. İlk Türk yüksek okulları olan Medreseler Karahanlılar, Gazneliler ve Selçukların zamanında kurulup, teşkilatlandığı görülür. İlk müslüman Türk devletlerinde oluşan bu yüksek öğretim Osmanlı Devleti ile devam etmiş, dünyanın en çağdaş eğitim kurumu haline gelmiştir.

Ancak XVII. yüzyıldan itibaren başlayan duraklama eğitim kurumlarında da ortaya çıkmıştır. Medrese kendisini yenileyememiş, Tanzimat'dan sonra ilk Osmanlı Üniversitesi diyebileceğimiz Darülfünun açılmıştır. Ancak çağdaşlaşma politikasının yetersizliği ve karşı çıkanların çokluğu gibi nedenlerle Darülfünun'un gelişimi engellenmiştir.

Atatürk'ün önderliğinde başlayan Milli Mücadele sonrasında Darülfünun'u geliştirmek için Cumhuriyet Hükümetleri bir çok çalışmalar yapsalarda, Darülfünun kendisini yenileyememiştir. Darülfunun'u ıslak etmek için yabancı uzman olarak Prof. Albert Malche getirilmiştir. Malche'ın raporundan sonra Darülfünun kapatılarak İstanbul Üniversitesi açılmıştır.

Yeni üniversiteye Darülfünun'dan bir çok öğretim üyesi alınmamıştır. Yeni kadronun çoğunluğu Hitler'in baskısı sonucu ülkelerini terk etmek zorunda kalan Alman Mülteci bilim adamları oluşturmuştur. Bu bilim adamları çağdaş eğitim-öğretim yöntemini ülkemize getirmişler ve bir çok bilim adamı yetiştirmişlerdir.

Bugün ülkemizin geldiği eğitim seviyesinde Alman Profesörlerin yapmış oldukları çok önemli katkılar inkar edilemez.

**SUMMARY**

In history the Turkish states started educating their people from very old times and paid a special attention to the high education. Among the first high school that was the Medrese. They were first established during the and of Karahanlı, Gazneli and Selçuk's. These Medrese practices continued during the Ottoman period as a means of educating its subjects and it later became an influential and modern educational establishments.

However the progress almost stopped in the 17.th century affected the education too. As a result the Medrese could reform themselves and became a kind of an education garden. After the Tanzimat and the first university practices began to be established, however the lack of enlightened nation and reforms stopped the progress of university.

Atatürk and the after math the leaders try to develop university. For this Prof. Albert Malche was brought to Turkey to renew and reform the high education. Following the reports of A. Malche Darülfünun was renamed as university of İstanbul.

Many academic staffs in Darülfünun were not accepted to the university. The staffs of İstanbul university formed mainly. Those not reform Medrese or Darülfünun but from the refugees and asylum-seekers run a way from Germany due to Hitler's fear. These academic staffs brought to Turkey the modern and contemporary method of education and brought up new scientist in various subjects.

These Germany Professors had a tremendous effect on the development of Turkish high education.

## İÇİNDEKİLER



## BİRİNCİ BÖLÜM

## TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİMİN TARİHÇESİ

## İKİNCİ BÖLÜM
## CUMHURİYET DÖNEMİNDE YÜKSEK ÖĞRETİM



## ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
## TÜRK YÜKSEK ÖĞRETİMİNDE ALMAN BİLİM ADAMLARI

**DÖRDÜNCÜ BÖLÜM**

**ALMAN BİLİM ADAMLARININ TÜRK BİLİM DÜNYASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ**

## BEŞİNCİ BÖLÜM
## SEÇİLMİŞ BİYOGRAFİLER

# KISALTMALAR

| | |
|---|---|
| **a.g.e** | **:** Adı geçen eser |
| **a.g.m** | **:** Adı geçen makale |
| **a.g.t** | **:** Adı geçen tez |
| **A. S. D.** | **:** Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri |
| **A. Ü** | **:** Ankara Üniversitesi |
| **bkz** | **:** Bakınız |
| **C.** | **:** Cilt |
| **CBSD** | **:** Cumhurbaşkanları, Başbakanlar ve Milli Eğitim Bakanlarının, Milli Eğitim ile İlgili Söylev ve Demeçleri. |
| **Çev.** | **:** Çeviren |
| **DTCF.** | **:** Dil ve Tarih – Coğrafya Fakültesi |
| **Haz.** | **:** Hazırlayan |
| **İ.Ü** | **:** İstanbul Üniversitesi |
| **İÜA** | **:** İstanbul Üniversitesi Arşivi |
| **TBMM** | **:** Türkiye Büyük Millet Meclisi |
| **Yay.** | **:** Yayınları |
| **zkr** | **:** Zikreden. |

## ÖNSÖZ

Bilgi toplumu, bilgi çağı gibi adlandırmalarla yeni bir yüzyıla girmiş bulunmaktayız. Modern ve gerçek bilimi araştıran, çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkmayı görev kabul eden Türk Devleti'nin uzman ve bilim adamları, Atatürk'ün Üniversite Reformu'ndan günümüze kadar kalite ve sayıları artarak yetişmeye başlamışlardır. Bu çalışmada amacımız reform esnasında Alman bilim adamlarının ülkemize getirilmeleri, üniversitemize-üniversitelerimize, Türk bilim ve kültür hayatına yaptıkları katkıyı araştırmaktır.

Çalışmamız Giriş ve beş ayrı bölümden oluşmaktadır.

Giriş bölümünde üniversite kavramı ile üniversitenin amaç ve görevleri üzerinde durulmuştur.

Birinci bölümde, Türk Tarihi'nin bilinen ilk yüksek öğretim kurumu olarak medreseler ve medrese ile Üniversite arasında bir geçiş dönemini oluşturan Darülfünun'u kurma çalışmaları ve Cumhuriyet dönemine kadarki gelişimi üzerinde durulmuştur.

İkinci bölümde, Cumhuriyet Yönetimi'nin Darülfünun'a verdiği önem, Darülfünun'a yöneltilen tenkitler, reform çalışmaları ve Darülfünun'un kapatılıp, İstanbul Üniversitesi'nin açılması ele alınmıştır.

Üçüncü bölümde ise, Türk yüksek öğretiminde Alman bilim adamlarının reform öncesi ve reform sonrası görev alışları anlatılmıştır.

Dördüncü bölümde ise mülteci bilim adamlarının üniversitemiz ile Türk bilim ve kültür hayatına yaptıkları katkılar üzerinde durulmuştur.

Beşinci bölümde, mülteci bilim adamlarından ülkemize yapmış oldukları katkılar gözönüne alınarak her alandan örnek olarak seçilmiş kişilerin kısa biyografileri verilmiştir.

Sonuç kısmında ise, konunun kısa bir özeti ve değerlendirilmesi yapılmıştır.

Tezimizi hazırlarken, İstanbul Üniversitesi arşiv belgelerinden yararlandık. Gazete ve dergiler taranmaya çalışılıp, konu ile ilgili ulaşılabilen araştırmalar incelendi.

Çalışmalarımın her aşamasında yakın ilgilerini ve değerli yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Faruk YILMAZ'a, İstanbul Üniversitesi Arşivinde çalışmama yardımcı olan Prof. Dr. Mehmet SARAY'a, yüksek lisans tez danışmanım ve enstitü müdürümüz Doç. Dr. Musa ŞAŞMAZ'a, saygıdeğer hocalarım Doç. Dr. Ramazan TOSUN ve Doç. Dr. Ayhan ÖZTÜRK'e teşekkürlerimi sunmayı bir borç bilirim.

İbrahim ÖZTÜRK
5 Haziran 2002
NİĞDE

# GİRİŞ

## A. ÜNİVERSİTE KAVRAMI

Üniversite kavramı etimolojik açıdan, Latince *"üniversitas"* kelimesinden türetilmiştir. Ortaçağın başlarında kullanılmaya başlanan bu kelime, sözlük anlamı açısından herhangi bir *"birlik"* anlamına geliyordu[1]. *"üniversitas"* aynı zamanda, tüm bilgi dallarına yayılma ve evrenselliği de belirtmektedir[2]. Üniversitelerin büyük çoğunluğu kaynağını eski kilise okullarından almıştır. Bilinen ilk üniversite IX. yüzyıl başında Salerno kentinde kurulan Tıp Okuludur. XI. yüzyılda İtalya'nın çeşitli kentlerinde hukuk araştırmaları önem kazanmış, bu kentlerdeki kuruluşların XII. yüzyıldan sonra medeni hukuk ve kilise hukuku konularında verdikleri eğitim önem kazanmıştır[3].

Fransa'da 1150-1170 yılları arasında Paris Üniversitesi kurulmuştur. 1208'de rektör seçilmiş, üniversitede tanrıbilim, kilise hukuku, tıp ve sanatlar olmak üzere dört bölüm kurulmuştur[4].

---

[1] Ali Güler, **Türkiye'de Üniversite Reformları,** Ankara 1994, s.9.
[2] Hilmi Ziya Ülken, *Eğitim Krizinin Kökleri ve Üniversiteler*, **A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi,** C.II, s.1-4.
[3] Ernst Hirsc, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi,** C.I, İstanbul 1950, s.16-17; Güler, **a.g.e.,** s.11.
[4] Hirsc, **a.g.e.,** s.27.

İngiltere'de Paris Üniversitesini örnek alarak Oxford Üniversitesi kurulmuş, daha sonra 1209'da Cambridge açılmıştır[5].

Bu üniversitelerin kuruluşlarından İslâm medreselerinin dolaylı etkileri vardır. Özellikle İspanya ve Sicilya'da Müslümanların medreselerinde eğitim gören Avrupalı öğrenciler ve bilim adamları bu üniversitelerin açılmasında rol oynamışlardır[6].

Ortaçağ üniversitelerinde öğretim dili Latince idi. Profesörler başlangıçta din adamları iken zamanla laik düşüncede olanlar çoğalmıştır. Bu üniversitelerin önemli bir siyasi işlevi de, Avrupa'nın en ücra köşelerinden gelen öğrencelere *"millet"* olma ve *"Avrupalı"* olma bilincini vermiş olmasıdır.[7]

Avrupa'da rönesans ve reform hareketleri üniversitelerin gelişmesinde önemli bir dönüm noktasıdır. Hür düşünce, ilme dayalı araştırma ve teknolojik gelişmeler üniversitelerin önemini ortaya çıkarmıştır. XVI. yüzyıldan itibaren Latince yerine öğretim ve bilim dili olarak, milli diller kullanılmaya başlamıştır.[8] Ancak Katolik ve Protestan üniversiteler kendi görüşlerine göre farklı programlar oluşturduklarından XVII. yüzyıla kadar eğitimde önemli gelişme olmamıştır.[9]

XVII. yüzyıl sonlarında üniversite kurumlarından akademik araştırmalar gelişmiş, Avrupa'nın değişik ülkelerinde ve aynı ülkenin değişik şehirlerinde kurulan üniversiteler bilim ve teknolojiyi birleştirerek sanayi inkılabını hazırlamıştır. Bu gelişme dinsel sınırlamaların da kaldırılmasıyla XVII. ve XIX. yüzyıllarda artarak devam etmiş ve bugünkü modern üniversiteler oluşmuştur.[10]

---

[5] Mehmet A. Kısakürek, **Üniversitelerimizde Yenileşme "Programlar ve Öğretim Açısından",** Ankara 1976, s.3; Güler, **a.g.e.,** s.12.
[6] Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** İstanbul 1997, s.44.
[7] Akyüz, **a.g.e.,** s.27.
[8] Akyüz, **a.g.e.,** s.62.
[9] **Meydan Larrousse,** C.12, s.479.
[10] **A.g.e.,** s.479-480.

## B. ÜNİVERSİTENİN AMAÇ VE GÖREVLERİ

Her toplumda üniversitenin amaç ve görevleri ile özelliklerinin büyük çoğunluğu ortaklaşa benimsenir. Ancak toplumların şartları, özlemleri ve gelenekleri açısından farklı kriter ve yaklaşımlar sözkonusu olabilmekte, uygulamalarını o yönde sürdürmektedirler[11]. Bununla beraber ortak olan görüşler üniversitenin eğitim, öğretim ve araştırma yapmak, toplumsal gelişme isteği yaratarak yaratıcı ve üretici bireylerin yetişmesini sağlayarak çeşitli hizmet alanlarına eleman hazırlamaktır[12].

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulmasıyla, üniversiteden ülke kalkınmasına yönelmesi, ihtiyaç duyulan her alanda uzmanlar yetiştirmesi istenmiştir. Yine rejimin sürekliliği için üniversite gençliğine, Atatürk İlke ve İnkılâplarını anlatmak, kavratmak, böylece milli şuurun gelişmesine katkıda bulunması üniversiteden istenmiştir. 1925 yılında Maarif Vekili Hamdullah Suphi Bey Darülfünunda yaptığı konuşmada:

> *"Eğer Türk tarihinin en büyük kazancı olan inkılâbı yeni nesillerin kalbine bir aşk ve iman halinde telkin etmezsek bizden sonra hükümetin başına gelecekler hafif unsurlar olacaktır. Yeniden buhranlara ve felaketlere düşeceğiz. Onun için Darülfünunumuz büyük ve tarihi bir vazife deruhte etmiştir. Gençliğimize inkılâbın aşk ve hürmetini daha kuvvetli telkin etmelidir."*[13].

Ancak Cumhuriyet hükümetlerinin beklentilerini Darülfünun tam olarak sağlayamamıştır. Özellikle inkılâplara ilgisiz kalması, 1933 üniversite reformunun önemli sebeplerinden birisini oluşturmuştur.

Üniversite, toplumun gelişmesi ve ülke kalkınması için dinamo niteliğinde bir kurumdur. Dolayısıyla toplumsal gelişimin ve dönüşümün

---

[11] Hüseyin Korkut, **Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları,** Ankara 1984, s.2.
[12] Kısakürek, **a.g.e.,** s.9-10.
[13] **CBSD**, C.1., s.335.

önünde olmak zorundadırlar. Salt eğitim, öğretimle yükümlü, bilim üreten kurumlar olarak tanımlanamaz. Bunların üstünde milli kültür ve hayatın güçlenip zenginleşmesine katkıda bulunmalıdır[14].

[14] Bülent Erantepli, **1933 Üniversite Reformu ve Türk Üniversitelerinin Gelişimindeki Yeri,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996, s.7.

# BİRİNCİ BÖLÜM

# TÜRKİYE'DE YÜKSEKÖĞRETİMİN TARİHÇESİ

## A. MEDRESELER

Türk eğitim tarihinde yükseköğretim bugünkü haline gelinceye kadar birçok değişiklik yaşamıştır. Bu süreci üç ana kısımda incelemek mümkündür: Birincisi, Doğu tipi yükseköğretim kurumları diye de adlandırılan medreseler –asırlar boyunca hem İslâm dünyasına, hem de Batı dünyasına ışık tutmuş- ilk üniversite örnekleridir. İkinci, medresenin bozulması üzerine Tanzimat'tan itibaren çoğalan Batı tipi yüksekokullar ve Darülfünun devridir. Üçüncüsü ise Medrese ve Darülfünun'un kapatılmasından sonra kurulan ve şu ankilerin temeli olan üniversitedir[15].

İslâm aleminde ilk medreseler X. ve XI. asırlarda Taberan ve Bağdat'ta kurulmuş olup bilâhare Mısır, Fas, Tunus ve Endülüs (İspanya)'te gerçekleşmiştir[16].

Türk tarihinde ilk medreseler Karahanlılar tarafından Semerkant, Buhara, Taşkent, Balasagun, Yarkent, Kaşgar gibi önemli kentlerde kuruldu[17]. Bunları Gazneliler'in kurduğu medreseler takip etti. Ancak medrese sisteminin

[15] Azmi Süslü, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 yıllık Tarihi,** Ankara 1986, s.1.
[16] Mehmet Saray, **İstanbul Üniversitesi Tarihi, (1453-1993),** İstanbul 1996, s.4.
[17] Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** İstanbul 1997, s.19.

tamamlanıp, bir devlet politikası haline gelmesi Büyük Selçuklu Devleti'nde Melikşah ve Vezir Nizamülmülk tarafından gerçekleştirilmiştir[18].

İlki 1067'de Bağdat'da kurulan Nizamiye Medresesi'ni daha sonra İsfahan, Rey, Nişabur, Merv, Belh, Herat, Basra, Amul, Tus ve Musul gibi büyük merkezlerde kurulanlar takip etmiştir. Selçuklu devleti bu medreseler ile bir yandan ilmi koruyarak yükseltiyor ve yaşıyor diğer yandan da meydana getirdiği bu büyük irfan ordusu sayesinde sünni aleyhtarı aşırı Şii faaliyetlere karşı İslâm dünyasını koruyordu[19]. Bu medreselerde öğrenciler burslu olup Kur'ân, fıkıh, kelâm, tefsir, hadis gibi İslâmi ilimlerin yanında tarih, edebiyat, coğrafya gibi sosyal bilimler ve tıp, astronomi, matematik, fizik gibi tabii ilimler de öğretiliyordu[20].

Moğol istilasından sonra Türkistan'da Timurlular zamanında Buhara, Semerkant, Belh ve Herat gibi şehirlerde çok sayıda medrese açıldı. Özellikle Timur'un oğlu Şahruh Mirza ve torunu Uluğ Bey döneminde bu medreselerde dini ilimlerle beraber müsbet ilimler de okutulmuş, medresede matematik, astronomi öğretimi yapılarak rasathane kurulmuştur[21].

Türk-İslâm dünyasında medreselerin en çok geliştiği yer Anadolu olmuştur. Anadolu'da açılan medreseleri Danişmendli medreseleri, Artukoğulları medreseleri, Selçuklu medreseleri, Anadolu Beylikleri medreseleri, Selçuklu medreseleri, Anadolu Beylikleri medreseleri ve Osmanlı medreseleri olmak üzere beş grupta incelemek mümkündür[22].

Medreselerin sayısı çoğaldıkça medreselerde ihtisas alanları da ayrılmaya başlamıştır. Selçuklular ve Beylikler döneminde kurulan medreselerin bir

---

[18] Osman Turan, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti,** İstanbul 1997, s.332; Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye,** İstanbul 1995, s.15-16.
[19] İbrahim Kafesoğlu, *Nizamülmülk*, **İslâm Ansiklopedisi,** C.IX, İstanbul 1993, s.332; Turan, **a.g.e.,** s.332; Akyüz, **a.g.e.,** s.39; Arslan, **a.g.e.,** s.16.
[20] Akyüz, **a.g.e.,** s.40; Arslan, **a.g.e.,** s.17.
[21] Ayrıntılı bilgi için bk., Saffet Bilhan, **Orta Asya Bilgin Türk Hükümdarlar Devletinde Eğitim-Bilim-Sanat,** Ankara 1988.
[22] Saray, **a.g.e.,** s.4.

kısmı hukuk, bir kısmı hadis, bir kısmı tıp ve bir kısmı da astronomi gibi belli alanlarda ihtisaslaşıp eğitim yapmışlardır[23].

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'un fethinden sonra şehri yalnız devlet merkezi değil aynı zamanda ilim merkezi yapmak istemiştir. 1463-1470 yılları arasında kendi adını taşıyan cami ile birlikte 8 medreseden meydana gelen Medaris-i Semaniye'yi (Sahn-ı Seman, sekizli Medreseler) kurdurmuştur. Bu medreselerde ağırlık olarak ilâhiyat ve hukuk öğretimi yapılıyordu. Kanunî Sultan Süleyman döneminde başta ordu olmak üzere, devlet müesseselerinin tabip, cerrah ve mühendis ihtiyacını gidermek için Süleymaniye Medresesi kurulmuştur[24]. Böylece İstanbul Medreselerinde yükseköğretim biri hukuk, ilahiyat ve edebiyat öğretimi yapan Sahn-ı Seman diğeri ise riyaziyat ve tıp öğretimi yapan Süleymaniye Medreseleri olmak üzere ikiye ayrılmıştır[25].

XVI. yüzyıl boyunca sadece İstanbul'da değil, taşrada da büyüklü küçüklü birçok medrese yaptırılmış ve hemen her büyük caminin yanında medrese yapılması gelenek halini almıştır. Mimar Sinan'ın kendi ağzından yazılan Tezkiretü'l Ebniye'de her biri birer sanat şaheseri olan 49 medresenin tamir ve inşasından bahsedilmesi bile Osmanlı Devleti'ndeki medreselerin sayılarının yüzlerce olduğunu anlatmaya yeter[26].

XVI. yüzyıl sonlarına doğru medreselerdeki öğretim nakli ilimlere doğru kaymaya başlamış, akli ilimler ve felsefe dersleri azalmıştır. Liyakatsız kimselerin müderrisliğe getirilmeleri, büyük kadı ve mollaların çocuklarına eğitim görmeden diploma verilmesi, üstelik bunların kadılıklara atanmaları bozulmanın başlıca sebeplerindendir. XVII. Yüzyılın, Katip Çelebi, Koçi Bey, Hezarfen Hüseyin Efendi, Saçaklızâde gibi bilginleri medreselerdeki yozlaşmadan esefle söz etmişler, akli ilimlerin terk edilmesinden yerlerine nakli ilimlerin hakim olmasından, ilim adamlarının gösterişe önem

[23] Arslan, **a.g.e.,** s.17-18.
[24] **A.g.e.,** s.18-19; Saray, **a.g.e.,** s.16-17.
[25] **Gös. yer.**
[26] Süslü, **a.g.e.,** s.3; Oktay Aslanapa, **İstanbul Üniversitesinin Tarihçesi, İstanbul Üniversitesi Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyeleri I,** İstanbul 1983, s.10.

vermelerinden, medreselerde disiplinin kalmadığından, beşik ulemasının türediğinden rüşvet ve adam kayırmanın medreselere girmesinden şikayet etmişlerdir[27]. Bütün bu bozulmaların önüne geçmek için devlet ve bilim adamları tarafından çareler aranmış, birtakım tedbirler alınmış, vakfiye ve kanunnameler düzenlenmişse de, XVII. yüzyıldan itibaren Batı örneğine göre çağdaşlaşma kaçınılmaz olarak kendini toplum ve devlet hayatında hissettirdiğinden, yeni kurulan eğitim müesseseleri karşısında medreseler eski üstünlük ve fonksiyonlarını kaybetmişlerdir[28].

1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça antlaşmalarıyla Avrupa karşısında Osmanlı Devleti'nin gerilediği açıkça ortaya çıkmıştır. Bu durumu gören devlet adamları yenileşme ihtiyacı hissederken medresede ve ulemada herhangi bir uyanış belitisi görülmemiştir[29]. Bu nedenle Osmanlı devlet adamları Batıyı yakalayabilmek için medreseleri ıslah etmek yerine, medreselerin mevcut durumuna hiçbir müdahalede bulunmadan, Batı stilinde yeni eğitim ve öğretim kurumlarını açma yolunu tercih etmişlerdir[30].

1683 Viyana yenilgisinden sonra üst üste alınan yenilgiler, Batılılaşma hareketinin somut olarak XVIII. yüzyılın ilk yarısından itibaren askeri eğitim alanında başlamasına neden olmuştur. İlk olarak XVIII. yüzyılın ilk yarısında Mühendishane açılmış, daha sonra Osmanlı eğitim sisteminde önemli bir yenilik sayılan Mühendishane-i Bahri-i Hümayun (1773), III. Selim devrinde (1789-1807) kara kuvvetleri subayı yetiştirmek amacıyla Mühendishane-i Berri-i Hümayun (1794), askeri doktor temini için Tıbbiye Mektebi (1826) gibi Batı tarzında eğitim kurumları açılmıştır[31].

---

[27] Süslü, **gös. yer;** Aslanapa, **a.g.m.,** s.11; Saray, **a.g.e.,** s.32-40.
[28] **Gös. yer.**
[29] Bayram Kodaman, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,** Ankara 1988, s.13.
[30] Abdurrahman Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863-1933),** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1992, s.14; Arslan, **a.g.e.,** s.21.
[31] Siler, **a.g.e.,** s.15; Arslan, **a.g.e.,** s.22; Hasibe Çetin, **Türkiye'de Üniversite Reformları,** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1997, s.25.

Tanzimat dönemine gelindiğinde ise, Osmanlı yöneticileri medrese dışında, Batı tarzında bir yüksekokul olarak Darülfünun (DF) kurmak için teşebbüse geçmişlerdir.

## B. DARÜLFÜNUN

### 1. Hazırlıklar

Tanzimat döneminde açılması düşünülen üniversiteye, üniversite sözcüğünün karşılığı olarak *"Darülfünun"* adı verilmiştir. Niçin *"Darülfünun"* adının verildiği kesin olarak bilinmektedir. Fünun *"Fen"* kelimesinin çoğuludur. XIX. yüzyılda Osmanlılarda gözlem ve deneye dayalı bilimlere *"fen"* denmeye başlanmıştır. Günümüzde bilim sözcüğünün karşılığı olarak kullanılan Arapça ilim (çoğulu ulüm), medreselerde de okutulan ilimlere, özellikle dini ilimlere karşılık olarak kullanılmıştır. Darülfünun *"fen evleri"* anlamında Batı kaynaklı bilimlerin okutulacağı bir eğitim ve öğretim kurumu olarak düşünülmüştür[32]. Darülfünun sözcüğü açılışından 1933 yılına kadar kullanılmıştır. Bu tarihte Atatürk'ün gerçekleştirdiği reformdan sonra yerine, evrensel bir sözcük olan *"üniversite"* kullanılmaya başlanmıştır.

Darülfünun'un kurulması için 1845 yılında bir çalışma başlatılmıştır. Bu çalışmaları yapmak üzere Muvakkat Marif Meclisi, Reisül-ulema Abdülkadir Bey başkanlığında, Vak'anüvis Esad Efendi, Keçecizade Mehmet Fuad Efendi, Recai Efendi, Arif Hikmet Bey, Fetva Emini Arif Efendi, Said Muhip Efendi ve Mekteb-i Fünun-ı Harbiye Nazırı Emin Paşa'dan oluşmuştu[33]. Muvakkat Meclisinin hazırladığı raporda darülfünundan şu şekilde söz edilmektedir[34].

> *"Devlet tebasından her kim olursa olsun, insanlığın en yüce olgunluk derecelerine erişmesi için, her çeşit bilim ve tekniği öğrenmek isteyenlere ve devlet dairelerinde*

---

[32] M. Tahir Hatiboğlu, **Türkiye Üniversite Tarihi 1845-1997,** Ankara 1998, s.15; Siler, **a.g.t.,** s.16.
[33] Arslan, **a.g.e.,** s.23; Saray, **a.g.e.,** s.45.
[34] Hatiboğlu, **a.g.e.,** s.17; Çetin, **a.g.t.,** s.28.

> *çalışmak isteğinde bulunanlara, gerekli bilgileri almanın yeri ve merkezi olmak ve padişahın yüce himmetiyle, bilim ve tekniğin hiçbir öğretimini geri bırakmamak ve içinde öğrencilerin gece gündüz kalarak, padişahın önerileri sayesinde olgunluk kazanmaya çalışmak; velhasıl, bütün gerekleri ve ayrıntıları yerine getirmek üzere, İstanbul'da elverişli bir yerde darülfünun yaptırılması ve bunları sonuçlandırmak için "Meclis-i Maarif-i Umumiye" adlı bir komisyon kurulmalıdır."*[35]

Buna göre açılması kararlaştırılan Darülfünun'un kendinden önceki Batılı tarzda açılan okullardan farklı olarak öncelikli gayesi memur yetiştirmek değil, üniversitenin amacına uygun insan yetiştirmekti.

Muvakkat Maarif Meclisi'nde alınan kararları uygulamaya dönüştürmek üzere 21 Temmuz 1846'da *"Meclis-i Maarifi Umumiye"* adıyla bir meclis kuruldu.

18 Temmuz 1851'de açılacak olan Darülfünun'da okutulacak kitapların yazılmasını sağlamak amacıyla *"Encümen-i Daniş"* ismiyle ilmi bir heyet kurulmuştur[36]. Bir *"bilim akademisi"* olarak çalışmak üzere kurulmuş olan Encümen-i Daniş'in açılışında konuşan Mustafa Reşit Paşa'nın şu sözleri kuruluş amacını çok güzel ortaya koymaktadır.

*"İlim ve eğitimi havi olmayan lisan her ne kadar güzel ve muntazam olsa bile medeniyetten ve imardan uzak boş araziler gibi sayılır"*[37].

Encümen-i Daniş'in çalışmasını belirleyen nizamnamenin sekizinci maddesinde:

---

[35] Muvakkat Meclisinin Raporunun tamamı için bkz. Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi,** İstanbul 1943, s.11-12.
[36] Mehmet Ali Ayni, **Daru'l-fünün Tarihi, (**Yayına Hazırlayan, Metin Hasırcı), İstanbul 1995, s.38.
[37] **A.g.e.,** s.39; Hatiboğlu, **a.g.e.,** s.18.

*"Fen ve Sanayi branşlarına dair yazılacak kitapların, herkesin anlayacağı şekilde bir Türkçe olmasına dikkat ve ihtimam gösterilecektir",* denilmektedir[38].

Mustafa Reşit Paşa'nın da belirttiği gibi çok güzel düşüncelerle açılmış olan Encümen-i Daniş'in kırk asıl, otuz üç de yedek üyesi bulunuyordu. Telif ve tercüme yoluyla eserler hazırlayacak olan Encümen-i Daniş'in yedek üyelirinin 14'ü gayri müslimdir. Bunlardan 3'ü Avrupalıdır. Bunlar, İngiliz diplomat ve dil alimi James Redhouse (1811-1892), Avusturyalı diplomat, Türkolog Hammer (1774-1856) ve Fransız Türkolog Thomas Xavier de Bianchi dir. Kırk asil üye içinde de Ahmet Cevdet Paşa, Suphi Paşa ve Ahmet Vefik Paşa gibi önemli devlet ve bilim adamları da bulunmaktadır. Ancak 1862'ye kadar faaliyet gösteren Encümen-i Daniş üyelerinin birçoğunun siyaset adamlarından seçilmesinden dolayı üyeler çalışmalara gerekli ilgiyi gösterememişler ve Darülfünun için bir tek kitap bile hazırlatılamamıştır[39].

1846'da kurulan *"Meclis-i Maarif-i Umumiye"* Darülfünun'un kuruluş çalışmalarını başlattı. İlk iş olarak Darülfünun için Ayasofya Cami civarında bir arsada bina yapımına başlandı. Darülfünun için yapımına başlanan büyük bina uzun yıllar problem olmuştur. Binanın inşaatına 1846'da başlanmış, bina 19 yıl sonra 1865'te bitirilebilmiştir. Rus elçilik binasını yapmak için İstanbul'a gelmiş olan İtalyan mimar Gaspare Fossati ile Darülfünun binasını yapmak üzere anlaşılmıştır. Mimar Fossati'ye binanın inşası için hayat boyu olmak şartıyla, ayda yüz altın maaş bağlanmıştır[40]. Vakanüvis Lütfi Efendi'nin ifadesine göre İtalyan mimar Fossati'ye *"senelerce verilmeye devam olunan yüksek maaşın toplamı epeyi büyüklükte bir ilim yuvası yapmaya kafi gelirmiş"*[41].

---

[38] **Gös. yer.**
[39] Ayni, **a.g.e.,** s.40; Siler, **a.g.e.,** s.19; Arslan, **a.g.e.,** s.27.
[40] Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi,** İstanbul 1943, s.12; Ayni, **a.g.e.,** s.37.
[41] Ayni, **Gös. yer.**

Açılacak olan Darülfünun'a öğretim üyesi yetiştirmek için 1857'de Paris'e öğrenci gönderilmiştir[42].Tahsin ve Selim Sabit adındaki bu öğrencilere 5500'er kuruşluk harcırah ve kitap satın almaları için de 2500'er kuruş tahsisat verilmiştir[43].

**2. Birinci Darülfünun (1863)**

1845 yılında Muvakkat Maarif Meclis'in üyesi olan Keçecizade Fuat Paşa sadrazam olduktan sonra, Darülfünun binasının açılmasının zaman alacağını düşünerek, Darülfünun'un resmen açılışına kadar, bazı derslerin halka açık konferans şeklinde verilmesini uygun görmüştür. Böylece inşaatı devam eden Darülfünun binasının bazı odaları dershane şekline sokularak 13 Ocak 1863'te Meclis-i Vâlayı Ahkâm-ı Adliye azasından Edhem Paşa'nın nezareti altında serbest dersler verilmeye başlanmıştır[44]. İlk ders Harbiye'de fizik ve kimya hocalığında bulunmuş olan Kimyager Derviş Paşa tarafından fizik ve kimyanın lüzumu ile elektrik kuvveti konularında verilmişti. 300 kadar dinleyici yapılan elektrik tecrübelerini hayretle karşılamıştı[45].

1863-1865 yılları arasında Darülfünun'da fizik, kimya, biyoloji, tarih, coğrafya ve astronomi dersleri verildi[46].

Bu derslerin verilebilmesi için hazırlıkların yapılmasında Tophane-i Amire Müşiri Halil Paşa'nın ve kimliği tesbit edilemeyen bir zatın hediye ettiği çoğunluğu Fransızca olmak üzere çeşitli dillerde yazılmış, 4000 ciltlik bir kitaplık oluşturulup mükemmel denilebilecek fizik ve kimya labaratuvarlarının kurulmasında Ethem Paşa'nın önemli katkıları olmuştur[47].

---

[42] Emre Dölen, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilim*, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I,** İstanbul 1985, s.154.
[43] Ayni, **a.g.e.,** s.40; Siler, **a.g.t.,** s.23; Arslan, **a.g.e.,** s.27.
[44] Çetin, **a.g.t.,** s.29-30; Ayni, **a.g.e.,** s.4.
[45] Bilsel, **a.g.e.,** s.13; Ayni, **a.g.e.,** s.41-45.
[46] **Gös. yer.**
[47] Hasan Ali Koçer, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923),** İstanbul 1970, s.75.

Serbest konferanslar biçiminde verilen dersler başlangıçta büyük dinleyici kitlesi buluyor gibi görünmekle beraber, Darülfünun'a devam edenlerin bir kısmının memur olmaları sebebiyle yeteri kadar devam edememeleri; bir kısmının anlatılanlardan bir şey anlamadığı, bazılarının dersleri eğlence niyetine seyretmeleri gibi sebepler yüzünden bu dersler yeteri kadar yararlı olmamıştır[48].

Darülfünun binası 1865'te tamamlanmış, ancak bina Maliye Nezaretine tahsis edildiğinden dersler kesilmişti. Bunun üzerine Çemberlitaş ile Sultan II. Mahmud türbesi arasında, küçük çapta bir Darülfünun binası inşasına başlanırken, Darülfünun derslerin aksamadan devam edebilmesi için Çemberlitaş civarında tahta yapılı Nuri Efendi Konağı geçici olarak kiralanarak buraya taşınmıştır. Burada bir süre daha serbest dersler verildiyse de, Konağın bir yangın sonucu 4000 ciltlik kitaplık ve labaratuvarlarıyla yanıp kül olmasıyla, derslere son verilmiştir[49].

### 3. İkinci Darülfünün (Darülfünun-ı Osmanî 1870-1873)

Birinci Darülfünun, 1863 yılında açılıp 1865 yılına kadar varlığını sürdürmüştü. Bu ilk açılışta Darülfünun, nizamnamesiz ve plansız olarak sadece halka yönelik olarak verdiği konferanslarla faaliyet göstermişti. Kapanma sürecine girdiği 1865 senesinde Darülfünun binası inşasına başlanması, Darülfünun kurma fikrinin sona ermediğini göstermektedir[50].

Birinci Darülfünun'un 1865 yılında kapanmasından sonra, ikinci defa ele alınışı, Maarif Nezareti tarafından yayınlanan 1 Eylül 1869 tarihli Maarif-i Umumiye Nizamnamesiyle olmuştur. Bu Nizamnamenin 79. maddesine dayanılarak ikinci Darülfünun'un açılmasına karar verilmiştir. Bunun için

---

[48] Ayni, **a.g.e.,** s.45-46; Bilsel, **a.g.e.,** s.13.
[49] Ayni, **a.g.e.,** s.45; Siler, **a.g.t.,** s.26; Bilsel, **a.g.e.,** s.13.
[50] Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye,** İstanbul 1995, s.28-29.

1865'te Divanyolu'nda yapımına başlanan Darülfünun binası fazla gecikmeden 1869 yılının Nisan ayında hizmete hazır duruma getirilmiştir[51].

Bu çalışmalar neticesinde Maarif Nezaretince II. Darülfünun'un müdürlüğüne Tahsin Efendi atanmıştır. Tahsin Efendi'nin müdür atanmasından on ay sonra ikinci Darülfünun açılması için çalışmalar hızlandırılmış, okula öğrenci almak için sınav meclisi oluşturulmuştu[52]. Sınav meclisinin ilanıyla bin kişi müracaat etmiş, bin kişiden 450 kişi, yapılan sınavda başarılı görülerek seçilmiştir. Fakat bu öğrencilerin çoğu medreseden geldikleri ve Ramazan ayı dolayısıyla Ceir'e çıktıkları için Darülfünun'un açılışı Ramazan ayının sonuna ertelenmiştir[53].

İkinci Darülfünun 20 Şubat 1870 tarihinde açılmıştır. Açılış töreninde sırasıyla; Maarif Nâzırı Safvet Paşa, Meclis-i Kebir Reisi Münif Efendi, Darülfünun müdürü Hoca Tahsin Efendi birer açılış konuşması yapmışlar akabinde Aristoklis Efendi Fransızca ve Cemaleddin Afgani de Arapça bir konuşma yapmışlardır. Bu açılış konuşmalarında yeni bilim ve teknikler sayesinde Osmanlı Devleti'nde eğitim ve öğretimin kalitesinin artacağı bu sayede gelecek nesillerin Osmanlılık ruhu içinde Osmanlı Devleti'ni bir bütün olarak ayakta tutacağı vurgulanmıştır.

Osmanlı Devleti'nin o günkü durumundan dolayı Maarif-i Umumiye Nizamnamesinde belirtilen derslerin aynen okutulması mümkün olmamıştır. Programda öngörülen şartlar, Darülfünun talebesinin çoğunun medrese öğrencisi olması nedeniyle temel derslerden yoksun olması, öğrenciler için ağır gelmiştir. Programın uygulanmasındaki zorlukların başında ders araç ve gereçlerin yetersizliği, eğitici eksikliği gelmekteydi. Bütün bu nedenlerden dolayı iki yıl gibi kısa bir süre sonra ikinci Darülfünun da kapanmıştır[54].

---

[51] Abdurrahman Siler, **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863-1933),** Ankara 1992, (Basılmamış Doktora Tezi) s. 31-32.
[52] Hüsniye Eralp, **Kuruluşundan Bilimsel Özerkliğe Kavuşuncaya Kadar Darülfünun,** Ankara 1987, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), s.28.
[53] Siler, **a.g.e.,** s.33.
[54] Siler, **a.g.e.,** s.41-44.

### 4. Üçüncü Darülfünun (Darülfünun-ı Sultanî 1874-1881)

Darülfünun'un ilk iki teşebbüsünde istenilen hedefe ulaşılamamıştı. Bu başarısızlığın en büyük sebebi öğrencileri Darülfünun'a hazırlayacak bir orta öğretimin olmayışı idi. Ayrıca Tanzimat dönemindeki eski düşünce sahipleriyle yeni düşünce sahipleri arasındaki çekişmeler de Darülfünun'u kötü yönde etkilemiştir[55].

Bütün bu olumsuz şartları ortadan kaldırıp tamamen Avrupa tarzında yeni bir Darülfünun açılması için çalışmalara başlandı. Bu yönde çalışmalarını hızlandıran dönemin Maarif Nâzırı Safvet Paşa Darülfünun'u, medresenin etkisinden uzak olan Galatasaray Lisesi bünyesinde açmayı planladı. Böylece Darülfünun'u da Medresenin etkisinden uzaklaştırmış olacaktı. Bunun için, Safa Paşa öncülüğünde Avrupa özellikle Fransa eğitim sistemi örnek alınarak Mekteb-i Sultani (Galatasaray Lisesi) içerisinde 1874 yılında Darülfünun-ı Sultani kuruldu.

Darülfünun-ı Sultani'nin Galatasaray Lisesi bünyesinde kurulmasından dolayı ilk iki Darülfünun'dan farklı bir yönü vardı. Galatasaray Lisesi'nde olduğu gibi Darülfünun-ı Sultani de derslerin bir kısmı Fransızca olarak okutulacak, öğretim üyelerinin çoğu Fransız profesörlerden oluşacaktı. Mali açıdan devlete yük olmayacak, Galatasaray Lisesi'nin ödenek ve gelirleri ile karşılanacak, isteyen öğrenciler ücret karşılığı yatılı olarak da kalabileceklerdi[56].

Darülfünun-ı Sultani, Avrupa tarzında bir üniversiteye benzetilmek istenmiştir. Bu yüzden müdürlüğe atanan Safa Bey'in girişimiyle Fen, Edebiyat ve Hukuk Fakülteleri açılmıştır.[57] Bu fakültelerde eğitim süresi dört yıl olarak belirlenmiştir. Dördüncü senenin sonunda bitirme tezleri hazırlanarak, tezleri kabul edilenler mezun olmuşlardır.

---

[55] Ayni, **a.g.e.**, s.46.
[56] Siler, **a.g.e.,** s.46.; Cemil Bilsel, **İstanbul Üniversitesi Tarihi,** İstanbul 1943, s.19-20.
[57] Ayni, **a.g.e.,** s.57.

Darülfünun-ı Sultani'nin üniversite olarak kurulması düşünülmüş ise de yüksek okul seviyesinde kalmıştır. Hatta *"Galatasaray Lisesi'nin yüksek sınıfları"* dendiği de görülmüştür. Böyle olmasının sebebi, derslerin genellikle Fransızca okutulması ve İslâm kültüründen uzak olması, kapanmasına etki eden faktörlerdir[58].

### 5. Dördüncü Darülfünun (Darülfünun-ı Şahane 1900-1922)

#### *a. II. Abdülhamit Döneminde Darülfünun*

II. Abdülhamit'in tahta çıkışının yirmi beşinci yıldönümü münasebetiyle Darülfünun'un dördüncü açılışı için hazırlıklar yapılmıştır. Üçüncü darülfünun'un da başarısızlıkla sonuçlanmasından sonra II. Abdülhamit, nizamnamelerin tekrar gözden geçirilmesini istemiş ve bu doğrultuda raporlar hazırlanmıştır. Bu raporlar sonucunda 14 Ağustos 1900 tarihinde ilan edilen nizamname hükümleri doğrultusunda, Darülfünun-ı Şahane 1 Eylül 1900 tarihinde açılmıştır.

Darülfünun'un açılmasında Said Paşa'nın etkisi büyüktür. Said Paşa'nın sadrazamlığı döneminde II. Abdülhamit'e, gerçek ilimle uğraşanın siyaset ile uğraşmayacağını telkin etmesi sonucunda Darülfünun-ı Şahane'nin açılması kararlaştırılmıştır[59]. Bir yerde II. Abdülhamit'e karşı muhalif gençleri sindirmek ve Avrupa'da II. Abdülhamit aleyhinde faaliyette bulunan gençleri Darülfünun içerisinde durdurmayı amaçlamışlardır.

Önceleri eğitim için Avrupa'ya gitmek isteyenlere engel olunmuyordu. Daha sonraları eğitim için gidenlerin Avrupa'da bulunan Abdülhamit muhaliflerinin etkilerinde kalmaya başlamalarıyla birlikte gidenler, geri çağrılmışlardır. Bu geri çağrılmalarına sebep olarak da Darülfünun-ı Şahane gösterilmiştir. Örneğin Mizancı Murad Bey'in Sultan II. Abdülhamit'in

---

[58] Siler, **a.g.e.,** s.56-57.
[59] Cemil Bingöl, **Darülfünun ve Türkiye'ye Modern Eğitimin Girişi,** (Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1991, s.78.

uyguladığı sansürü eleştirmesi fikrine katılan talebeler İstanbul'a geri çağrılmış bir daha da Avrupa'ya gönderilmemişlerdir[60].

Yeni Darülfünun'un açılmasıyla beraber yirmi yedi maddelik bir nizamname yayınlanmıştır. Bu nizamnamenin birinci maddesi ile Darülfünun-ı Osmanî adı değiştirilerek Darülfünun-ı Şahane adını almıştır. Bu nizamname ile 1870 yılındaki nizamnamenin fakültelerin idari ilmi serbestliği değişerek her şey hükümetin kontrolü altına alınmıştır. Ayrıca Darülfünun-ı Şahane'nin paralı olduğu bildirilmiş idi. Bu nizamname doğrultusunda Darülfünun-ı Şahane, Türbe civarında bulunan Mülkiye Mektebi binası içerisinde üç fakülte halinde açılmıştır[61].

Uzun bir bekleme süresinden sonra Darülfünun-ı Şahane üç fakülte bünyesinde eğitim öğretime başlamıştır. Bu fakülteler: Ulum-ı Aliye-i Diniye, Ulum-ı Riyaziye ve Tabiye Edebiyat Fakültesi.

Yeni düzenlemeyle Ulum-ı Aliye-i Diniye şubesinin öğrenim süresi dört yıl olacak ve öğrenci sayısı otuz ile sınırlı tutulacaktı. Okutulacak dersler ise şöyle sıralanmıştı: Tefsir-i şerif, Hadis-i Şerif, Usul, Hadis, Fıkıh, Usul-ı Fıkıh, İlm-i Kelam, Tarih-i Din-i İslam. Bu fakültede yeteri kadar hoca bulunmaktaydı, fakat öğrenci sayısının az tutulması rejime karşı hareketlerin önüne geçileceği düşüncesinden kaynaklanmaktadır[62].

Darülfünun-ı Şahane'nin diğer fakültesi Ulum-ı Riyaziye ve Tabiyedir. Öğrenim süresi üç yıl, öğrenci sayısı yirmi beş olarak belirlenmişti. Okutulacak dersler; Cebr-i Ala, Hendese-i Halliye, Hesab-ı Tamami, Tefazuli, Hesab-ı İhtimali Hikmet-i Tabiye, Kimya-ı Uzvi, Kimya-i Gayri Uzvi, Kimya-i Hayati ve İlmi Hayvanat[63].

Sonuncusu ise Edebiyat Fakültesi'dir. Öğrenim süresi üç yıl, öğrenci sayısı her sınıf için 25 kişi olarak belirlenmişti. Okutulacak dersler ise

[60] Bingöl, **a.g.e.,** s.78; Bilsel, **a.g.e.,** s.24.
[61] Bingöl, **a.g.e.,** s.80.
[62] Ayni, **a.g.e.,** s.59 v.d.
[63] Osman Nuri Ergin, **Türkiye Maarif Tarihi,** C. III-IV, İstanbul 1977, s.1220.

şunlardır: Mantık ve Ahlak, Edebiyat, Edebiyat-ı Arabiye ve Farsiye, Tarih-i Osman, Tarih-i Düvel, Coğrafiyeyi Umumi ve Osmani ve Umranı Usul-ü Terbiye ve Tedris vb.

Darülfünun-ı Şahane bünyesinde açılan fakültelerin programlarına siyasi, içtimai gibi dersler konulmamıştı. Bununla muallim ve talebelerin siyasi hareketlenmelerden uzak tutulması amaçlanmıştır.

Darülfünun-ı Şahane bu yapısı ile II. Meşrutiyet'in ilanına kadar devam etmiştir. Bu dönem içerisinde devrin eğitim yenilikleri arasında ve bağımsız bir kuruluş halinde Tıp ve Hukuk Fakültelerini de bünyesine katarak beş fakülte şeklinde devam etmiştir. Her ne kadar fakültelerde program dışına çıkılmamış ve II. Abdülhamit'in baskısı olsa da yeni gelişmelerden yararlanılmıştır.

***b. II. Meşrutiyet Döneminde Darülfünun***

II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte Kanun-ı Esasi yeniden yürürlüğe konulmuştur. Hukuki, adli ve idari birtakım düzenlemelerin olduğu bu dönemde Darülfünun yapısında da değişiklikler yapılarak modern anlamda üniversite görünümü verilmeye çalışılmıştır.

Darülfünun'a ait ilk düzenleme II. Meşrutiyet'in ilan edildiği yıl gerçekleşmiştir. Öncelikle sığıntı olarak içinde bulunduğu Mülkiye Mektebi binasından çıkartılarak, Zeynep Hanım Konağına yerleştirilmiştir. Darülfünun-ı Şahane ismi değiştirilerek Darülfünun-ı Osmanî adı verilmiştir. Bu okulun başına da müstakil bir müdür atanmıştır. Araç-gereç bakımından zenginleştirilerek programı yeniden düzenlenmiş Darülfünun-ı Şahane programında yer almayan tarih, edebiyat ve felsefeye ait dersler konulmuştur[64].

1909'da Meclis-i Maarif tarafından Darülfünun Nizamnamesi yeniden düzenlenmeye başlamıştır. Bu düzenleme çalışmaları yapılırken, Avrupa

---

[64] Koçer, **a.g.e.**, s.199.

devletlerindeki üniversite gelişmelerinden yararlanmak için bir heyetin Avrupa'ya gönderilmesine karar verilmiş fakat yeterli ödenek bulunamadığından bundan vazgeçilmiştir[65].

Bir yıl sonra da Darülfünun'un temel direklerinden sayılacak olan Darülfünun ve Mekteb-i Mülkiye kütüphaneleri açılmış 1910 yılının sonlarına doğru da *"Darülfünun-ı Osmanî Talebe Cemiyeti"* kurulmuştur. Bu öğrenci derneği hükümet tarafından tanınarak bütün üniversite öğrencilerini temsil eden dernek haline gelmiştir. Ayrıca Hukuk Fakültesi ve Mülkiye Mektebi bünyelerinde birtakım yeni düzenlemelerde yapılmıştır. Yine aynı yıl içerisinde Maarif Nazırı Emrullah Efendi tarafından Darülfünuna özerklik verileceğinden söz edilmiştir[66].

1911 yılında da profesörler kurulu kurmak ve şube başkanlarını kendilerinin seçme hakkı tanımak gibi bazı değişiklikler yapılmıştır. İlk önemli değişiklik ise 1912 yılında Tuba Ağacı Nazariyesi sahibi Emrullah Efendi tarafından yapılmıştır. Bu değişikliğin yapılmasında etkili olan sebep okullarda meydana gelen olaylardır. Hem bu olayların önüne geçmek hem de yeni üniversiteyi bir çerçeveye oturtmak için 1912 yılında Darülfünun Nizamnamesi hazırlanarak ilan edilmiştir. Bu Nizamname ile Darülfünun beş bölüme ayrılmıştır: 1. Ulum-ı Şeriye, 2.Ulum-ı Hukukiye, 3. Ulum-ı Tıbbiye, 4. Fünun, 5. Ulum-ı Edebiye şubeleridir[67].

Her şubenin basında Muallimler Meclisince seçilen bir Reis, Maarif Nezareti'nce atanan bir müdür ve Darülfünun'un başında da yine Nezaret tarafından atanan bir Müdür-i Umumi bulunmakta idi. Öğrenim süreleri ise şu şekilde belirlenmişti: Tıpta 6, Hukukta 4, diğer şubelerde üçer sene idi[68].

II. Meşrutiyet döneminde yapılan bu düzenlemeler ile Darülfünun eski kalıbından çıkarılarak modern üniversite kimliğine dönüştürülmeye

---

[65] Hasibe Çetin, **Türkiye'de Üniversite Reformları,** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1997, s.42.
[66] Çetin, **a.g.e.,** s.43.
[67] Çetin, **a.g.e.,** s.44., Ayni, **a.g.e.,** s.62., Koçer, **a.g.e.,** s.199-200.
[68] Eralp, **a.g.e.,** s.44.

çalışılmıştır. Özellikle Maarif Nazırı Emrullah Efendi'nin sadece bilimlerin öğretildiği değil üretildiği yerler olmasını istediği Darülfünun modern bir görünüm almaya başlamıştır. Kendi hazırlamış olduğu 1912 yılındaki Nizamnamede de Darülfünun kurumunun işlevleri hakkında şunları yazmıştır:

> *"Darülfünun dediğimiz yüksek kurumlar, ilimler ve fenlerin hem yayılmasına hem de ilerlemesine hizmet eder. Bu iki hizmet birbirinden ayrıdır. 1. İlimler ve fenleri yaymak halk arasına dağıtmak demektir. Bu görevleri ile darülfünunlar yüksek öğretime mahsus okulların görevlerini görürler ve bu bakımdan maarifin en yüksek kültürü yayma müesseseleri olduğu gibi orta ve ilkokulların ilerlemesine de yararlar. 2. Darülfünunların ikinci görevi, ilmin ilerlemesine hizmettir. Bu kurumlar, ilmi yaymakla kalmazlar, ilmi yaymağa (yapmağa), ilerletmeğe de hizmet ederler. Bir devletin Dünyadaki siyasal yeri, medeniyet derecesi ile ilim ve fenlerdeki ilerlemesi ile orantılı olduğu düşünülürse, ilmin yayılması ve ilerlemesine hizmet eden bilginler yetiştirecek Darülfünunların bu uğurda görecekleri hizmetin büyüklüğü tahmin edilebilir. Ve darülfünunların asıl görevi bu olmalıdır."*[69].

### *c. Birinci Dünya Savaşı Yıllarında Darülfünun*

II. Meşrutiyet döneminde gerçekleştirilen ikinci önemli Darülfünun Islahatı I. Dünya Savaşı yıllarındadır. Bu dönemdeki ıslahat çalışmalarında Tıp Fakültesi hariç, Darülfünun öğretim kadrosu, çoğu Alman, yabancı profesörlerle takviye edilmeye başlanmıştır. Dönemin Maarif Nazırı Şükrü Bey, Edebiyat Fakültesine 10, Fen Fakültesine 6, Hukuk Fakültesine 4 Alman profesör getirmiştir[70].

---

[69] Koçer, **a.g.e.,** s.200; Çetin, **a.g.e.,** s.44.
[70] Ayni, **a.g.e.** s 72-73.

I.Dünya Savaşı yıllarında Darülfünun bir yüksek okul kimliğinden ayrılarak modern bir üniversitenin işlevini kazanmaya başlamıştır. Şubelerin fakülteye dönüştükleri, muallimlerin müderris unvanını aldıkları ve Darülmesai adı verilen birçok araştırma enstitülerinin kurulduğu görülmüştür. Ayrıca fakültenin esas binasının yetmemesi üzerine dışarıdan birçok kira ile tutulmuş binalara yayıldığı ve geniş bir ilim yayma faaliyetine girişildiği yine bu dönemde görülür. Yalnız askerlik çağındaki gençlerin cepheye gitmesi nedeniyle öğrenci azlığı istenilen gelişmeyi sağlayamamıştır[71].

Bununla birlikte Darülfünunda ilmi özelliğe sahip olma istekleri bu dönemde duyularak Darülfünun Divanı yani senatoların kurulmasına başlanmıştır. Yine bu dönemde Edebiyat Fakültesinin bünyesi içinde bulunan bir diller şubesi açılmıştır. Burada Arapça, Almanca, Çince, Farsça ve Urdu dillerinin öğretilmek istenilmesi nedeniyle Edebiyat Fakültesi öğrencileri bu bölümün derslerinden birine devam etmesi mecburiyeti getirilmiştir[72].

Bu dönem içerisinde Hukuk Fakültesinin 4. Sınıf 1917-18 ders yılına adli, siyasi ve mali adları şeklinde dört şubeye ayrılmıştır. Hukuk ve Mülkiye mezunlarının istedikleri şubeye o tarihte kapanmış bulunan Maliye Mektebi mezunlarının da idari ve mali şubeye alınmaları kararlaştırılmıştır. Siyasi şubeye gireceklerin Almanca, Fransızca ve İngilizceden birini bilmeleri şart koşulmuştur.

Bu dönemdeki önemli sayılacak bir diğer gelişmede II Meşrutiyetin ilanından sonra medreseler ıslahatı kapsamında 1914'te *"Medresetül Mütehassis"*in açılması üzerine bir fonksiyonu kalmadığından Darülfünun *"Ulum-ı Şeriye"* şubesinin kaldırılmasıdır[73].

I. Dünya Savaşı yıllarında Darülfünun üzerinde yapılan değişikliklere rağmen Darülfünun istenilen düzeye gelememiştir. Hükümet de kurumun içinde bulunduğu durumdan memnun değildir.

---

[71] Koçer, **a.g.e.,** s 200-201.
[72] **Gös. yer.**
[73] Çetin **a.g.e.** s.46.

### *d. Milli Mücadele Döneminde Darülfünun*

Birinci Dünya Savaşı sonrasında imzalanan Mondros Mütarekesinden sonra, Ülkenin içinde bulunduğu kötü durumdan dolayı Darülfünunda ders vermeleri için getirilen Alman hocalar geri dönmek zorunda kalmışlardır.

Darülfünun yeniden gözden geçip toparlanması bilimsel özerkliğin gerçekleşmesi 11 Ekim 1919 tarihli Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi ile gerçekleşmiştir. Bu Nizamname Darülfünun'u Hukuk, Tıp, Edebiyat ve Fünun Medreselerinden oluşan ilmi bir müessese olarak nitelenmektedir. Ayrıca bu nizamnamenin ikinci maddesinde Darülfünun bilimsel özerkliğe sahip olduğu yazılmıştır[74].

Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi yürürlüğe girdiği tarihten itibaren Darülfünun'a bağlı fakültelerin her biri medrese adıyla anılmıştır. Nizamnameye göre Maarif Nazırı Darülfünun Reisidir. Ancak Nazır, Darülfünun emini aracılığı ile bu görevi yürütmektedir. Darülfünunu yönetmek için Darülfünun Divanı kurulmuştur. Divanın ilmi, kazai ve idari olmak üzere üç kısım görevi vardır[75].

Darülfünun Divanına her medresenin, Müderrisler Meclisi tarafından, her medreseden ikişer kişi seçilerek Darülfünun emaneti (Rektörlük) de bu divanın üstünde bir yetkiye sahip olacaktı. Darülfünuna bağlı her medrese bir medrese reisi tarafından yönetilmiştir[76].

Darülfünun eminliği için seçimler yapılarak ilk emin olarak Dr. Besim Ömer Paşa seçilmiştir. Maarif Nazırıda bu seçimi onaylamıştır. Dr. Besim Ömer Paşa 1923 yılına kadar bu görevi yürütmüştür.

Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi zaman içerisinde ek maddeler çıkartılarak değişmiştir. Bu nizamnameye göre Darülfünun'a bağlı fakültelere girebilmek için resmi veya özel sultani mektebi mezunu olmak şartı aranmıştır.

---

[74] M.Tahir Hatipoğlu, **Türkiye Üniversite Tarihi,** Ankara 1998, s.57.
[75] Siler, **a.g.e** s.163.
[76] Siler, **a.g.e** s.164.

Fakat Milli Mücadele içerisinde öğrenci bulmak zorluğundan şartlar daha hafifletilme yoluna gidilmiştir. Yine de bu dönem içerisinde hem öğrenci az idi hem de fakültelere devam edemiyordu.

Darülfünun-ı Osmanî Nizamnamesi'ne göre öğretimde yarıyıl (sömestr) usulü kabul edilmiş, öğretimin profesörler kurulu kararıyla kürsü ve dersler şeklinde görüleceği belirtilmiştir. Ayrıca her fakültede esas meslek dersleri ile kürsü dersleri görüleceği ifade edilmiştir. Kürsü ve derslerin belirlenmesi ise 9. Madde'de söyle belirtilmiştir:

> *"Bir bilim ve fennin önemine göre bir ya da fazla kürsü ve derslere ayrılması; her fakültede var olan kürsü ve derslerin birleştirilmesi veya ayrılması; kürsülere namzet alınması; kürsü ve ders konması ya da kaldırılması önerisi; ders programlarının düzenlenişi, serbest ve genel dersler ve tartışma konması, üniversitelerin şubelere ayrılması, gerekli görülecek her türlü değişiklik, profesörler kurulunun önerisi ve darülfünun divanının onayı üzerine Maarif Nezareti'nin kabulüyle uygulamaya konulur"*[77].

Nizamname'nin 48. Maddesinde de devamlı öğrenci olarak kayıt yaptıranlardan giriş ücreti olarak yarım, üç ayda bir defada kayıt yenileme ücreti olarak çeyrek Osmanlı Lirası alınacağı belirtilmiştir. 49. Maddede de sınava girmeden önce yarım, mezun olunup da diploma alınacağı sırada iki Osmanlı Lirası alınacağı belirtilmiştir. Ayrıca okulu yarıda bırakanlar içinde tasdikname harcı olarak yarım Osmanlı Lirası alınacağı vurgulanmıştır[78].

Milli mücadelenin kötü şartları içerisinde eğitim-öğretime devam etmek oldukça zorlaşmıştı. Bir yanda İstanbul işgal edilmiş diğer yandan İzmir'de başlayan Yunan hareketleri, medrese hocalarını ve öğrencilerini olumsuz

---

[77] Hatipoğlu, **a.g.e.,** s.57.
[78] **A.g.e.,** s.61-62.

etkilemiştir. Bir kısım hocalar ve öğrenciler okuldan ayrılarak mücadeleye katılmışlardır. Bu dönem içerisinde bu olumsuz havada istenilen hedefe ulaşılamamıştır.

# İKİNCİ BÖLÜM

# CUMHURİYET DÖNEMİNDE YÜKSEK ÖĞRETİM

## A. CUMHURİYET DÖNEMİNDE DARÜLFÜNUN

### 1. Atatürk'ün Eğitime ve Üniversiteye Verdiği Önem

Mustafa Kemal Atatürk, çocukluk ve gençlik yıllarını Osmanlı Devleti'nin son ve en çalkantılı döneminde yaşamıştır. Atatürk bu dönem içerisinde yıkılmakta olan devletin çöküş sebepleri üzerinde durmuştur. Atatürk İstiklal Savaşı ve inkılâpları ile Türk Milleti'nin yok olmasını önlemiştir. Yeni devletin sağlam temellere oturtulmasının yegane şartının da eğitim olduğunu vurgulamıştır.

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Türk İnkılâbı, Türk toplumunun sosyal ve ekonomik yapısını kökten değiştirmeyi hedef almıştır. Bütün bunların gerçekleşmesinin tek şartı da eğitimdir. Atatürk bu düşünceden yola çıkarak geçmiş dönemlere ait eğitim programlarını incelemiştir. Bu incelemeler sonucunda Atatürk'ün şu sonuçlara vardığını görüyoruz: Toplumumuzda yaygın bir bilgisizliğin hakim olması, eğitim öğretim yöntemlerimizin uygun olmayışı, çocuklar üzerindeki aile baskısının varlığı, milli eğitim politikasının olmayışı ve eğitimimizin sürekli olarak tüketici insan yetiştirmiş olması[79].

[79] Yahya Akyüz, *Atatürk ve Eğitim*, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı,** Ankara 1998, s.184-187.

Atatürk çağdaş medeniyetler seviyesine ulaşmanın tek yolunun eğitim olduğunu dile getirerek, şu prensipleri belirlemiştir: 1. Gelecek nesiller Türkiye'nin bağımsızlığını koruyarak Cumhuriyeti ve onun ilkelerini koruyup yükseltecek biçimde yetiştirilmelidir. 2. Eğitim Milli olmalıdır. 3. Eğitim bilime dayanmalıdır. 4. Eğitim işe yarar, üretici ve hayatta başarılı olacak insanlar yetiştirmelidir. 5. Eğitim çocuğa hürriyet vererek yeni nesillerde fazilet, fedakarlık, disiplin kendine ve milletimizin geleceğine güven duygularını geliştirmelidir. 6. Eğitim toplumu cehaletten kurtarmalı onun bilgi ve ahlâk düzeyini yükseltmeli, kabiliyetlerini ortaya çıkarıp geliştirmelidir[80].

15 Temmuz 1921 tarihinde toplanan Maarif Kongresi'nin açılış konuşmasında şunları dile getirmiştir:

> *"Şimdiye kadar takip olunan tahsil ve terbiye usullerinin milletimizin tarih-i tedenniyatında en mühim amil olduğu kanaatındayım. Onun için bir milli terbiye programından bahsederken, eski devrin hürafatından ve evsaf-ı fıtriyemizle hiç de münasebeti olmayan yabancı fikirlerden şarktan ve garptan gelebilen bilcümle tesirlerden tamamen uzak, seciye-i milli ve tarihiyemizle mütenasip bir kültür kast ediyorum"*[81].

Bu ilk maarif kongresinde genellikle ilk ve ortaöğretim kademelerinin hedefi ve programı hakkında tartışmalar yapılmıştır. Atatürk, eğitim için harcanan çabaların gelecekteki eğitimin temellerini atmaya yetmeyeceğini gerekli vasıtalara sahip oluncaya kadar geçecek olan devrede iyi belirlenmiş bir eğitim programı uygulayıp, eğitim kurumunun en verimli şekilde çalıştırılması gerektiğini vurgulamıştır.

---

[80] Akyüz, **a.g.m.,** s.189 vd.; Ayhan Söyler, **Atatürk'ün Üniversite Reformu,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987, s.37-38.

[81] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Ankara 1998, C.II., s.16-18.

Atatürk maarif kongresinde söylediklerini 1 Mart 1922 yılında meclisin açılış konuşmasında da yenileyerek eğitimin önemi konusunda şunları dile getirmiştir:

> *"Efendiler yüzyıllardan beri milletimizi yöneten hükümetler maarifi yaygınlaştırmak arzusunu açıklaya gelmişlerdir. Ancak bu arzularına erişmek için Doğuyu ve Batıyı taklitten kurtulamadıklarından, sonuç milletin cehaletten kurtulamamasına sebep olmuştur.*
>
> *Bu hazin gerçek karşısında bizim izlemeğe mecbur olduğumuz maarif siyasetimizin ana hatları şöyle olmalıdır: Demiştim ki, bu memleketin asıl sahibi ve içtimai heyetimizin ana unsuru köylüdür. İşte bu köylüdür ki, bugüne kadar maarif nurundan yoksun bırakılmıştır. Binaenaleyh bizim izleyeceğimiz maarif siyasetinin temeli önce mevcut cehaleti gidermektir.*
>
> *Bir taraftan cehaleti gidirmeğe uğraşırken bir taraftan da memleket evladını sosyal ve ekonomik hayatta fiilen etkili kılabilmek için zorunlu olan ilkel bilgileri pratik bir tarzda vermek maarif usulümüzün esasını teşkil etmelidir"*[82].

1923 yılında gerçekleştirdiği konuşmasında Atatürk, bir yılın muhasebesini yapmış bu yıl içerisinde 13 erkek ve kız sultanisinin teşkilatının tamamlandığını, 6 erkek iki de kız idadisi açıldığını ve kütüphanelerin iyileştirildiğini dile getirmiştir.

Atatürk'ün; *"Dünyada her şey için, maddiyat için maneviyat için, hayat için muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir. İlim ve fennin haricinde mürşit*

---

[82] Necdet Öklem, **Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu,** İzmir 1973, s.14-15.

*aramak gaflettir, cehalettir, dalalettir”*[83] sözleriyle çağdaşlaşmanın, akla mantığa, müsbet ilme, fen ve teknik gelişmeye dayandığını belirtmektedir.

3 Mart 1924 yılında ilan edilen Tevhidi Tedrisat Kanunu ile eğitimde büyük hamleler gerçekleştirilmiştir. Özellikle, Osmanlı döneminde geri bırakılmış Darülfünun'un yenileştirilmesi konusunda önemle durmuş, ayrıca Atatürk üniversitenin görevleri ve fonksiyonlarını aynı zamanda milli gayeler ile birlikte mütalaa etmektedir.

O bu konuda şunları dile getirmiştir:

> *“Büyük davamız, en medeni ve en müreffeh millet olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde temelli bir inkılâp yapmış olan büyük Türk Milletinin dinamik idealidir. Bu ideali en kısa zamanda başarmak için fikir ve hareketi beraber yürütmek mecburiyetindeyiz. İşaret ettiğim umdeleri Türk gençliğinin dimağında ve Türk milletinin şuurunda daima canlı bir halde tutmak, üniversitelerimize ve yüksek okullarımıza düşen başlıca vazifedir.*
>
> *Bunun için memleketi şimdilik üç büyük kültür bölgesi halinde mütalâa ederek, garp bölgesi için İstanbul Üniversitesi'nde başlanmış olan ıslahat programını daha radikal bir tarzda tatbik ederek Cumhuriyete cidden modern bir üniversite kazandırmak, merkez bölgesi için Ankara Üniversitesini az zamanda kurmak lazımdır ve doğu bölgesi için Van Gölü sahillerinin en güzel yerinde, her şubeden ilk okullarıyla ve nihayet üniversitesiyle modern bir kültür şehri yaratmak yolunda, şimdiden fiiliyata geçilmelidir.”*[84].

---

[83] Utkan Kocatürk, **Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** Ankara 1984, s.116-117.
[84] **Atatürk Söylev ve Demeçleri,** Ankara 1998, C.I., s.419-420.

Bu da gösteriyor ki; Atatürk'ün bilime verdiği önem değişmeye açık oluşu, uygarlığı bütün milletlerin ortak ürünü saymasından ileri gelmektedir. 1920 yıllarında laik ve çağdaş ülke kurmayı başaran Atatürk, otuzlu yıllara gelindiğinde, millet sorunlarını anlayıp anlatacak uzmanları yetiştirmek için radikal tedbirlerle yürümekten çekinmemiştir. Bunun içinde ülkenin dengeli bir biçimde geliştirilmesinin ihmal edilmemesine dikkat etmiştir.

Bundan dolayı da üniversiteleri memleketin her tarafına yayma politikası Atatürk tarafından açıklanmıştır. Atatürk, bazı aydınlarca kısmen farkına varılsa da, ayrıntılı, doğru teşhis konulamayan ve çözüm yolları bulunamayan toplumsal felaketlerin nedenlerini, bunların eğitim ve öğretimle ilişkilerini, ortadan kaldırma ve çözüm yollarını çok iyi görmüş ve göstermiştir. Atatürk kurduğu Türkiye devleti için yeni bir eğitim felsefesi ve politikası benimsemiştir.

### 2. Cumhuriyet Hükümetlerinin Darülfünun'u Geliştirmek İçin Gösterdikleri Çabalar ve Beklentiler

Eğitim kurumunun ilk sırasında yer alan üniversiteler yeni düşünce kuralları geliştirirler ve bunları topluma aktarırlar. Bundan dolayı yüksek öğretim kurumları, sadece öğrencilerine bilgi aktaran bir yer değil, aynı zamanda ilmi verilerin ışığı altında bilgi üreten, ürettiklerini topluma yayan, topluma yön veren kurumlardır[85].

Bu konumundan dolayı Cumhuriyet döneminde de üniversitelere önem verilmiştir. Bu dönemde Türkiye'nin tek üniversitesi Osmanlı Devleti'nden devralınan İstanbul'daki Darülfünun idi. Darülfünun, Batılılaşmak ve devlete yeni bir şekil verme amacıyla kurulmuştu. Ziya Gökalp'in gayretleri sonucunda da özerkliğine kavuşmuş idi[86].

---

[85] Ali Ata Yiğit, **Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası,** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1996, s.113.
[86] Yiğit, **a.g.e.,** s.113.

İstanbul düşman işgalinden kurtulduktan ve Lozan barışı imzalandıktan sonra Cumhuriyet hükümetleri Darülfünuna özel bir önem vermeye başlamışlardı. Cumhuriyet ilan edilmeden 15 Temmuz – 15 Ağustos 1923 tarihleri arasında Maarif Vekili İsmail Safa Bey'in başkanlığında Ankara'da toplanan Maarif Şurası'nın programında yer alan konulardan birisi de Darülfünun idi. Bu toplantıda Darülfünun müderris ve muallimlerinin maaşları konuşulmuştur. Ayrıca Darülfünun'da görevli hocaların siyaset ve ticari işlerle uğraşmamaları konusunda anlaşılmıştı.[87]

Cumhuriyet hükümetleri, İstanbul Darülfünun'un bina ihtiyacının karşılanmasına önem vermişlerdir. Bunun için Lozan Barış Antlaşması'ndan sonra kaldırılan Harbiye Nezareti binasını Darülfünuna, Jandarma Komutanlığı binasını Eczacı ve Dişçiliğe, dağıtılan Medresetül-Kuzat binasını da Darülfünun kütüphanesine tahsis edilmiştir. Zeynep Hanım Konağı ise sadece Fen Fakültesi ile Yüksek Muallim Mektebine ayrılmıştır. 1924 yılının Kasım ayında Yüksek Muallim Mektebi bu binanın üst katına yerleştirilmiştir. Yapılan bütün bu hazırlıklar ve çalışmaların neticesinde Cumhuriyet hükümetleri Batı tarzında bir Türk Üniversitesi kurmayı düşünmüşlerdir[88].

Cumhuriyet döneminde Darülfünun ile ilgili en önemli sorun, kurumdaki bilimselliğin nasıl artırılacağıdır. Cumhuriyet hükümeti kuruma idari özerklik vermekle birlikte, Darülfünun'un bilimsel düzeyinden memnun değildir. Cumhuriyet döneminin ilk Maarif Vekili İsmail Safa Bey 1924'te bütçe görüşmelerinin yapıldığı bir günde *"Darülfünun'u garbın tekemmülatı medeniyeti derecesine isal etmek ve tesis etmenin vekaletin umdesi olduğunu"* söylemiştir.[89]

Cumhuriyet'in ilk yıllarında Maarif Vekaleti çevresinde Darülfünun'un düşük olan bilimsel düzeyini yükseltebilmek için yetersiz öğretim üyelerinin tasviye edilmesi gündeme gelmiştir. Fakat dönemin ilk rektörü olan İsmail

---

[87] Siler, **a.g.t.,** s.194.
[88] Siler, **a.g.e.,** s.195.
[89] Çetin, **a.g.t.,** s.53.

Hakkı Baltacıoğlu, Darülfünun'un tasviye ile değil, ülke ile birlikte zamanla kalkınabileceğini söylemiştir.[90]

Cumhuriyet döneminde, Darülfünun'un eğitimdeki öneminden dolayı, yeni toplumun ihtiyaçlarına cevap verecek kuşakları yetiştirmesi ve Türk vatanında bilime sahip olması için Darülfünun'a gerekli imkanları sağlamıştır. Bundan dolayı 1924 yılında Maarif Vekaleti, Darülfünun için Avrupa'dan uzman profesörler getirtileceğini, bu yabancı öğretim üyelerine hangi alanlarda ihtiyaç duyulduğunu Darülfünundan sormuştur. 1925 yılı için Darülfünunda 13 profesör, 3 tane de teknisyen istihdam edilmesi düşünülmüştür.[91]

Atatürk'ün amacı, yüksek öğretim gençliğinin milli şuura sahip modern ve kültürlü bir nesil olarak yetiştirmekti. 26 Ekim 1922 tarihinde Edebiyat Fakültesine gönderdiği telgrafta *"Eminim ki milli istiklalimizi ilim sahasında fakülteniz ikmal edecektir"* sözleriyle Darülfünuna düşen görev ve sorumluluğu dile getiriyordu. Atatürk 1923 yılında yaptığı bir konuşmasında da Darülfünun hakkında şunları söylemiştir:

> *"Ülkenin Darülfünun ve serbest meslekler hakkında takip edeceği yolu en modern bir zihniyetle idrak eden iyi bir Darülfünun heyetine ve bir hayli meslek ve fikir adamına sahip olduğumuzu kıvançla ifade edebilirim. Darülfünun, tabii istiklali çerçevesinde meslek ve fikir adamı yetiştirmede kendini daha mükemmel bir hale getirebilecek manevi vasıtalara sahip olduğuna inanıyorum."*[92].

Cumhuriyet hükümetlerinin Darülfünuna olan destekleri, Tevhid-i Tedrisat kanunuyla medreselerin kapatılmasından sonra artmıştır. Darülfünuna bilimsel bağımsızlık verilmiştir. 21 Nisan 1924 tarih ve 493 sayılı kanunla

---

[90] **Gös. yer.**
[91] *Darülfünun'un Islahı Yolunda,* **Tanin,** 12.01.1924.
[92] Erantepli, **a.g.e.,** s.26.

Darülfünuna özerklik verilerek Darülfünün, kendisine ait bir bütçesi olan bir kurum şekline dönüşmüştür[93].

Cumhuriyet Hükümeti'nde Milli Eğitim Bakanlığı görevinde bulunmuş olan, Hamdullah Suphi Bey Haziran 1925 tarihinde Darülfünun'a yaptığı bir ziyaret esnasında kurum hakkında şunları söylemiştir:

> *"Darülfünunumuz bazen gizli bazen aşikar memleketin üzerinde hala mevcut olan hurafe ve delalet kuvvetlerine karşı inkılap fikirlerinin bir mücadele cihazıdır... Kanunlarla yıkılan müesseseler hakikatte yıkılmamıştır. Kanunlarla teessüs eden müesseseler hakikatle tesis edilmemiştir. Müesseseler kalplerin içinde ne vakit yıkılırlarsa o zaman tamamen yıkılmıştır. Kalplerde ne vakit istinatgah bulursa o zaman tesis edilmiştir... Cumhuriyeti kuranlar Cumhuriyetçiyi yetiştirmeyi sizden bekliyor".[94].*

Cumhuriyet Hükümetleri Cumhuriyet'in ilk on yılı içinde üniversitenin özerkliğini zedelememek için üniversite yönetim ve programına karışmamışlardır. Gelişme ve düzelmeyi üniversitenin kendisinden beklemişlerdir. Hükümetler üniversiteye daha iyi çalışma olanakları ve mali kaynaklar sağlamaya çalışmışlardır. Örneğin 1923 yılında kısıtlı bütçesine rağmen üniversite öğretim üyelerinin maaşlarına büyük zam yapılmıştır. Ancak hükümetlerin iyi niyetlerine rağmen gelişen olaylar hükümetleri Darülfünuna karşı tedbir almaya sevk etmiştir. Özellikle Şeyh Sait Ayaklanmasından sonra ülkedeki karışıklıktan dolayı öğrenci olaylarının iyice artması birtakım kısıtlamaları getirmiştir.[95]

---

[93] Bilsel, **a.g.e.,** s.25.
[94] Söyler, **a.g.e.,** s.52.
[95] Söyler, **a.g.e.,** s.54.

1926-1930 döneminde Ankara ile Darülfünun ilişkilerinin iyice koptuğu, yoğun siyasi atmosfer içinde Darülfünun reformu konusunun gündemden düştüğü ve kurumun kendi içine kapandığı bir dönem olarak geçmiştir.[96]

## B. DARÜLFÜNUN'A YÖNELTİLEN TENKİTLER VE REFORM HAZIRLIKLARI

### 1. Darülfünun'a Yöneltilen Tenkitler

Cumhuriyet Hükümetleri döneminde eğitimde yapılan köklü değişikliklerden Osmanlı medreseleri de etkilenmiştir. Özellikle Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun kabul edilmesiyle birlikte işlerliğini yitirmiş olan medreseler kapatılmıştır. Darülfünuna ise maddi ve manevi desteklerde bulunarak ona şans tanımışlardı. Alınan bütün önlemler ve yapılan yasal düzenlemelere rağmen İstanbul Darülfünun'u gerçek bir üniversite olma niteliğine dönüşememiştir. Birçok değeri bünyesinde toplamasına rağmen öğretimi ve bilimsel araştırmaları durgun ve eskiyi tekrar etmekten öteye gidemeyen, bir kurum olarak kalmıştı.

Darülfünun'a ilişkin ilk tenkitler, bütün eğitim kurumlarının maarif nazırlığına bağlanmasından sonraki dönemde meydana gelmiştir. 1924 yılında, kesin bir amacı olmayan belirsiz Darülfünun ıslahatlarından bahsedilirken, Darülfünun müderrislerinin, okul dışında bir görev almamaları konusunda meclis mutabakata varmıştı. Bu dönemde Darülfünun ile maarif vekaletinin arasını bozan yetki anlaşmazlığı meydana geldi. O sırada bakanlık, Yüksek Öğretmen Okulu'nun iyi yönetilmediğinden bahsetmekteydi. Bu okulun müdürü olan Mustafa Şekip Bey'in istifası üzerine, bakanlık onun yerine Şemsettin (Günaltay) Bey'i atamıştır. Yönetmeliğe göre bu okulun müdürü, Edebiyat Fakültesinin önerdiği iki aday arasından bakanlıkça seçiliyordu. Bu yetki anlaşmazlığından dolayı Darülfünun'a olan kızgınlık gün geçtikçe artıyordu[97].

[96] Çetin, **a.g.e.,** s.59 vd.
[97] Mustafa Ergün, **Atatürk Devri Türk Eğitimi,** Ankara 1982, s.83.

Özellikle 1924 yılının sonlarına doğru öğrenci olaylarının artmasıyla birlikte bir *"İnzibat Talimatnamesi"* çıkarılmıştır. Bu talimatname ile Darülfünun öğrencilerinin disiplinli hareket etmesi istenmiş, hocaların günlük işlerle değil, yeni eserler ortaya koyarak bilime katkı sağlamaları vurgulanmıştır[98].

Bu dönemde Darülfünun'a yönelik olarak getirilen eleştirileri ve önerileri şu noktalarda vermek mümkündür:

1. Yönetmelikler, öğretim üyelerinin, nasıl seçileceklerini, nasıl çalışacaklarını açıkça belirlediği halde bugünkü müderrislerin çoğu yönetmeliklere uymadan seçilmiştir.

2. Darülfünun bilimsel bir şekilde çalışmıyor, müderrisler yabancı dil bilmiyor eserlerinde bilimsel bir ciddiyet yoktur.

3. Öğrenciler arasında ve öğrencilerle başka kurumlar arasında birçok olaylar çıkmaktadır. Tam bir disiplin yoktur.

4. Darülfünun içinde bulunduğu toplumun ihtiyaçlarını bilmiyor. Toplumla uyum içinde değil, sosyal bir hizmette bulunmuyor.

5. Darülfünun, yeni devlet zihniyetiyle ve Cumhuriyet kurumları ile müvazi değildir.

6. Çok geniş bir program kongresi yapılmalı, ayrıntılı programlar burada belirtilmelidir.

7. Darülfünun müderrisi yetiştirilmiyor. Bunların bilimsel derecesini belirleyecek bir makam yok. Bunlar, lisans ve doktoralarını bilimsel bir kurul huzurunda vermelidirler.

8. Saltanat, Hilafet, Şeriye Vekaleti şeri mahkemeler ve medreseler hakkında kökten kararlar alan TBMM, Darülfünun'da da aynı yolu izlemelidir.

---

[98] Ergün, **a.g.e.,** s.83.

Bilimsel ve idari özerkliği kaldırılmalı; Mülkiye Mektebi tarzında idare edilmelidir.

9. Üniversite özerkliğini devlet verirse, bu bir laftan ibaret kalır. Üniversite bunu kendisi hak etmelidir. Bizim Darülfünunumuz bunu bir müktesep hak gibi görmemeli, kendi kazanmalı, anlamalı ve göstermelidir.

10. Darülfünun öğrencilerinin seviyesi, 1914 yılındakilerden, lise seviyesinden daha aşağıdır. Oysa Darülfünun, müderris ve öğrenci seviyesiyle ölçülen bir kurumdur.

11. Darülfünun, yalnızca bütçesini daha iyi duruma getirmek için, birkaç ay içinde çalakalem kitaplar yazıyor ve dergiler çıkarıyor.

12. Darülfünun tümden tasviye edilmeli; bu kurumdan birkaç kişi değil hepsi atılmalıdır. Avrupa'dan örgütçü uzmanlar getirilerek, üniversite yeniden kurulmalıdır.

13. Bugünkü Darülfünundan hayır beklenemez. Türk Darülfünun'unu Cumhuriyet, Ankara'da kurmalıdır. Türklüğün kültür ve bilim merkezi olacak bu kurum, 20-25 yılda ancak kurulabilir[99].

Yapılan bu eleştiriler karşısında Darülfünun emini; İstanbul Darülfünununda savaş yıllarında hiçbir şey yapılmadığını, Cumhuriyet yıllarının başlangıcında ise bütçesinin küçük tutulması dolayısıyla hiçbir işi yapamadığını, ancak 1924 yılında bütçesinin arttırılması ile yeni araç ve gereçler alındığını , binaların onarıldığını 200.000 ciltlik bir kütüphane kurulduğunu, öğrenci sayısının eskiye göre arttırıldığını dile getirmiştir[100].

1932 yılında yapılan ve daha sonra Birinci Türk Tarih Kongresi sayılacak olan tarih öğretmenleri toplantısında, ortaya atılan milli tarih tezinde; Avrupa, Asya Kuzey Afrika uygarlıklarının, İran ve Eski Yunan kültürlerinin Orta Asya'da büyük bir kuraklık olması üzerine çeşitli Türk kavimlerinin dünyanın

---

[99] Ergün, **a.g.e.,** s.84.
[100] Söyler, **a.g.e.,** s.59.

birçok yerine göç ederek, oralarda üstün uygarlıklar yarattıkları görüşüne dayanmaktaydı[101].

Bu görüşe İstanbul Darülfünun'u Türk Tarihi öğretim üyesi Zeki Velidi (Togan) Bey karşı çıkarak Orta Asya'da tarihi devirlerde herhangi bir kuraklık olmadığını söylemiştir. Bu sözlerinden dolayı Zeki Velidi Bey'e eleştiriler gelmiştir.[102] Türk Tarih Kongresinde yaşanan bu olaylar sonrasında Darülfünun'a karşı büyük tepkiler meydana gelmiştir.

Falih Rıfkı Atay da Darülfünun tartışmaları ile ilgili olarak şunları dile getirmiştir:

> *"Darülfünunda Türk İnkılâbı için en iyi yazılmış esere verilmek üzere 5000 liralık bir mükafatın senelerden beri durmakta olduğunu biliriz. Bu mükafatın hiç kimseye verilmemiş olması, fikir hayatının pek durgun olduğu hükmünü verdirebilir.*
>
> *Fakat Darülfünun dahi, Türk inkılâbına dair on seneden beri henüz bir tek sayfa telif etmemiştir. Darülfünun memleketin maddi manevi müesseselerinin hepsine dokunan, yepyeni maddi, manevi bir nizam yaratan Türk İnkılabına karşı bu vaziyeti acaba nasıl tahlil olunabilir. Biz ne bitaraflığı, ne de kifayetsizliği kabul ederiz. Darülfünun yalnız ilim müessesesi bile olsa, müstesna inkılap zamanlarında hizmet etmekle, inkılabı kafalarda ve ruhlarda yerleştirmek vazifesini en başa almakla mükelleftir."*[103]

İktidarın yönlendirmesiyle basında başlayan Darülfünun aleyhindeki kampanyaya kadrocularda katılmıştır. Kadrocuların Darülfünun'a karşı cephe

---

[101] **A.g.e.,** s.60.
[102] **Cumhuriyet,** 8 Temmuz 1932.
[103] **Cumhuriyet,** 23 Temmuz 1923.

almaları temelde üç nedenden kaynaklanmıştır: Birincisi, Kadro hareketinin üniversite dışında gelişen bir aydın hareketi olmasıdır. İkincisi, Kadro'nun yayınlandığı yılların üniversite reformu yılları olmasıdır. Üçüncüsü ise aydın kategorisini inkılaba inançla temellendirmiş olmaları ve Darülfünun'u inkılaba inançsızlıkla suçlamış olmalarıdır[104].

Kadro hareketi içerisinde yer almış olan Yakup Kadri Karaosmanoğlu bu konuda şunları dile getirmiştir:

> *"...Mevcut Darülfününumuz, pek iyi hatırladığımıza göre bundan 15-16 yıl evvel, gene Avrupalı mütehassıslar tarafından kurulmuştur. Hala bazı kürsüleri ecnebi profesörler işgal etmektedir. Statüsü Avrupa Üniversitelerinden kopya edilmiştir. Buna rağmen hala herhangi bir Avrupa Darülfünun'u evsafını haiz olmaktan uzaktır... Her ilim bir muhitin mahsulü olduğu gibi, her ilim şubesindeki mütehassısda bir muhitin henüz tevekkün etmemiş ise büyük bir ihtisas labaratuvarı olan Darülfünun bize yetiştireceği meslek ve ihtisası şimdiden açmak lazımdır"*[105].

Basında bu tartışmalar sürerken, Darülfünun meselesi TBMM'de de görüşülmeye başlanmış ve çeşitli mebuslar Darülfünun'u ilgilendiren konularda görüşlerini dile getirmişlerdir. Bu mebuslardan Konya Milletvekili Kemal Zaim Bey Darülfünun hakkında şunları söylemiştir:

> *"Darülfünun'da reform yapılması sözkonusu olduğunda, bu mesele bir iki yılda sonuçlandırılıp, Darülfünunu başka memleketlerdeki benzerleriyle karşılaştırılabilir bir hale gelebileceğini ümit etmemek gerekir. Çünki, nihayet Darülfünun'u yapan içindeki şahsiyetlerdir.*

---

[104] Yunus Kobal, **Üniversitelerimizin Gelişimi ve Alman Bilim Adamlarının Katkıları,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994, s.50-60.
[105] Yakup Kadri Karaosmanoğlu; *Mütahassız*, **Kadro,** Sayı 2, Şubat 1932, s.47.

> *Şahısların, müderrislerin yetişmesi uzun yıllara bağlıdır."*[106]

Gerek basında, gerekse Mecliste Darülfünun konusunun bütün yönleriyle tartışılmış olması Cumhuriyet hükümetlerinin bu konudaki her türlü sorunları teferruatlı olarak görüşmeleri anlamını taşımamaktadır. Özellikle cumhuriyetin ilanından sonra daha kalıcı çözümler üretilmeye başlanmıştır. Bu amaçla Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörü Albert Malche davet edilerek Darülfünun'la ilgili bir rapor hazırlanması da istenmiştir[107].

### 2. Reform İçin Yapılan Ön Çalışmalar

Darülfünun'un gelişimi, inkılaplara ve dönemin bilimsel gelişmelerine ayak uyduramaması, TBMM üyelerince ve aydınlar tarafından kabul ediliyordu. Bu kurumun reforma ihtiyacı olduğu savunulan bir konu haline gelmişti. Darülfünun'u daha iyi bir duruma getirmek için bazı projeler ve düşünceler ortaya atılmıştır. Bu projeler TBMM'de tartışılmaya başlanmıştı.

Darülfünun reformu 1932 yılında bütçe görüşmeleri yapılırken ortaya çıkmıştır. TBMM'nin 29 Mayıs 1932 günkü birinci oturumunda gündemin ilk maddesini Darülfünun oluşturuyordu. Bu ilk oturumda Manisa Milletvekili Refik Şevket Bey Darülfünun'un durumunu ve ıslahı konusunda şunları dile getirmiştir:

> *"Arkadaşlar, hayatımızın dayanağını teşkil etmek itibariyle en çok ve derin bir surette düşünmekle yükümlü olduğumuz bu müessesenin bütçesi münasebetiyle, sanırım ki hepimiz aynı duygularla mütehassis bulunmaktayız...*
>
> *Eğer milletimizin tebellür etmesini bekliyorsak kendimize ülkü edindiğimiz, kutsal emellerin meydana gelerek*

---

[106] Öklem, **a.g.e.,** s.31.
[107] Kobal, **a.g.e.,** s.65.

*milletin hayatında yeniliğin görülmesini arzu ediyorsak, bunun yegane gereği, yeğane dayanak noktası, görüşmesini yaptığımız Darülfünun'dadır.*

*Darülfünun düzenlenmesi denilen bir mesele ile uğraşan hükümetimiz mazbatasında ve hükümetin dört satırdan ibaret gerekçesinde nasılsa bahsedildiği gibi, bir uzmanın vereceği rapor beklenerek teşkilat kanunu yapılacakmış... bence, uzman çağırıp, kendisinin görüşü alındıktan sonra bu görüş üzerinde karşılıklı görüşülmek suretinde hazırlıkta bulunmanın o kadar uzun zamana bağlı olmadığı anlaşıldıktan sonra, bundan dokuz ay sonraya bu işin ertelenmesine gerek yoktur"*[108].

Refik Şevket Bey'den sonra söz alan Konya Milletvekili Kemal Zaim Bey, Darülfünun reformu konusunda şunları dile getirmiştir:

*"Darülfünun'da reform yapılması sözkonusu olduğunda bu mesele bir iki yılda sonuçlandırılıp, Darülfünun'u başka memleketlerdeki benzerleriyle karşılaştırılabilir bir hale gelebileceğini ümit etmemek gerekir. Çünki nihayet, Darülfünun'u yapan içindeki şahsiyetlerdir. Şahısların, müderrislerin yüksek nitelikte bulunan kişilerin yetişmesi uzun yıllara bağlıdır.*

*Yalnız şimdi yapılacak şey, encümenin de amaçladığı görüşe göre şu idi: Kurumların teşkilatını, Batı memleketlerinde bazı büyük şehirlerde bulunan Darülfünun teşkilatı kadar geniş tutmaktansa, memleketin mali durumu ile orantılı bir şekle dönüştürmek ve bu şekli belirledikten sonra kurum içinde kalacak kürsüler ve öğretmenliklere adam hazırlamak*

[108] Öklem, **a.g.e.,** s.29.

> *için esaslı tedbirler almak gerekir. Ancak bu esaslı tedbirler alındıktan sonradır ki, belki kurum 20,25,30 yıl sonra başka memleketlerdeki benzerleriyle karşılaştırılabilecek, gerek bilimsel araştırma ve gerek öğretim bakımından onların yanında yer alabilecektir."*[109].

Konya milletvekili Kemal Zaim Bey'den sonra söz alan milletvekilleri, Darülfünun'un neyi kapsadığını, ekonomik yönden kendini nasıl ayakta tutacağı ve reformun neyi kapsaması gerekir sorularını hükümete yöneltmişlerdir. Bütün bu sorulara cevap vermek amacıyla Maarif Vekili Esat Bey şunları dile getirmiştir:

> *"Darülfünun, bilinir ki, ilmi hem tedvin eder, hem bilimsel inceleme ve araştırma yapar iş açısından da memleketin bütün ekonomisine, sanatlarına gereken unsurları yetiştirecek bütün çalışmanın en yüksek bir kademesidir, en yüksek bir derecesidir.*
>
> *Acaba Darülfünun düzenlenmesinden mi başlansın, liselerin düzenlenmesinden mi başlansın, ilköğretime mi güç verilsin gibi türlü zamanlarda arkadaşlarla türlü konuşmalar yapmıştık. Bu öyle bir şeydir ki hepsine birden başlamak gerekir. Hiç şüphesiz diğer okullarımızı, ilk ve ortaokullarımızı gereken derecede yetiştiremezsek, tabiidir ki ilmen pek yüksek olan, pek kudretli olan Darülfünun'umuzun yüksek ilminden faydalanılamaz. Fakat ilk ve ortaöğretimde yetiştireceğimiz kuvvetli öğrencimizi, bazı araçların noksanı dolayısıyla daha yüksek bir tahsil vermek istediğimiz bir Darülfünun'a gönderirsek, tabiidir ki,*

---

[109] Öklem, **a.g.e.,** s.31.

> *ondan da gereken pratik ve teorik bilgiyi alamazlar. O halde, paralel olarak yürümek zorunluluğundayız."*[110].

Esat Bey'in bu konuşmasından sonra TBMM almış olduğu şu kararla hükümete yetkiyi vermiştir:

> *"...Hazineden yapılan yardımın arttırılmasına imkan bulunmaması yüzünden esasen teşkilatının memleketimizin mali siyasasına nazaran çok geniş bulunduğu kanaati mevcut olan müessese teşkilatının gerek mali imkanlarımıza ve gerek bizzat müessesenin ve bir teşkilat kanununu tasarısının hazırlanarak yüce meclise arz edilmesi için yetkili bir yabancı uzmanın getirtilmesi hususunda hükümete yetki verilmişti..."*[111].

Meclisten yetki alan hükümet, hem Ankara hem de İstanbul Üniversiteleri'nin kuruluş biçimlerini inceleyip rapor hazırlaması için İsviçre Cenevre Üniversitesi profesörlerinden Prof. A. Malche Türkiye'ye davet edilmiştir. Yapılan bu resmi müracaatı değerlendiren İsviçre Hükümeti profesör Malche'ı Türkiye'ye göndermişlerdir[112].

Pedogoji Profesörü olan A. Malche, 1932 Ocak ayı ortalarında Ankara'ya gelerek Başbakanla, Milli Eğitim Bakanı tarafından kabul edilmiştir. Bir ay sonra ilk incelemelerini bitirerek ülkesine dönmüş, Nisan ayında tekrar gelip, 29 Mayıs 1932'de raporunu hazırlayarak hükümete vermiştir[113].

Profesör Malche'in Türkiye'ye gelerek Darülfünun'un ıslahı konusunda rapor hazırlaması dönemin basınında da yer almıştır. 21.01.1932 tarihli Cumhuriyet gazetesinin Darülfünun mütehassısı başlıklı yazısında bu konuyla ilgili şunlar yazılmıştır:

---

[110] **A.g.e.,** s.36.
[111] **A.g.e.,** s.38
[112] Koçak, **a.g.e.,** s. 39.
[113] Mete Tuncay – Haldun Özer, *1933 Tasfiyesi veya Bir Tek Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü*, **Toplum ve Tarih,** s.10, Ekim 1984, s.12.

> *"Darülfünunumuzun genişlemesi ve bereketli meyveler verebilmesini el birliği ile düşünmek için Garptan muhterem bir meslektaş gelmiştir. Onunla hükümet, Darülfünun muhiti arkadaşça görüşerek, dertleşecek ve hayatın en ağır ve asil bir tecellisi olan ilim ve tefekkür sahasında daha faydalı olabilmemiz için faaliyet planları çizecektir. Bu çok makul ve mantıki faaliyet sahasıdır. Fakat bu Darülfünun'u ıslah ihtisası meselesi olamaz"*[114],

denilerek Darülfünun'un ıslahı konusunun kendi içimizde halledilmesi gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Prof. Malche raporunu hazırlamadan önce olanaklar ölçüsünde çalışmaya başlayarak, Türkiye'nin gerçeklerini araştırmaya başlamıştır. Fakülteleri, klinikleri ziyaret ederek, labaratuvarları, seminerleri ve kütüphaneleri görmüş, politikacılar, müderrisler idari memurlar ve öğrencilerle görüşmüştür. Ayrıca dönemin rektörüne, yetkili makamlara iletilmesi isteği ile, ayrıntılı bir sorular listesi vermiş ve bu isteği yerine getirilmiştir. Profesör Malche, elde ettiği sonuçları ve hazırladığı raporu sunmuştur. Daha sonrada Darülfünun'un yeni İstanbul Üniversitesi haline getirilmesi çalışmalarını yönetmiştir. Bu amaçla Alman mülteci profesörlerin çağrılması ve görevlendirilmesi işine de katılarak bu yeni kuruluşun ilk geçici sömestrini gözetim altında bulundurmuştur. Ancak Malche, yeni üniversitenin profesörü ya da rektörü olmadığı bilincini taşıyarak ve geniş yetkilere sahip bulunarak Türk Hükümeti'nin müşaviri olarak kalmakla yetinmiştir[115].

Prof. Malche'in hazırlamış olduğu rapor genel hatlarıyla üç kısımdan oluşmaktaydı. Birinci kısımda araştırmalarının amaç ve metodlarını bildirir, ikinci kısımda Darülfünun'un o günkü durumunun incelenmesini yapmıştır, üçüncü kısımda ise ayrıntılı reform önerilerini ortaya koymuştur.

---

[114] Dr. Şevket Aziz, *Darülfünun Mütehassısı*, **Cumhuriyet,** 21.01.1932**.**

[115] Koçak, **a.g.e.,** s.40.

Malche'in raporu, hükümet çevresinde olumlu karşılanmıştı. Darülfünun için yeni bir teşkilat kanunu hazırlanması fikri, bu konunun görüşülmesi sırasında genişlik kazanmış ve geniş bir reform yapılması doğrultusuna yönelmişti. Milli Eğitim Bakanı Reşit Galip Bey, *"Bu iş kesin olarak, kökünden ve birdenbire halledilecektir. Ençok 20 güne kadar fakülte meclislerinden Darülfünun divanından bir muhtıra gelecektir. Bunlar Malche'in görüşü ile birlikte incelenecektir"*[116] diyerek yeni üniversitenin kurulmasına yönelindiğini belirtmiştir.

İstanbul Darülfünun'u yerine çağdaş bir üniversitenin kuruluşu Batıdan çok sayıda seviyeli bilim adamlarının getirilişi Atatürk döneminin önemli faaliyetlerindendir. Çağdaş bir üniversiteye kavuşmak için büyük uğraş verenlerin başında Atatürk gelmektedir. Yapılan bu üniversite reformları ile üniversiteler bugünkü seviyesine ulaşmıştır.

**3. Albert Malche'in Raporu**

1932 yılının Nisan ayında, İstanbul Darülfünun'unda yapılması düşünülen köklü reforma temel teşkil edecek bir rapor hazırlaması için Türkiye'ye gelen Albert Mache iki hafta süren çalışmanın sonucunda raporunu hazırlayarak Maarif Vekaletine vermiştir. Raporunu vermeden öncede, raporu hakkında bir açıklama yapmıştır. Bu açıklamasında Prof. Malche; *"Darülfünun'un ıslahı ile müstakbel vaziyeti hakkında uzun müddetten beri etraflı tetkikat yaptığımı biliyorsunuz. Bu tetkikatım neticesinde hazırladığım raporu Maarif Vekili Esat Bey Efendiye taktim ettim. Yüz sahifeden fazla tutan raporumu Fransızca ve Türkçe olarak iki şekilde hazırladım."* diyerek raporu bitirdiğini bildirmektedir[117].

Albert Malche'in hazırlamış olduğu rapor üç kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda çalışmalarını nasıl yaptığına dair bilgi vermekte, ikinci

[116] Öklem, **a.g.e.,** s.38.
[117] **Cumhuriyet,** 10.6.1932.

kısımda İstanbul Darülfünunu'nun mevcut durumunun bir tahlili yapılmış ve üçüncü kısamda da yapılması gereken ıslahata ilişkin öneriler sıralanmıştır[118].

Malche'in raporunun ikinci kısmında kurumun mevcut durumu hakkında şunlar yer almaktadır:

**1.** Darülfünun'un bütçesi yetersiz olup öğretim üyelerinin aldıkları maaşlar da çok düşüktür.

**2.** Kurumun binaları oldukça geniş ve kullanışlı olmakla birlikte labaratuvar, klinik ve seminer odalarının donanımları yetersizdir.

**3.** Kurumun idari yapısında bozukluk vardır. İdarenin tüm sorumluluğu rektöre ait olup görevleri ağır ve fazladır.

**4.** Profesörlerin birçoğu iyi niyetli olmakla birlikte, en çok göze çarpan nokta hocaların kendileri, şuurlu bir şekilde ilmi ve fikri bilgilerden yararlanmamışlardır[119].

**5.** Darülfünun'da en önemli sorunlardan birisi de profesörlerin atanma şeklinde görülmektedir. Mevcut yönetmeliğe göre, bir profesör atanacağı zaman, onun vereceği derse yakın derslerin hocaları hakim tayin edilmektedirler. Bu durumun yanlış olduğunu bildirmektedir[120].

**6.** Okullardaki plan ve programlar öğrencileri düşünmeye sevk etmemekte, dersler yüzeysel içeriğe sahiptir. Derslerin işlenmesinde uygulanan tek metot anlatım metodudur. Kurumlarda seminer çalışması yapılmakta ancak bunların içeriği çok zayıftır.

**7.** Öğrenciler ileride yapacakları meslek bilgileriyle eğitilmemekte, geleceğin profesörlerini hazırlama konusunda bir program yoktur.

**8.** Verimli işletmecilik anlayışı ve kurumlar arası işbirliği eksikliği vardır. Örneğin Tıp Fakültesinin merkezden uzak olması nedeniyle,

---

[118] Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor,** İstanbul 1939, s.1 vd.
[119] Malche, **a.g.e.,** s.9; **Cumhuriyet,** 10.6.1932.
[120] Malche, **a.g.e.,** s.10.

öğrencilerin İstanbul hastanelerinde staj yapabilmeleri mümkün olamamaktadır. Öğrencilerin staj yapmaları için Tıp Fakültesine otuz yataklı bir hastahane açılmış fakat bu hastanenin gideri bütçeye önemli bir yük olmuştur.

**9.** Değişik fakültelerde aynı dersler ayrı ayrı görülmektedir. Buna örnek olarak, Hukuk Fakültesi, Mülkiye ve Yüksek Ticaret Mektebi'nin Fen Fakültesi ile Eczacı Mektebi'nin, Tıp Fakültesi ile Dişçi mektebinin, Edebiyat Fakültesi dersleri ile Yüksek Muallim Mektebi'nin birçok dersleri ortaktır. Birbirlerine yakın binalarda öğrenim gören kurumların öğrencileri ortak dersleri birlikte alabilirler. Bu şekilde yapılırsa öğrencilere hem ortak bir kültür verilir, hem de bütçe giderleri değişik olur[121].

**10.** Kütüphaneler konusunda işbirliği yapılabilir. İstanbul Darülfünunu'nun zengin ve düzenli bir merkez kütüphanesi vardır. Bundan başka her fakültenin de ayrı kütüphanesi vardır. Bazı fazla başvurulmayan eserler, hem merkez kütüphanesi hem de fakülte kütüphanesinde bulunmaktadır. Bunlardan birer cilt olarak sadece merkez kütüphanesinde bulunması yeterlidir.

Albert Malche sonuç olarak şunları dile getirmiştir:

> *"İstanbul Darülfünunu, zayıf bir randıman vermek üzere işleyen vazi bir teşekküldür. Binaenaleyh, halledilecek meselenin şekil ve mahiyeti budur: Makineyi sadeleştirmek, mesaisini tekzif etmek, bu makineyi işletenlere en mükemmel usulleri tatbik imkanlarını da vermek sureti ile müteaddit kuvvet ziyalarının önüne geçmek"*[122].

---

[121] **A.g.e.,** s.18-19.
[122] **A.g.e.,** s.21.

Albert Malche'in raporunun üçüncü kısmında, İstanbul Darülfünunu'nun yeniden düzenlenmesi için yapılması gereken çalışmalar şu başlıklar altında toplanmıştır.

***a. Çalışma Araçları***

1. Liselerde Garp lisanlarının öğretilmesi
2. Darülfünunda Fransızca ve Almanca okutmanları
3. Birinci sene sonunda Garp lisanları için imtihan
4. Türk lisanında neşriyat
5. Kütüphane teşkilatının merkezileştirilmesi ve randımanının artırılması
6. Tedris usullerinin değiştirilmesi

***b. Mesainin ihzar ve tensiki (Çalışma düzeni)***

7. Darülfünun heyet-i talimiyesinin tarzı tayini
8. Fakülte başına profesör kadroları
9. Tıp Fakültesinin nakli
10. Mülkiye Mektebinin nakli ve Yüksek Ticaret Mektebine ait tahviller
11. Fakültelere müteallik meseleler
12. Talebelerin hayatı

***c. Darülfünun'un tesirleri ve hizmetleri***

1. Orta tedrisat muallimleri için tekemmül dersleri
2. Umuma mahsus Darülfünun dersleri
3. Tatil dersleri, arkeolojik tenezzihler, kongreler
4. Türkçe Darülfünun Mecmuası

5. Milli bir fünun, edebiyat ve sanatlar akademisi[123].

Malche'in hazırlamış olduğu bu reform planını kısaca şu şekilde verebiliriz:

***a. Çalışma Araçları***

1. Liselerde, Batı dilleri öğrenimine önem verilmeli ve kullanılan metot gözden geçirilerek daha verimli hale getirilmelidir.

2. Darülfünunda yabancı lektörler görevlendirilmelidir. Bunlar kendi dilleri üzerinde uzman olan ve belli bir profesöre bağlı olarak çalışan genç üniversite mezunları veya bilim doktorlarıdır. Profesörlerin direktifleri doğrultusunda, konu ile çeviriler yaparlar. Gerekirse kendi lisanlarında ders verirler.

3. Darülfünun'un birinci sınıfından sonra lisan sınavı yapılmalı, ancak bu sınavı başaran öğrenciler üst sınıflara geçebilmelilerdir. Çünkü yabancı dil bilmeyen öğrenci gerçek bir üniversite eğitimi alamazlar.

4. Türkçe yayın sayısının arttırılması için çalışmalar yoğunlaştırılmalıdır. Osmanlıca olarak yazılmış kaynak eserler, kısa zamanda Latin harfleriyle yeniden yazılmalı, önemli yabancı eserler Türkçe'ye çevrilmelidir.

5. Kütüphane teşkilatı merkezileşmeli ve verimliliği arttırılmalıdır. Kütüphanelerden kolay faydalanmak için fiş sisteminin kullanılması gerekmektedir.

6. Öğretim metodları değiştirilmelidir. Öğrenciler ezbercilikten kurtarmalı, düşünmeye yargılamaya alıştırılmalı, pasif olmaktan kurtarılmalı aktif olmaya yönlendirilmelidir.

---

[123] Malche, **a.g.e.,** s.25-26.

***b. Çalışma Düzeni***

7. Öğretim personelinin atanma şekli tamamen değiştirilerek bir nizama bağlanmalıdır.

8. Fakülte başına profesör kadroları belirlenmelidir. Darülfünun'da profesör, muallim ve profesör muavinlerinin sayıları çok yüksek tutulmuştur. Malche *"Prensip olarak hoca miktarını azaltıp kalanlara daha iyi maddi şartlar temin edilmesi icap eylediği aşikardır"* görüşünü iler sürmüştür[124]. Öğretim konularına göre şubelere ayrılma yerine kürsü sistemine geçilmeli, böylece her kürsüyü bir profesöre bağlama yoluyla profesör sayısı belirlenmelidir. Malche raporunda, Tıp Fakültesi için 16 sabit kürsü, Fen Fakültesi; Hukuk Fakültesi ve Edebiyat Fakültesi için 12 sabit kürsü belirlemiştir[125].

9. Tıp Fakültesi Haydar Paşa'dan İstanbul'un içine tercihen de Darülfünun arkasındaki binalara nakledilmelidir. Fakülte öğrencileri uygulamaları için İstanbul'da hastaneden yararlanmalılardır. Tıp Fakültesinin merkeze taşınması halinde Dişçilik ve Eczacılık mektepleri öğrencileri de fakültede verilen derslerden yararlanabilirler.

10. Mülkiye Mektebi Beyazıd'a nakledilir ise Hukuk Fakültesi ve Yüksek Ticaret Mektebi'yle birleşmesi sağlanmış olur. Böylece bu üç okulun öğrencileri ortak derslerden yararlanmış olacak.

11. Tüm fakültelerin öğretim yöntemleri programları ve özel sorunları gözden geçirilip verimli meslek elemanları yetiştirilecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

12. Talebelerin hayatı ile ilgili şu öneriler dile getirilmiştir: Öğrenciler için duyuru panoları hazırlanmalı, bu panolarda öğrencilerin ek iş olarak yapabilecekleri iş duyurularına yer verilmeli. Öğrencilere ücretsiz tedavi

---

[124] **A.g.e.,** s.41.
[125] **A.g.e.,** s.43-44.

imkanı sağlanmalı, öğrencilere yönelik bir kooperatif kurularak kitap kırtasiye malzemeleri ve diğer ihtiyaç maddelerini parasız ya da ucuza temin etmeleri sağlanmalı, öğrencilerin yurt ve pansiyon imkanları geliştirilmeli, üniversitede sportif faaliyetlerin geliştirilmesi için gerekirse yurt dışından spor uzmanlarının getirilmesi, eski öğrenci derneği, önemli mevkilerde bulunan kişilerin yardımıyla yeniden düzenlenmelidir[126].

13. Ortaöğretim öğretmenleri için yetiştirme kursları açılmalı. Bu kurslar tatil zamanlarına denk getirilmelidir. Her tatilde belli bir grup öğretmen kursa alınmalı, alanlarındaki yeni yöntemler konusunda bilgilendirilmelidirler.

14. Üniversitelerin halka daha iyi tanıtılması için halka açık konferanslar düzenlenmelidir. Bu konferansların gayesini Malche *"halk kütlesini yeni terakkilerden haberdar etmektir"* şeklinde izah etmiştir[127].

15. Ülkeye gelen turistlere yönelik konferanslar, kongreler düzenlenmelidir.

16. Aylık olarak bir Türk Darülfünunu Dergisi çıkarılmalıdır. Darülfünun sorumluluğu altında değerli fen ve edebiyat adamları tarafından çıkarılacak bu dergi genel kültür, fen, edebiyat, tarih, iktisat vb. kısımlardan oluşmalı ve ülkenin aydın tabakasına hitap edebilmelidir.

17. Türkiye'nin düşünsel ve bilimsel oluşum ve gelişimi için milli bir fünun edebiyat ve güzel sanatlar akademisi kurulması gerektiği belirtilmiştir[128].

Albert Malche bu maddelerde belirtilenlerin haricinde şunların da yapılması gerekliliği üzerinde duruyor:

---

[126] **A.g.e.,** s.52-54.
[127] **A.g.e.,** s.57-58.
[128] **A.g.e.,** s.59.

- Okullara vakfedilmiş emlak ve gelir meselesi, Evkaf Umum Müdürlüğü ile görüşülerek bunların bir kısmının Darülfünun bütçesine aktarılması sağlanmalıdır.

- Bazı bölümlerde yetersiz olan asistan sayısı artırılmalıdır.

- Tercümeler tez ve ödev olarak kabul edilmemeli

- Üniversite ile sanayinin işbirliği yapması sağlanmalı

- Fen Fakültesi bünyesinde Türkiye'nin Jeolojik Haritası Servisi kurulmalıdır.

- Öğretmenlere verilen dersler, örneğin Edebiyat Fakültesindeki Türk Tarihi dersleri esas programda kalmalı, profesörler tarafından işgal edilen kürsülerin tenkisinde bunlara dokunulmamalıdır[129].

Malche, hazırladığı raporun amacının *"İstanbul Darülfününun milli kültür ve modern bilim için, nasıl yüksek bir kurum haline getirilebileceğini ortaya koymak"* olduğu şeklinde ifade etmiştir. Bu amaca ulaşabilmek için şu noktalardan haraket edilmesi gerektiğini belirtmiştir:

> *"Bilimleri artık sabit birer vahdetler biçiminde değil zihniyeti geliştirici usuller olarak görmek gerekir.*
>
> *Üniversite, bilimsel zihniyeti oluşturmak ve geliştirmekle görevlidir. Bu zihniyetle araştırmaları sürdürür ve bununla gelişir.*
>
> *Eğer bir uygarlık bilimsiz ve bilime aykırı olarak gelişmiş olsaydı, o zaman Darülfünun'u kapatarak tasarruf sağlanabilirdi. Ancak bir uygarlığın gelişmesinin, bilimin gelişmesine paralel olduğu gerçeğinden hareket edersek; Darülfünun'u kapatmak*

---

[129] **A.g.e.,** s.59.

*yerine, onun daha iyi bir uygarlık aleti olması için hiçbir şeyi esirgemememiz gerektiği sonucuna ulaşırız.*

*Darülfünun meselesi, Türkiye'nin fikri, manevi ve sosyal geleceğinin meselesidir".*[130].

Hükümet Albert Malche'in vermiş olduğu bu rapor doğrultusunda çalışmalarına başlayarak, yeni bir üniversite kurma yolunda meclis içerisinde tasarılar hazırlanmaya başlanmıştır. Bu doğrultuda verilen Albert Malche raporu, Sağlık Vekili Refik Bey'in başkanlığında Maarif Vekili Esat ve Adliye Vekili Yusuf Kemal Beylerden oluşan bir komisyon tarafından incelenmeye başlanmıştır. Esat Bey'in 19.9.1932 tarihinde Maarif Vekilliğinden çekilmesi üzerine Vekilliğe atanan Dr. Reşit Galip Darülfünunla ilgili işlerle ilgilenmeye başlamıştır. İstanbul'da düzenlediği toplantıda Reşit Galip Darülfünun'un memleketin ve inkılabın ihtiyaçlarına daha iyi hizmet edebilecek şekilde tasfiye edileceğini de beyan etmiştir[131].

### 4. Atatürk'ün Malche'in Raporu İle İlgili Görüş ve Düşünceleri

Mustafa Kemal Atatürk, Türk Milleti'nin olgunlaşmasında ve medeniyet alanında ilerlemesinde, üniversitenin gelişmesinin çok önemli bir faktör olduğuna inanmıştır. Bundan dolayı Darülfünunda yapılması gerekli olan yeni düzenleme çalışmaları büyük bir önem taşımaktaydı.

İstanbul Darülfünunu'nun durumu ve yapılması gerekenler konusunda Malche'in hazırlamış olduğu raporu Atatürk büyük bir titizlikle incelemiştir. Atatürk, raporu dikkatle okuyarak önemli gördüğü birçok hususların altını çizmiş, reformla ilgili gerekli notları almıştır. Atatürk'ün almış olduğu bu notlar, O'nun üniversite reformu ve çağdaş Türk üniversitesi hakkındaki görüşlerini yansıtması bakımından çok önemlidir.

---

[130] **Cumhuriyet,** 25.8.1932, **Cumhuriyet,** 9.10.1932.
[131] **Cumhuriyet,** 25.8.1932; **Cumhuriyet,** 9.10.1932.

Atatürk'ün kendi el yazısı ile tuttuğu notların başında; İstanbul Darülfünunu lağvolmuştur, yerine İstanbul Üniversitesi tesis olunacaktır notundan sonra da bunun tesisine Maarif Vekaleti memurdur ilavesini yapmıştır. Atatürk'ün bu notları 1933 İstanbul Üniversitesi kanununun birinci ve ikinci maddelerini oluşturmuştur[132].

Atatürk Malche'in raporunu takdir ettiğini yalnız ulaşılmak istenen son nokta için, raporun işaret ettiği hususların yeterli olamayacağını, bu konuda raporu ihtiyatla değerlendirmek gerektiğini belirterek şunları dile getirmiştir:

> *"Biz Türkler özellikle Türk inkılabını yapmış olanlar bilmelidir ki: bizi layık olduğumuz seviyeye çıkartmaya bir yabancı uzman dahi bile olsa muktedir değildir. Düştüğümüz uçurumdan bizi kurtaracak, alemin en yüksek düzeyine çıkartacak olan, yine bu uçurumdan çıkıp yükselmesini bilenler olacaktır. Bunu gerçekleştirecek olanlar elbette bilim dünyasında kendini kabul ettirmiş her adamın tespitlerinden, görüş ve düşüncelerinden yararlanacaklardır".*[133].

Atatürk bu sözleriyle Malche'in raporundan yararlanılacağını ancak üniversite reformunun gerçek öncülerinin bu yolla uygarlık yarışında silkinip ön saflara geçecek olan Türk insanı olacağını ifade etmiştir.

Atatürk, Malche'in raporundaki bazı fikirlere katılmıştır. Bunlara ait notlar da düşerek üniversitenin bilimsel özerkliğini savunmuştur: *"Üniversiteye muhtariyetin ilmi bakımından verilmesi; fakat yönetim ve reform kadrosunun tayininde ve öğretim programının belirlenmesinde tayininde ve öğretim programının belirlenmesinde hükümetin müdahalede bulunabilmesi".*[134].

---

[132] Hatiboğlu, **a.g.e.,** s.85; Söyler, **a.g.e.,** s.72-73.
[133] Utkan Kocatürk, *Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notlar*, **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi,** C.I., S.1, Ankara 1984, s.9.
[134] Kocatürk, **a.g.m.,** s.8-9.

Atatürk, İstanbul Darülfünunu'nda yapmak istediği reformu köklü Türk kültür inkılabının bir parçası olarak değerlendirdiğini de esaslı not başlığı altında şu şekilde ifade etmiştir:

> *"Prof. Malche'in raporu baştan nihayete kadar okunduktan sonra dikkat ve tesbit olunması gereken noktalar şunlardır:*
>
> *...Şimdiye kadar bu nokta-i nazarlardan şüphesiz davetlimiz Prof. Malche'in söylediğinden daha çok esaslı olarak beyan-ı mütalaa ettiklerinin şahidi olduğumuzu inkar edemeyiz. Fakat mütalaa sahibi vatandaşlar, kendilerini salahiyettar kılınmamış tasavvur ettiklerinden dolayı nokta-i nazarlarında musir görülmemişlerdir.*
>
> *...İstanbul Darülfünunu gibi bir Darülfünunda Türkiye gibi baştan başa yeniden teşekkül eden bir memlekette bu icabat ve ihtiyacat her taraftan fazla ilmi alakayı celb etmektedir... Okuduğumuz rapor bir bakıma göre güya Türkiye'de bir ali tahsil müessesesi kurmak için nasihatları ihtiva ediyor; halbuki hakikatte bütün Türkiye'de bir kültür programının ne olmasına, nasıl olmasına işarettir. O halde bizim için İstanbul Darülfünun'unu ne yapalım diye bir mesele mevcut değildir. Bizim için, bütün Türkiye'de nasıl bir kültür planı yapalım? Mesele budur"*[135].

Malche raporunda yer alan *"Türkçe'de bilimsel yayın yeteri kadar yoktur, buna karşılık yabancı dille yazılmış eserleri hakkıyla okuyup anlayabilecek düzeyde öğrenci sayısı da çok azdır"* görüşüne yine Atatürk tarafından, altının çizildiği ve *"öğrenci; İngilizce Almanca, Fransızca ya da*

---

[135] **A.g.m.,** s.8-10.

*İtalyanca gibi köklü bir yabancı dili okuyup anlayabilecek düzeyde bilmelidir"* notu düşülmüştür[136].

Bütün bunlar gösteriyor ki Atatürk, her şeyden önce milli, çağdaş ve ülke ihtiyaçlarına göre ilmi çalışmalar yapacak olan bir üniversitenin oluşmasını istemektedir. Türk İnkılabını gerçekleştirenlerin bunu mutlaka başaracaklarına inanmaktadır.

## C. İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ'NİN KURULUŞU

### 1. Darülfünun'un Kapatılması ve İstanbul Üniversitesi'nin Kuruluşu

İstanbul Darülfünunu'nun kapatılması konusu sürekli olarak gündemdeydi. Yalnız uzun bir geçmişe sahip olan bu kurumun ortadan kaldırılması kolay bir iş olarak görülmüyordu. Bu işin üstesinden gelebilecek kişiyi de Atatürk bizzat kendisi tayin etmiştir. Bu kişi de Dr. Reşit Galip Bey'dir. Atatürk, kendi hocası olan Esat Sagay'ı Maarif Vekilliğinden alarak Dr. Reşit Galip Bey'i bu göreve getirmiştir. Dr. Reşit Galip Bey de bu göreve gelmek için büyük bir çaba göstermiştir[137].

Maarif Vekili Reşit Galip Bey 1932-1933 ders yılının başlarında İstanbul Darülfünunu'nu ziyaret ederek hocalarla görüşmüştür. Bu görüşme esnasında da Darülfünun'un kapatılmayacağını, el birliği ile düzeltileceğini dile getirmiştir[138].

Maarif Vekili Reşit Galip Bey Darülfünun ziyaretinden öncede Cumhuriyet gazetesini ziyaret etmiştir. Bu ziyaret sonrasında Cumhuriyet gazetesi yeni bakan hakkında şunları yazmıştır:

> *"Dün, yeni Maarif Vekilimiz Reşit Galip Bey matbaamızı şereflendirdi. Kendisi ile bir saat kadar bugünkü Türkiye'nin en büyük hars ve medeniyet mevzuu üzerinde*

---

[136] **A.g.m.,** s.6.
[137] Mete Tuncay- Haldun Özen, **a.g.m.,** s.8.
[138] **Cumhuriyet,** 9.10.1932.

> *konuştuk... Yalnız maarife ait idari işlerle uğraşan bir masabaşı adamı değil yeni Türkiye'nin hakiki manasını anlayan, harsına, medeniyetiyle ve irfanına ait şahsi tetkikleriyle de sayılı ilim adamlarımız arasında yer alan Reşit Galip Bey'i büyük bir alaka ve sevinçle dinledik"*[139].

Reşit Galip Bey'in 9.10.1932 tarihinde Darülfünunun kapatılmayacağı sözlerinden yaklaşık yedi ay sonra bu işin kesin olarak kökünden halledileceğini yani İstanbul Darülfünunu'nun kapatılarak İstanbul Üniversitesi'nin kurulacağını açıkça belirtmiştir[140].

Darülfünunun kaldırılması düşüncesini Cemil Bilsel, *"Cumhuriyet hükümetinin ilme verdiği üstün önemde aranmalıdır"* diyerek izah etmeye çalışmıştır. Yani Dr. Reşit Galip Bey Batılı anlamda bir Türk üniversitesini kurmayı hedeflediğinden eski kuruma yeni düzenlemeler ve şekil vermeyi istememiştir[141].

Milli Eğitim Bakanlığı'nın talimatı üzerine toplanan fakülte meclislerinde daha çok kürsülerin birleştirilmesi ile kadroda önemli tasarruf ve öğretimde birliğin sağlanması konusu üzerinde durulmuştur. Ancak bu durumda fakültelerde birçok öğretim üyesi kadro dışı kalabilecekti. Kadro konusu gündeme geldiğinde müderrisler arasında büyük bir tedirginlik yaşanmıştır[142].

Milli Eğitim Bakanlığı encümeni, Maarif Vekili Reşit Galip Bey başkanlığında toplanarak, ilgili fakültelerin görüşleri ve profesör Albert Malche'in raporu doğrultusunda gerekli incelemeleri yaparak reform için öngürülen sebepleri ve Maarif Encümeni Mazbatasını Bakanlar Kurulu'na

---

[139] **Cumhuriyet,** 8.10.1932.
[140] **Cumhuriyet,** 11,12.05.1933.
[141] Bilsel, **a.g.e.,** s.28.
[142] Öklem, **a.g.e.,** s.39-40.

sunmuştur. Bakanlar Kurulu da 15 Mayıs 1933 tarihli toplantısında bu konuyu meclise getirmiştir[143].

Milli Eğitim Bakanlığı'nca hazırlanan ve Bakanlar Kurulu'nun 15 Mayıs 1933 tarihli toplantısında meclise sunulan kanun tasarısında, kanunun gerekçesi şöyle açıklanmaktadır:

> *"İstanbul Darülfünunun teşkilat kanunu projesini ihzar ve ıslah çarelerini tesbit için Yüksek Meclisçe kendisine verilmiş olan salahiyete istinaden hükümet geçen yıl mezkur müessesenin vaziyetini tetkik etmiştir. Bu hususta hazırlanan rapor ve Darülfünun fakültelerinin teklifleri ve muhtelif ecnebi Darülfünunlarının vaziyetleri vekaletçe esaslı surette gözden geçirilmiş, bu suretle İstanbul Darülfünunu'na verilecek yeni şeklin hazırlıkları tamamlanmış olduğundan ıslahat sahasında vekaletçe hemen faaliyete geçilmesi kararlaştırılmıştır. Darülfünun ve ona mülhak teşkilatının yeni ve mütekamil esaslar üzerine kurulabilmesi için evvel emirde mevcut teşkilatın tamamen ilgası ve ondan sonra yenisinin memleketin ihtiyaçlarına mutabık şekilde vücuda getirilmesi icap eder"[144].*

İstanbul Darülfününun kaldırılması ve yeni bir üniversitenin kurulması hakkında meclise gönderilen ve komisyonda görüşülen kanun tasarısı ile ilgili görüşme sonucu tutulan tutanakta şu esaslara yer verilmiştir:

> *"Darülfünun hakkında Maarif Vekilliğince yaptırılmış olan uzun tetkikler bu müessesenin öteden beri lüzumu zaten takdir edilmiş olan bir şekilde ve esaslı bir surette ıslah edilmesi ve daha doğrusu yeniden teşkil olunması*

---

[143] Bilsel, **a.g.e.,** s.29.
[144] **A.g.e.,** s.29.

*zaruretini büsbütün meydana çıkarmıştır. Meclise verilecek kanun layihasının kanun şeklinde yapılmasına lüzum görülen değişiklikler yalnız tedris usullerine, kürsülerin miktar ve mahiyetine veya başka teferruata münhasır olmayıp fakültelerin kurulmasına ve bütün tedris heyetlerinin yeniden seçilmesine taallük ettiğinden meselenin bugünkü teşkilatı düzeltmek suretiyle halledilmesi mümkün görülmemiş yeni ve mütekamil bir müessesenin meydana getirilmesi için mevcut teşkilatın lağvedilmesindeki ve muvakkat kadro ile bir intikal devresinin kabul olunmasındaki zaruret takdir edilmiştir. Bu ilga keyfiyeti ve bir senelik muvakkat devre Maarif Vekilliği'ni yeni teşkilat teşebbüsünde ancak ilmi ve asri esaslar dairesinde serbest bırakılmasını temin etmiş olacaktır.*

*Kanunun 4. maddesi ile tespit edilen muvakkat kadroya girmiş bulunmak, 10. maddede söylendiği üzere hükümetçe hazırlanıp tayyün etmesiyle meydana gelecek asıl İstanbul Üniversitesi Kanunu ile tedris heyetine girecek unsurların vasıfları ve şartları tesbit edilmiş olacağından muvakkat kadrodan ancak bu vasıfları ve şartları haiz olanlar yeni üniversitenin tedris ve talim kadrosuna alınabileceklerdir.*

*Darülfünunun bugünkü teşkilatına dahil ve birtakım kazanılmış haklara sahip olan zatların da ya yeni teşkilatta veya başka hizmetlerde müfit olacakları şekilde kullanılmaları mümkün olduğu gibi mağdur vaziyete düşmemeleri için de birtakım tedbirler düşünülmüş bulunduğuna göre encümenimiz bugünkü İstanbul Darülfünun teşkilatının ilgası teklifini kabul etmiş bulunmaktadır.*

*İkinci madde mucibince yeniden açılacak olan İstanbul Üniversitesi'nin adı üzerinde epeyce konuşuldu. Türk diline Darülfünun kelimesi kadar üniversite kelimesi de yabancı olduğundan dil heyetince kabul edilecek öz dildi bir karşılık bulununcaya kadar iş bu Üniversite kelimesi beynelmilel bir tabir olduğuna göre muvakkat olmak kaydıyla ve önümüzdeki sene zarfında teklif edilecek teşkilat kanunlarında yerine Türkçesinin ikamesi temennisi ile kabul edildi.*

*Dördüncü madde muvakkat devrenin tam bir ders senesine tekabül ederek bir ders senesinin karşılıktan kurtarılabilmesi için 31 Temmuz 1934 tarihine kadar uzatılması lazım görüldü.*

*Altıncı maddenin ihtiva ettiği hükümler itibariyle değil, şekil ve ifade dolayısıyla değiştirilmesi muvafık görülerek arz edilen şekle tahvili münasip görülmüştür. Muvakkat kadroda açıkta kalan ve telif tercüme heyetine de girmemiş olanların yeni üniversite teşkilat kanununun meriyetine veya bu müddet içinde Devlet hizmetlerinden birine tayinlerine kadar açık maaş ile birlikte eski maaşlarının noksanını ikmal edecek mütemmin ücret almaları ve buna mukabil Maarif Vekaletince muvakkat hizmetlerde istihdam edilmeleri Vekil Bey'in de reyinin inzimamı ile muvafık görülerek buna dair yeniden bir madde teklif edilmiştir".*[145].

Bakanlar Kurulu tarafından meclise arz edilen *"İstanbul Darülfünunun ilgası ve yerine yeni esaslar dahilinde bir İstanbul Üniversitesi teşkiline dair kanun tasarısı"* Meclis'te kabul edildi[146].

[145] Bilsel, **a.g.e.,** s.29-31.
[146] **TBMM Zabıt Ceridesi,** Devre 4, İctima 2, Cilt 15, s.446-467.

Bu kanuna göre; İstanbul Darülfünunu ve ona bağlı bütün kurumlar kadro ve teşkilatlarıyla beraber 31 Temmuz 1933 tarihinden itibaren kapatılıyor; bunun yerine Maarif Vekaleti 1 Ağustos 1933 tahinden itibaren *"İstanbul Üniversitesi"* adlı bir kurum kurmak için görevlendiriliyordu.

1 Ağustos 1933 – 31 Mayıs 1934 tarihleri arasında İstanbul Üniversitesi'nin geçici devre örgütü ve kadrosu kurulacaktı. Üniversitenin geçici kadrosuna alınan hocalar için bu durum kazanılmış bir hak oluşturmayacaktı. Üniversite kadrosuna alınmayan hocalar, bir devlet hizmetine alınıncaya kadar eski ücretlerini almaya devam edeceklerdi.

Bir yandan bu gelişmeler sağlanırken diğer yandan da alınan kararları hayata geçirecek çalışmalar sürdürülüyordu. 31 Mayıs 1933 tarihinde Darülfünun'u kapatan kanunun TBMM'de kabul edilmesinden önce 20 Mayıs 1933'te Malche'ın ve hükümetin hazırladığı projeleri uygulamak için Maarif Vekaleti bir *"Islahat Komitesi"* meydana getirmiştir. Bu komite bu tarihten 20 Ağustos 1933 tarihine kadar faaliyette bulunmuştur[147]. Bu komitede, ıslahat müşaviri ve başkan olarak Prof. Albert Malche, Yüksek Mühendis Mektebi Müderrisi Kerim Erim[148], Talim ve Terbiye üyelerinden Avni Başman[149] ve Talim Terbiye Dairesi Başkanı İhsan Sungu[150] ve bazı bakanlık yetkililerinden oluşan bir komisyon oluşturulmuştur[151].

---

[147] **Cumhuriyet,** 20.08.1933.

[148] Kerim Erim (1896-1952) Türk matematik bilgini, Berlin Üniversitesinde okumuştur. Yüksek Mühendis Mektebinde Profesör, daha sonra Ordunaryüs Profesör olmuştur. Üniversite reformundan sonra 1933'de ve 1948'de Fen Fakültesi dekanlığı yapmıştır. Sahasında yayınlanmış pek çok eseri bulunmaktadır. *Ord. Prof. Dr. Kerim Erim*, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası,** Seri (A), 18 (1) I-IV, 1953.

[149] Avni Başman (1887-1965) Türk eğitimcisi ve devlet adamıdır. 1908'de İstanbul Hukuk Mektebinden mezun olmuştur. Milli Eğitim Müdürlüğü, Öğretmenlik, Yabancı ülkelerde Milli Eğitim Müfettişliği, Milli Eğitim Bakanlığı Teftiş Kurulu Başkanlığı ve Müşteşarlık yapmıştır. 1950-1954 arası Milletvekili seçilmiş ve Milli Eğitim Bakanlığı yapmıştır. **Meydan Larrousse,** C.2, s.200.

[150] İhsan Sungu (1883-1946) Türk eğitim bilimcisi, 1904'te Mekteb-i Mülkiye'den mezun olmuştur. 1909'da Darülmuallimin-i Âliye'de medeni ve kanuni bilgi muallimliği yapmıştır. 1929'da Gazi Orta Muallim Mektebi ve Terbiye Enstitüsü Müdürü olarak görev yapmıştır. 1930'da Talim ve Terbiye Heyeti Başkanı oldu. 1939'da Maarif Vekaleti Müsteşarı olarak ölünceye kadar bu görevi sürdürdü. **Yeni Türk Ansiklopedisi,** İstanbul 1985, C.10, s.3742.

[151] Bu Komiteye Rüştü Uzel ve Bakanlık Müsteşarı Salih Zeki Beyler de dahildi, M. Tuncay – H. Özen, **a.g.m.,** s.13.

Bu komite, Tıp Fakültesi'nin Beyazıt'a nakli, fakülte ve enstitülerin yeniden yerleştirilmeleri ile Darülfünun'dan Üniversite'ye alınacak hocalar hususunda hazırlıklar yapıp çalışmalarını Maarif Vekaleti'ne göndermiş ve Maarif Vekaletinin tasdik ettiklerini uygulamaya koymuştur[152].

Islahat Komitesinin başkanı Malche, Darülfünun hocalarına birer sicil fişi göndermiştir. Bu fişlerde hocaların görevi, mevcut maaşı, doğum tarihleri, mezun oldukları okullar, akademik ünvanları, bildikleri yabancı diller ve yayınlanmış eserleri hakkında bilgi toplanması hedeflenmiştir. Hocalar doldurdukları formları Islahat Komitesi'ne göndermişlerdir. Bu formları değerlendiren komite; yardımcılıkta süresini doldurduktan sonra müderris olan hocalara 5 puan, eğitimini Avrupa'da tamamlayanlara 5 puan, bildikleri her yabancı dil için 3 puan ve yayınladıkları her eser için de 3 puan verilmekte ve bunların toplamı hocalar için bir ölçü kabul edilmiştir[153].

Darülfünun hocalarının doldurdukları formlara göre, büyük çoğunluğu yüksek öğretim mezunu olup çeşitli yabancı dilleri bilmekteydiler. Bu durum komite başkanı Malche'i biraz şaşırtmıştır[154].

Islahat Komitesi hocaların doldurdukları formları incelerken, sonuçları çok gizli tutmuştur. Komite hazırladığı kadroyu Maarif Vekaleti'ne göndermiş ve orada bu konunun halli için hususi bir komisyon kurulmuştur. Bu komisyon da kadro üzerinde değişiklik yapmış ve yapılan değişiklikleri görüşmek üzere Malche'de Ankara'ya çağrılmıştır[155].

15 Temmuz'da Maarif Vekili Reşit Galip İstanbul'a gelmiştir. Islahat Komitesi Reşit Galip'in başkanlığında üniversite kadrosu üzerindeki son düzenlemeler yapılmıştır. Maarif Vekili, kadroya son şeklini verdikten sonra Dolmabahçe Sarayı'nda Atatürk'e göstererek üniversitede kalanlar ve ihraç edilenler hakkında açıklamalarda bulunmuştur. Atatürk, üniversite kadrosuna

---

[152] Arslan, **a.g.e.,** s.332.
[153] **A.g.e.,** s.333.
[154] **Cumhuriyet,** 31 Mayıs 1933.
[155] **Cumhuriyet,** 5 Mayıs 1933.

müdahalede bulunmamış, bu konudaki sorumluluğu Maarif Vekiline bırakmıştır[156].

Üniversite'nin açılmasından önce Maarif Vekili Reşit Galip, 29 Temmuz'da İstanbul'a gelmiştir[157]. 31 Temmuz'da İstanbul basını *"Darülfünun bugün lağvediliyor (31 Temmuz 1933)"* haberini okuyucularına duyurup açıkta kalacak Darülfünun hocalarıyla ilgili tahminlerde bulunuyorlardı[158]. 1 Ağustos 1933'te de Darülfünun bütün öğretim elemanlarına Maarif Vekili'nin imzasını taşıyan aşağıdaki mektup verilmiştir:

> *"Muhterem Beyefendi,*
>
> *İstanbul Darülfünun'u, BMM'ce çıkarılan 31 Mayıs 1933 tarih ve 2252 sayılı kanunla 31 Temmuz'dan itibaren ilga edilmiştir. Bu kanun hükmüne göre, Darülfünun'daki vazifeniz 31 Temmuz 1933'ten itibaren nihayet bulmuş oluyor.*
>
> *Uzun yıllardan beri hayatını memlekete münevver (aydın) yetiştirmeye vakfetmiş ve çok zaman zorlu şeriat içinde büyük hizmetler görmüş olan zatıalinize bu tebliği teessürle bildiriyorum. Memleket uğrundaki hizmetlerinize teşekkür ederken, bugünkü kararın sırf şahsınızı veya tedrisatınızı istihdaf ettiğine sahip olmamanızı rica ederim. Maksat yeni ihtiyaçlara uygun yeni bir üniversite kurmaktır.*
>
> *Esasen, bu kanunun hükmüne tevfikar Darülfünun'dan ayrılacak müderrisler, bir yıl müddetle veya bu yıl içinde yeni bir vazife buluncaya kadar, eski maaşlarının*

[156] Hikmet Bayur, buna bizzat şahit olmuştur. (Bunun için Hikmet Bayur'la 13 Şubat 1975 tarihinde Arı İnan tarafından yapılan mülakata bakınız; **Tarih ve Toplum,** S.10, Ekim 1984, s.20'ye atfen; Arslan, **a.g.e.,** s.334.

[157] **Cumhuriyet,** 30 Temmuz 1933.

[158] **Cumhuriyet,** 31 Temmuz 1933.

*tutarını açık ve munzam bir ücret şeklinde aynen alacaklarıdır. Vekalet, bu netice ile alâkadar zevata bir vazife vermek veya bulmak imkanını temine çalışmayı vazifelerinden biri sayacaktır.*

*Teşekkürlerimi teyitle derin saygılarımın kabulünü rica ederim, Efendim.*

*Maarif Vekili Dr. Reşit Galip."*[159]

Yeni Üniversitenin kadrosuna alınacak hocalara teslim edilen mektup metinlerinde ise, üniversitedeki görevlerinin kendilerine ayrıca bildirileceğini anlatan kısa bir paragraf daha vardır. Daha sonra İstanbul Üniversitesi kadrosuna alınan Öğretim Üyelerine ayrıca mektuplar gönderilmiştir.[160]

### 2. Darülfünun'dan Üniversite Kadrosuna Alınan Hocalar

***Edebiyat Fakültesi***

— Prof. Mustafa Şekip, Ruhiyat ve Terbiye.

— Prof. Küprülüzâde Fuat, Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi.

— Muallim İbrahim Hakkı, Fiziki Coğrafya.

— Prof. Muavini Besim, Türkiye Coğrafyası.

— Prof. Muavini Orhan Sadettin, Ümumi Felsefe.

— Prof. Muavini Caferoğlu Ahmet, Türk Dili ve Edebiyatı Tarihi.

***Fen Fakültesi***

— Prof. Ali Yar, Umumi Riyazat ve Yüksek Cebir.

— Muallim Hamit Nafiz, Jeoloji.

---

[159] Tuncay, Mete – Haldun Özen, **a.g.m.,** s.14.
[160] **Cumhuriyet,** 1 Ağustos 1933.

— Prof. Muavini Şevket Aziz, Antropoloji

— Prof. Muavini Fahir, Umumi Fizik.

***Hukuk Fakültesi***

— Prof. Mişon Ventora, Roma Hukuku.

— Prof. Ebulalâ Mardin, Medeni Hukuk.

— Prof. Ahmet Samim, Medeni Hukuk.

— Prof. Mustafa Reşit, Hukuk Usulü, İcra ve İflas.

— Prof. Tahir, Ceza Hukuku ve Usulü.

— Prof. Ali Kemal, Kara ve Deniz Hukuku.

— Prof. Muammer Raşit, Devletler Hususi Hukuku.

— Prof. İbrahim Fazıl, Maliye ve İstatistik.

— Prof. Muavini Kemalettin., Hususi Devletler Hukuku.

— Prof. Muavini Muhlis Etem, İktisat ve İktisadi Meslekler.

— Baş Asistan Burhaneddin, Ceza Hukuku ve Usulü.

***Tıp Fakültesi***

— Prof. Saim Ali, Adli Tıp.

— Prof. Nurettin Ali, Teşrih.

— Prof. Tevfik Receb; İstoloji, Embiriyoloji.

— Prof. Kemal Cenab, Fizyoloji.

— Prof. İsmail Hakkı, Parazitoloji.

— Prof. Akil Muhtar; Tıp Müfredatı, Farmakodimoni ve Tedavi Seririyatı.

— Prof. Neşet Ömer, Dahiliye Seririyatı.

— Prof. Tevfik Salim Paşa, Dahiliye Seririyatı.

— Prof. Ahmet Kemal, Hariciye Seririyatı.

— Muallim Ahmet Kemal, Hariciye Siririyatı.

— Muallim Behçet Sabit, İdrar Yolları Seririyatı.

— Prof. Muavini Tevfik Remzi, Kadın Hastalıkları ve Doğum.

— Muallim İhsan Hilmi, Çocuk Hekimi ve Hekimliği.

— Muallim Akif Şakir, Çocuk Cerrahisi ve Ortopedi.

— Muallim Mustafa Hayrullah, Sinir hastalıkları.

— Prof. Muavini Süheyl Ünver, Tıp Tarihi ve Deontoloji.

— Prof. Muavini Hamza, Teşrih.

— Prof. Muavini Edip Hasan, Ensac ve Mebhasülreşeym.

— Prof. Muavini Sadi, Fizyoloji.

— Prof. Muavini Sedat, Tıp Müfredatı, Farmakodinami ve Tedavi Seririyatı.

— Prof. Muavini Muzaffer Esat, Dahiliye Seririyatı.

— Prof. Muavini Nurettin Kamil, Dahiliye Seririyatı.

— Prof. Şinasi Hakkı, Hariciye Seririyatı.

— Prof. Kazım İsmail, Hariciye Seririyatı.

— Prof. Muavini Osman Cevdet Fizyoterapi.

— Prof. Muavini Fahrettin Hayrullah, Sinir Hastalıkları.

***<u>Eczacılık Mektebi</u>***

— Muallim Akif, Toksikoloji.

***<u>Dişçilik Mektebi</u>***

— Muallim Kâzım Esat, Diş Seririyatı ve Diş Hastalıkları.

— Muallim Hüseyin Hamit, Protez.

— Muallim Rüştü, Protez.

— Muallim Selahattin Mehmet, Fizyoterapi ve Röntgen.

— Muallim Muavini Ziya Cemal, Diş Farmakolojisi, Anestezi ve Tedavi.

***<u>İslam Tetkikleri Enstitüsü</u>***

— Prof. Şerafettin, İslâm Dini ve Felsefesi.

— Prof. Mehmet Ali Aynî, İslâm Dini ve Felsefesi.

— Prof. İzmirli İsmail Hakkı, Hadis Tarihi.

— Prof. Şevket, Tefsir Tarihi.

— Prof. Yusuf Ziya, Türk Dinleri ve Mezhepleri Tarihi.

— Prof. Muavini Hilmi Ömer, Umumi Dinler Tarihi.

— Kurs Muallimi Kilisli Rıfat, Arapça.

— Kurs Muallimi Abdülbaki, Farsça

***<u>Yabancı Diller Mektebi</u>***

— Prof. Fazıl Nazmi, Eski Yunanca.[161].

---

[161] **Cumhuriyet,** 1 Ağustos 1933; Öklem, **a.g.e.,** s.60-61.

### 3. Kadro Dışı Bırakılan Hocalar

***Tıp Fakültesi***

**— *Müderris Ziya Huri Paşa:***

Serriyat-ı Üzniye ve Hançereviye Müderrisidir. Tıp öğrenimini Berlin'de Kayser Wilhelm Akademisinde tamamlamıştır. Kadro dışı bırakılmasına rağmen 1934'te fahri profesör olarak görev yapmıştır. Kendi alanıyla ilgili çeşitli eserleri vardır[162].

**— *Müderris Hamdi Suat Aknar:***

Ülkemizde Patalojik Anatomi'yi ilim dalı olarak kuran Hamdi Suat, Maarif Vekili Reşit Galip'in *"hissi bir davranış"* sonucu kadro dışı bırakılmıştır[163]. Kendisine daha sonra Üniversite'de bir kürsü teklif edilmiş; ancak kabul etmemiştir[164].

**— *Müderris Besim Ömer Akalın Paşa:***

İhtisasını Paris'te yapmıştır. Darülfünun'da Seririyat-ı Velâdiye Müderrisliği yapmıştır. Darülfünun eminliğini de yapan Ömer Paşa'nın yüzden fazla eseri vardır. Bu eserlerinin birçoğu Çin dahil birçok ülkede kendi dillerine çevrilerek yayınlanmıştır[165].

— Müderris Talha Yusuf, Fizyoloji.

— Müderris Hasan Reşat Sığındım, Cildiye.

— Müderris Esat Paşa; Seririyat-ı Ayniye.

— Müderris Kadri Reşit Paşa, Seririyat-ı Etfal

---

[162] İbrahim Alaeddin, **Türk Meşhurları,** IV. İstanbul 1935, s.1601'e atfen; Arslan, **a.g.e.,** s.341.
[163] B.N., Şehsuvaroğlu – A. Demirhan, **Türk Tıp Tarihi,** Bursa 1984, s.220-221'e atfen; Arslan, **gös. yer.**
[164] **Milliyet,** 15 Eylül 1933.
[165] Haldun Özen – Mete Tuncay, *1933 Darülfünun Tasfiyesinde (Fen ve Tıp Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi Mekteplerinden) Atılanlar*, **Bilim ve Sanat,** Ekim 1984, s.22.

— Müderris Süreyya Ali, Seririyat-ı Dahiliye.

— Müderris Kerim Sebati, Seririyat-ı Hariciye.

— Müderris Orhan Abdi, Serriyat-ı Hariciye.

— Müderris Hadi Faik Saçlı, Tıbbi Kimya.

— Müderris Kenan Tevfik, Seririyat-ı Velâdiye.

— Müderris Ziya Gün, Seririyat-ı Ayniye.

— Müderris Hüseyin Ali, Seririyat-ı Cildiye.

— Müderris Server Kamil Tokgöz;

— Müderris Tahir Tokay, Teşrih.

— Müderris Selahattin Mehmet Erk, Röntgenoloji.

— Müderris Fuat Fehmi, Velâdiye ve Niseiye.

— Müderris Muavini Ubeyd Refik, Seririyat-ı Dahiliye.

— Müderris Muavini Ali Haydar, Seririyat-ı Üzniye.

— Müderris Muavini Hikmet, Hıfzıssıhhat.

— Müderris Muavini İsmet Kamil, Seririyat-ı Etfel.

— Müderris Muavini Niyazi, İlm-i Ensac.

— Müderris Muavini Burhan, Seririyat-ı Ayniye.

— Müderris Muavini Fazıl Şerafettin, Dahiliye Serriyatı.

— Müderris Muavini İbrahim Şevki Atasagun, Hıfzısıhhat.

***Dişçilik Mektebi***

— Muallim Dr. Mazhar Hüsnü, Emraz Umumiye.

— Muallim Diş Tabibi Halil Salih, Protez.

— Muallim Diş Tabibi Hüseyin Talat, Emraz-ı Esnan ve Ameliyat-ı Sinniye.

— Muallim Diş Tabibi Mustafa Mehmet, Ameliyat-ı Sinniye.

***Eczacılık Mektebi***

— Muallim Mustafa Nevzat Pısak, Fenni İspençirzari.

— Muallim Osep Celalyen, Gayri Uzvi Kimya.

— Muallim Hulusi Raşit, İlm-i Hayvanat.

— Muallim Şerafettin Tevfik Tertemiz, Nebatat.

— Muallim Ziya.

***Fen Fakültesi***

***— Müderris Ömer Şevket:***

1914 yılında Darülfünun'da yapılan reformdan sonra Almanya'dan gelen Van Hösch'ün yanında muallim olarak çalışmıştır. 1918 yılından sonra Uzvi (organik) Kimya'da Müderrislik yapmıştır. Kadro dışı bırakılınca bir süre için Afganistan hükümetinin davetini kabul ederek, üç yıl Kabil'de görev yapıp Afganistan'daki ilk Eczacılık Mektebi'nin de kurucusu olmuştur[166].

***— Müderris Ligor Kimyacı;***

Gayrı Uzvi (Anorganik) Kimya ve Tahlili (Analitik) Kimya alanında 1918 düzenlemesinden sonra müderris olarak atanmıştır. Modern anlamda bilimsel çalışmalar yapan, yabancı yayınları bulunan ilk eczacı hocalardan biri olan Ligor Taranakides, kadro dışı bırakıldıktan sonra İzmir Kız Lisesi Kimya öğretmenliğine atanmıştır[167].

---

[166] Gözen Ertem, *Fen Fakültesinde Kimya Öğretiminin Geçmişi*, **İ.Ü. Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.64-66; Arslan, **a.g.e.,** s.334.

[167] Ertem, **a.g.m.,** s.65-66, Aslan, **gös. yer.**

— ***Müderris Fatin Gökmen***

Darülfünun'da İlm-i Heyet dersi okutmuştur. 1909 yılından itibaren de kurucusu olduğu Kandilli Rasathanesinin müdürlüğünü de yapmıştır[168].

— Müderris Ali Vehbi, Hayvanat.

— Müderris Şükrü, Tahlil-i Hendese.

— Müderris Mustafa Salim.

— Müderris Hüsnü Hamit, Umumi Riyazat.

— Müderris Burhaneddin, Tahlil-i Hendese.

— Müderris Tevfik, Umumi Fizik.

— Müderris Dr. Cevat Mazhar, Hayati Kimya.

— Müderris Dr. Ahmet Müştak, Umumi Arziyat.

— Müderris Burhaneddin Ferid.

— Müderris Mustafa Hakkı Nalçacı, Umumi Kimya.

— Müderris Nazmi Asaf, Sınai Gayri Uzvi Kimya.

— Müderris Sait Gelenbevioğlu, Fizik.

— Müderris Esat Şerafettin Köprülü, Botanik.

— Muallim Dr. Ahmet Melik Sayar; Zeynep Hanım Konağı'nda bulunan *"İlm-i Arz"* kürsüsünde görev yapmıştır. 1930 yılında Ankara Bölgesinin 1/135.000 ölçekli detaylı jeoloji haritasını yapan ekipte bulunmuştur. Hamit Nafiz Pamir ile birlikte Küçükçekmece memeli fosil yatağını inceleyerek orjinal bir çalışma yapmışlardır. Bu çalışmalarını Fransa'da ve İstanbul'da

[168] Nüzhet Gökdoğan – Adnan Kıral, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü Tarihçesi*, **İ.Ü. Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.76.

yayınlamışlardı[169]. 1944 yılında da İstanbul Teknik Üniversitesi Profesörlüğüne tayin edilmiştir. 1953'te Maden Fakültesi Dekanı olup 1954'te Ordinaryüs Profesör oldu[170].

***<u>Hukuk Fakültesi</u>***

— Muslihiddin Adil Taylan, İdare Hukuku Müderrisi.

— Müderris Ahmet Reşit Turangil, Hukuk-ı Umumiye-i Düvel.

— Müderris Hacı Adil Arda, Medeni Hukuk.

— Müderris Dr. Ethem Akif Battalgazi, Adli Tıp.

— Müderris Ahmet Mithat, Hukuk-ı Esasiye.

— Müderris Cevdet Ferit Basman, Ceza Muhakemeleri Usulü.

— Müderris Abdurrahman Münib, Medeni Hukuk.

— Müderris Kenan Öner, Tabiat-ı Cezaiye.

— Müderris Aynîzâde Hasan Tahsin, İlm-i Mali ve Kavanin-i Maliye.

— Müderris Mustafa Zühtü, İhsaiyat.

— Müderris Münir Serim, İktisat.

— Muallim Cevat Abdurrahim, Tatbikat-ı Hukukiye.

— Muallim Memduh, Kara Ticaret Hukuku.

— Muallim Vehbi Yekebaş, Hukuk-ı Ceza.

— Müderris Ahmet Ağaoğlu;

Türkiye'nin siyasi hayatında rol oynamış siyaset ve fikir adamlarındandır. Paris'te Sorbonne Üniversitesinde eğitim görmüştür. 1919'da

---

[169] Mehmet Akartuna, *Fen Fakültesinde Jeolojinin Gelişmesi*, **İ.Ü. Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.142-143.
[170] Özen – Tuncay, **a.g.m.,** s.23.

İngilizler tarafından Malta'ya sürüldü. 1921'de sürgünden Ankara'ya dönerek Matbuat Umum Müdürü oldu. II. dönem Kars milletvekili olarak TBMM'ye girdi. 1930'da Serbest Cumhuriyet Fırkası'na geçtikten sonra İsmet İnönü ile arası açıldı ve İstanbul Darülfünunu'nda müderrislik yapmaya başladı[171]. İstanbul'da çıkarttığı Akın Gazetesi'nde İnönü Hükümeti'ni eleştirdiği için gittikçe hükümetle arası açılmış, reform yapılınca kadro dışı bırakılıp, emekli edilmişti[172].

— Müderris Yusuf Behçet Gücer, Orta Zamanlar Tarihi.

— Müderris Ali Ekrem Bolayır, Şarh-i Mütün.

— Müderris Avram Galanti, Akvam-ı Kadime-i Şarkiyye.

— Müderris Yusuf Şerif Kılıçel, Garb Edebiyatı Tarihi.

— Müderris Ahmet Naim Babanzade, Metafizik.

— Müderris Halil Nimetullah Öztürk, Mantık.

— Müderris Ali Macit Arda, Beşeri ve İktisadi Coğrafya.

— Muallim Hamit Sadi Selen, Türkiye Coğrafyası.

— Muallim Hamit Bey, Yeni Zamanları Tarihi.

***Muallim İsmail Hakkı Baltacıoğlu;***

İstanbul Darülfünunu Tabiyat şubesini bitirdikten sonra yurt dışında bulundu. 1913'te Darülfünun'da göreve başladı. 1918'den sonra orta ve yüksek öğretim müdürlüklerinde bulundu. 1923'ten itibaren bir müddet Darülfünun Eminliği yaptı[173]. 1933'te reform sırasında kadro dışı bırakıldı,

---

[171] Münir Atalar, *Ahmet Ağaoğlu*, **Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri,** Kayseri 1996, s.81-83.
[172] A. Mehmet Koçaoğlu, *Ağaoğlu Ahmet'in İngiltere ve Hindistan İsimli Kitabı*, **Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri,** Kayseri 1996, s.404-405.
[173] Yahya Akyüz, **Türk Eğitim Tarihi,** İstanbul 1997, s.274.

1941'de Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne pedegoji Profesörü olarak atandı[174].

Verdiği çok sayıda konferans, yayınladığı makale ve kitaplarıyla eğitim sistemimizin yenileşmesi için çaba göstermiştir. Eğitim reformuna ait temel görüşlerini 1912 yılında şöyle dile getirmiştir:

> *"Mekteplerimizde malumatlı, terbiyeli, hafızası kuvvetli, parlak ifadeli gençler yetişiyor, fakat adam yetişmiyor, memleketin muhtaç olduğu, faal, müteşebbis, azimli, cesaretli adam! Memleketimizin bu aczi, talim ve terbiyemizin bu müthiş iflası karşısında yalnız bir çare buluyoruz: Programları değiştirmek. Program! Program! Fakat memleketin maarifi program değiştirmenin adam yetiştirmediğini senelerden beri tecrübe etti: bundan 20-30 sene evvel Fransa mekteplerinden sökülüp getirilen programlar, bu memleketin terbiyesinde esaslı olarak hiçbir şey değiştirmemiştir. Fransa gibi maarifçilikte pek de birinci sırada bulunmayan ülkelerin değil, ABD gibi her hususta yeni ve gelişmiş bir memleketin en mükemmel mekteplerinin en son programlarını da getirmek yine boştur. Çünkü gerçekte, maarifin kalbini besleyen daha gizli, daha kuvvetli damarlar vardır. Bu can damarları, genel olarak, derslerin sayısı ve sırasıyla, kitap yapraklarının çokluğu ile, hafızanın kuvveti ile ilgili olmaksızın güçlü etkilerde bulunur. Bu öyle bir şeydir ki, çeşidine göre, bazen en iyi programlar izleyen bir mektepte en basit bir hayat meselesini tahlilden, en ufak bir teşebbüsü yapmaktan aciz adamlar yetiştirir; bazen de en fena programlar takip eden, en az bilgi veren bir*

---

[174] Necmettin Tozlu, **İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi,** İstanbul 1989, s.1-25.

> *mektepte, bir toplumun mutluluğunu sağlayacak sağlam kafalar, demir eller, metin seciyeler, yüksek emeller vücuda getirir. Bu şey, mektebin usul-i terbiyesi, yani usul-i inzibati ve usul-ü tedrisidir. Usul-u inzibattan öğrencilerin hareketlerine verilen hürriyetin derecesini anlıyorum."*[175].

1919 yılında da Darülfünun eksiklikleri yakından görmüş ve araştırmış bir mütefekkir olandı; Darülfünunda yapılması gerekenler hususunda önemli bir etüt hazırlanmıştır[176].

Pedogoji, sosyoloji, din, felsefe, edebiyat, sanat, biyografi, çocuk ve gençlik konularında birçok eseri ve makaleleri bulunan İsmail Hakkı Baltacıoğlu da Ahmet Ağaoğlu gibi siyasi hayata Serbest Cumhuriyet Fırkası'nda başlayıp, İstanbul İl Başkanlığı yapmıştır[177].

1933 reformunda Darülfünundan kadro dışı bırakılmıştır. Profesör Malche, İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun kadro dışı bırakılmasının kendi bilgisi dışında gerçekleşmiş olduğunu belirtmiştir[178].

***<u>İlahiyat Fakültesi</u>***

— Müderris Vekili Hüseyin Avni, Hadis e Hadis Tarihi

1 Ağustos 1933 tarihli gazetelerde, İlahiyat Fakültesi'nden kadro dışı bırakılanlar arasında adları geçen Fuat Köprülü, İsmail Hakkı Baltacıoğlu, Şeküp Tunç ve Halil Nimetullah Edebiyat Fakültesi kadrosunda olup İlahiyat Fakültesinde ders vermektedirler. Fuat Köprülü ve Şeküp Tunç yeni üniversitenin kadrosuna alınırlarken, Halil Nimetullah ve İsmail Hakkı Baltacıoğlu kadro dışı bırakılmışlardır.

---

[175] Akyüz, **a.g.e.,** s.275.

[176] Bu etüdün tam metni için bkz. Osman Ergin, **Türk Maarif Tarihi, III-V,** İstanbul 1977, s. 1229-1238.

[177] Mete Tuncay – Haldun Özen, *1933 Darülfünun Tasfiyesi*, **Yeni Gündem,** S.11, 1-15 Ekim 1984, s.18.

[178] Refia Uğurel Şemin, *Eğitim Bilimlerinin Üniversiteye Giriş*, **Cumhuriyetin 50. yılına Armağan (Edebiyat Fakültesi),** İstanbul 1973, s.308'e atfen; Arslan, **a.g.e.,** s.350.

Böylece Darülfünun kadrosundan 61 öğretim elemanı yeni üniversitenin kadrosuna alınırken, 82 öğretim elemanı kadro dışı kalmıştır. Kadro dışı bırakılmada; yaş, araştırma, öğretim kabiliyetinin gözönüne alınmış olduğu bir gerçektir. Fakat yine de tasfiye yapılırken sadece ilmi özelliklerin dikkate alınmadığı da kesindir. Kadro dışı bırakılan öğretim elemanlarının bir kısmı yurt dışında çalışma imkanı bulurken, bir kısmına da yeniden üniversitede görev teklif edilmiştir. Kadro dışı bırakılmalarda duygusal unsurların, İsmail Hakkı Baltacoğlu ve Ahmet Ağaoğlu Beylerde olduğu gibi politik görüşlerin ön plana çıktığı da açıktır. Ancak unutulmaması gereken bir gerçek de hiçbir kaybı göze almadan inkılâp yapmanın mümkün olmadığıdır.

Ne olursa olsun, kesin olan bir nokta vardı ki, o da, bu tasfiye hareketiyle doğan öğretim elemanı boşluğuydu. Bu nedenle üniversiteden çıkarılan öğretim üyelerinin yerini doldurmak, üniversite kadrosunu güçlendirip, geliştirmek gerekiyordu.

Atatürk'ün birçok konuşmalarından, yazılarından, ülkemize Batı uygarlığını getirmek istediği açık şekilde görülür. Atatürk, Türkiye'yi Avrupa'yı taklit değil, çağdaş medeniyet seviyesinin üstüne çıkarmayı, Türk Devleti'nin sürekli yaşamasını sağlamayı hedeflemişti. Bu hedefe ulaşmanın başta gelen şartlarından biri de iyi bir öğrenim ve Türk milletine özgü bir eğitimdi. Bu nedenle Batı Avrupa örneğine uygun modern bir üniversitenin ortaya çıkmasında uygulayıcı olarak Batılı bilim adamlarına ihtiyaç vardı.

Prof. Malche de üniversite öğretim kadrosunda doğan boşluğun, Batı Avrupa üniversitelerinden çağrılacak bilim adamlarınca doldurulmasını tasarlamıştı. Böylece, yeni üniversite belirli kültürel ve siyasal etkilerden de korunmuş olacaktı.

O tarihlerde büyük bir tesadüf Almanya'da Hitler iktidarının, politik ve ırkî yönden kendisine karşı saydığı kişileri kovuşturmağa başlaması *"Devlet Memurluğuna Yeniden Saygınlık Kazandırma"* kanunu ile *"ari ırktan"* olmayan üniversite hocalarının, emekli edilip işten çıkarılmaya başlanmaları, Yahudi asıllı bu öğretim üyelerini harekete geçirdi. Almanya'da geleceklerini

tehlikede gören bu öğretim üyeleri yabancı ülkelere iltica etmek için çareler aramaya başladılar.

Bu gelişme İstanbul Üniversitesi'nin öğretim elemanı eksikliğinin Almanya'dan ayrılmak isteyen bu bilim adamlarınca tamamlanması fırsatını vermiştir.

# ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

## TÜRK YÜKSEK ÖĞRETİMİNDE ALMAN BİLİM ADAMLARI

### A. ÜNİVERSİTE REFORMUNA KADAR TÜRK YÜKSEK ÖĞRETİMİNDE ALMAN BİLİM ADAMLARI

#### 1. Darülfünun'da Alman Bilim Adamları (1915-1918)

Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Şavaşı'na Almanya'nın yanında girmesinden kısa bir süre sonra, İstanbul'da bir Alman *"Eğitim ve Kültür Enstitüsü"* kurulmuştur. Kurulan bu enstitünün başkanlığını yapan, müşavir Prof. Dr. Franz'dı. İşte bu yıllarda Türk Eğitim sistemini geliştirmek maksadıyla Alman bilim adamlarının Türk okullarına tayini ve çağrılması da dahil olmak üzere, yapılan çeşitli çalışmaların yanında *"Almanya'da çok dikkat çeken en geniş ve en önemli görevlendirme"* Alman Profesörlerin İstanbul Darülfünunu'na gönderilmesidir[179].

Bu dönemde Almanya ile girilen siyasi ve askeri alanlardaki işbirliği eğitim-öğretim alanında da kendini göstermeye başlamıştır. Zaten Darülfünun'un gelişebilmesi için en fazla ihtiyaç duyulan konu yeterli sayı ve seviyede öğretim üyesinin bulunmaması idi. Osmanlı Devleti bu problemi

---

[179] Harst Widmann, **Atatürk ve Üniversite Reformu,** İstanbul 1999, s.61.

çözüme kavuşturabilmek için, Almanya'dan Darülfünun'da görev yapmak üzere öğretim elemanı talebinde bulunmuştur[180].

Bu talep neticesinde Almanya 1915 yılının Sonbaharında –yani ders yılı başında- İstanbul'a öğretim elemanlarını göndermişti. İstanbul Darülfünunu'nda görev alan Alman öğretim elemanlarının isimleri ve branşları şöyledir:

1. Dr. Anschütz, Hamburg'da asistan, Pedagoji ve Psikoloji
2. Dr. Bergstasser, Leipzig'de doçent, Semitik Diller
3. Dr. Giese, Yakındoğu Enstitüsünde doçent, Ural-Altay Dilleri
4. Dr. Lehmann-Haupt, en son Liverpool'de Profesör, Eski Çağ Tarihi
5. Dr. Obst, Breslau'da doçent, Coğrafya
6. Dr. Penck, Leipzig'de doçent, Jeoloji ve Coğrafya
7. Dr. Leick, Grefswald'da doçent, Botanik
8. Dr. Zarnick, Wurzburg'da Profesör, Zooloji
9. Dr. Hoesch, Berlin'de asistan, Organik Kimya
10. Dr. Arndt, Breslau'da doçent, Anorganik Kimya
11. Dr. Fester, Frankfurt/Main'de asistan, Teknolojik Kimya
12. Dr. Hoffman, Hannover'de Profesör, Ekonomi
13. Dr. Fleck, Kiel'de asistan, Maliye
14. Dr. Schoborn, Heidelberg'de Profesör, Kamu Hukuku
15. Dr. Jacobi, Berlin'de Doçent, Felsefe
16. Dr. Nord, İstanbul'daki Konsoloslukta I. Tercüman, Medeni Hukuk

[180] Ali Arslan, **Darülfünun'dan Üniversiteye,** İstanbul 1995, s.66.

17. Dr. Mordtmann, Emekli İstanbul Konsolosu, Tarih Metodolojisi

18. Dr. Unger, İstanbul'da Eski eserler müzesinde uzman, Arkeoloji ve Eski Paralar

19. Dr. Richter, Greifswald'da doçent, Alman Dili ve Edebiyatı

20. Dr. J. Würschmidt, Fizik Profesörü[181]

1915 yılında Türkiye'ye gelen bu öğretim elemanlarından 10'u Edebiyat Fakültesi'nde; 6'sı Fen Fakültesi'nde, 4'ü de Hukuk Fakültesi'nde görevlendirilmiştir. Bunların çoğu Türkçe bilmiyorlardı. Maarif Nezareti bunlardan Türkçeyi öğrenerek, Türkçe ders vermelerini istemiştir. Ancak sözleşmeleri gereğince, Türkçe öğrenerek, derslerini Türkçe vermeleri lazım gelen Alman öğretim elemanlarından sadece Fritz Arndt çok geçmeden Türkçe öğrenebilmiştir. Diğer öğretim elemanları ise Almanca olarak dersleri veriyor, anlattıkları Türk yardımcıları tarafından cümle cümle Türkçeye çevrilmeye çalışılıyordu. Böyle olunca öğrencilerle hocalar arasındaki ilişki kayboluyor, çevirinin de doğru olup olmadığı hiçbir zaman bilinemiyordu[182].

Darülfünun'da çalışan Alman öğretim elemanları için, Osmanlı Maarif Nezareti hiçbir fedakarlıktan kaçınmamış olmasına rağmen öğrenci sayısı yok denebilecek kadar azdı. Zira I. Dünya Savaşı nedeniyle öğrencilerin büyük birçoğunluğu vatan savunmasına gönderilmiş durumdaydı. Bu durum Alman öğretim elemanları için yapılan fedakarlıkları karşılamıyordu. Alman hocaların aldıkları maaş, Türk profesörlerin aldığı maaşın birkaç katı tutarındaydı. Kaldıkları yer ise lüks dairelerdi. Her istekleri yerine getiriliyordu. Ders saatlerinin büyük çoğunluğu da öğrencinin azlığından boş geçiyordu. Ancak savaşın bitmesiyle Alman öğretim üyeleri ülkelerine dönmek istediler. Osmanlı yöneticileri buna karşılık, o güne kadar yapılan masrafların ve fedakarlıkların boşa gitmemesi için bunların maaşına yüzde yirmi beş oranında zam yapmayı kararlaştırdı. Zira Osmanlı yöneticileri, sözleşmelerinin

[181] Widmann, **a.g.e.,** s.62-63.
[182] Siler, **a.g.t.,** s.140-141.

bitmesine iki yıl kalmış olan Alman öğretim görevlilerinden yeterince faydalanamadıklarını, tam faydalı olacakları bir dönemde de gitmelerinin uygun olmayacağını düşünüyorlardı. Bütün bunlara rağmen Alman öğretim elemanları, savaş bitince Almanya'ya dönmüşlerdir[183].

Böylece savaş yıllarının olumsuzluğundan Alman öğretim görevlilerinden istenilen düzeyde faydalanılamamıştır. Alman hocaların da gitmesiyle 1918 yıllarının sonlarında Edebiyat Fakültesi'ndeki Ural-Altay Dilleri, Medeniyet Tarihi, Sanayi-i Nefise Tarihi kürsüleri kaldırıldı. Ayrıca Tecrübe-i Terbiye ve Ruhiyat (psikoloji) kürsüsü ile birlikte Akvam-ı Kadime Tarihi kürsülerinde de Amerika Birleşik Devletleri'nden mütehassıs getirilmesine kadar derslere ara verilmiştir[184].

Netice itibariyle 1915-1918 yıllarında Darülfünun'da yapılmaya çalışılan yenilik hareketi başarıya ulaşamamıştır ve Avrupa üniversiteleri düzeyi yakalanamamıştır.

### 2. Yüksek Ziraat Enstitüsünün Kuruluşunda Alman Bilim Adamları

Yüksek Ziraat Enstitüsü'nün açılmasından önce uzun bir hazırlık dönemi geçilmiştir. İlk aşama olarak, 1923 yılında Halkalı Ziraat Mektebi mezunlarından Almanya'ya birçok genç ziraatçi gönderilerek, onların ileri bir öğretim görmeleri ve modern araştırma yöntemlerini tanımaları sağlanmıştır. 1927 yılında ise Almanya'dan bir heyet getirilerek, memleket ziraatını inceleyip bir rapor hazırlamaları istenmiştir. Bu heyete, heyet başkanı olan bilim adamının ismi verilerek *"Oldenbur Heyeti"* denilmiştir. Bu heyet, incelemeleri neticesinde verdikleri rapordaki tavsiyeler arasında önemle modern bir Ziraat Yüksek Öğretim Kurumunun açılmasını da teklif etmişlerdir. Bunun üzerine 1928 yılında İstanbul Yüksek Ziraat Mektebi

---

[183] Siler, **a.g.t.,** s.141.
[184] **A.g.t.,** s.154.

kapatılarak Ankara'da bir Ziraat Yüksek Öğretim ve Araştırma yapacak bir kurumun açılması kararlaştırılmıştır[185].

Bu uzmanlar, Etlik'te Enstitüler ve labaratuvarlar kurarak, 1930'da açılacak olan Yüksek Ziraat Okulu'nun temellerini de atmış oluyorlardı. Fakat 1930'da açılan bu okulda heyetten geriye sadece üç uzman kalmıştı, bunlarında sözleşmeleri aynı yıl içinde sona erecekti. Heyet hem Ankara'da hem de çevre bölgelerde incelemeler yapmış, ama aralarında çıkan çekişmeler üzerine Oldenburg da dahil olmak üzere, heyette bulunan bir kısım uzmanlar sözleşmelerinin uzatılmasını reddetmişlerdi.[186]

30 Ekim 1930 yılında açılan Yüksek Ziraat Okulu'nda 1930'dan 1933 yılına kadar Türk öğretim görevlilerinin dışında dört Alman ve bir Lüksenburglu çalışmıştı. Eğitim ve öğretimi yürüten bu yabancı öğretim görevlileri; Prof. Eckstein, Prof. Kotte, Prof. Jessen ve Prof. Christiansen-Weniger Alman, Prof. Lucius ise Lüksenbunglu idi. Bu sırada planlanan yeni enstitünün inşaatının da 1933 yılında bitmesiyle birlikte okul, 30 Ekim 1933'de Yüksek Ziraat Enstitüsü adı altında hizmete girmiştir. Okulun yönetimi için ise daha önceden çalışmalar yapılmıştır.[187]

Türk Hükümeti tarafından, Leipzig Üniversitesi Ziraat Enstitüsü Müdürü olan Prof. Dr. Friedrich Falke 1932 yılı sonlarında Ankara'da kurulmak üzere olan Yüksek Ziraat Okulu'nun düzenlenmesi ve bu okulda rektör olarak görev alması, buna bağlı olarak bir Ziraat Enstitüsü'nün kurulmasına öncülük etmesi ve bu enstitüyü yönetmesi için davet edilmişti. Bu davetle amaçlanan Falke'nin, Ankara'daki durumu görmesi ve kendinin üsleneceği görev konusunda daha ayrıntılı bilgi verilmesiydi. Böylece Falke, sorunların çözümü için kendi görüşlerini ortaya koyabilecekti. Planlandığı gibi Falke Türkiye'ye gelerek yapılan çalışmalara katılarak, daha sonra da Yüksek Ziraat

---

185 Arif Akman, **Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anotomisi,** Ankara 1978, s.12-14.

186 Cemil Koçak, **Türk Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler,** Ankara 1991, s.40-41.

187 Widmann, **a.g.e.,** s. 66; Koçak, **a.g.e.,** s.41; Akman, **a.g.e.,** s.16.

Enstitüsü'nün ihtiyacı olan araç-gereç ve öğretim kadrosunun temini için Almanya'ya dönmüştür.[188]

Prof. Falke enstitüyü rektör olarak ilk yıllar idare etmiştir. Onunla birlikte, yanlarında Türk asistanlar ve 20 kadar da Alman profesör bulunmaktaydı. Yüksek Ziraat Enstitüsü dört fakülteye ayrılmıştı. Bunlar, Tabii bilimler, Ziraat, Veterinerlik ve Zirai Teknoloji olarak adlandırılmıştı. Bu fakültelerde öğretim görevi yalnız Alman bilim adamlarındaydı. Ve enstitüler de onların idaresi altındaydı. 1933-34 ve 1934-35 yıllarındaki ders programlarına göre fakültelerin ve öğretim elemanlarının durumunu gösteren şema şu şekilde oluşmuştu:

***Tabi Bilimler Fakültesi:***

1. Fizik Enstitüsü : Hermann Zohn

2. Kimya Enstitüsü : Conrad Weygand

1934-35'den itibaren : Vd. Heide

1936-37'den itibaren : Lorenz

3. Jeoloji Enstitüsü : Salomon-Calvi (1934'den itibaren)

1935-36'dan itibaren: Leuchs

4. Botanik Enstitüsü : Curt Krause

5. Zooloji Enstitüsü : Richard Woltereck

***Ziraat Fakültesi:***

1. Ekonomi Enstitüsü : Friedrich Falke

2. Ormancılık Enstitüsü : Heske (Sadece 1934-35'e kadar Ankara'da)

3. Bitki Yetiştirme Enstitüsü : Reinhold Hoffmann

---

[188] Koçak, **a.g.e.,** s.41; Akman, **a.g.e.,** s.16.

4. Bahçe, Meyve ve Bağcılık Enst. : Walter Gleisberg

5. Hayvan Yetiştirme Enstitüsü : Walter Spöttel

6. Sütçülük Ekonomisi Enstitüsü: Walter Spöttel

7. Zirai Kimya Enstitüsü : Richard vd. Heide

8. Toprak İlmi Enstitüsü : Richard vd. Heide

9. Su Ekonomisi Enstitüsü : Curt Stüwe

10. Zirai Pedogoji Enstitüsü : Guido Matschenz

11. Bitki Korunması Enstitüsü : E. Gassner (daha sonra Hans Bremer)

***Veteriner Hekimlik Fakültesi***

1. Veteriner-Anatomi Enstitüsü : Hans Richter

2. Veteriner-Fizyoloji Enstitüsü : Rudolf Seuffert

3. Hayvan Patolojisi Enstitüsü : Anton Koegel

4. Hayvan Parazitolojisi Enstitüsü :Anton Koegel(1937'den itibaren Curt Sprehn)

5. Hayvan Sağlığı, Bakteriyoloji ve
   Hayvani Gıda Maddeleri Enst. : Karl Beller

6. Tıbbi Hayvan Kliniği : Max Gebhardt

7. Cerrahi Hayvan Kliniği : Max Gebhardt

***Zirai Teknoloji ve Teknik Fakültesi***

1. Zirai Teknoloji Enstitüsü : Otto Gerngross

2. Zirai Makineler (Araçlar) Enst. : Frredrich Falke (1936'ya kadar vekaleten)[189]

3. Çiftçilikte Ustalık Enstitüsü : Friedrich Falke (vekaleten)

Aynı zamanda Alman öğretim üyelerinin faal bulundukları Yabancı Diller Semineri ve Spor Enstitüsü bulunuyordu.[190]

1938 yılına gelindiğinde Falke Türkiye'den ayrıldı. Bu ayrılışın ardından diğer Alman bilim adamları da yavaş yavaş ayrılmaya başlamıştır. Özellikle II. Dünya Savaşının patlak vermesinden sonra bu ayrılmalar daha da fazlalaşmıştır. 1942 yılında artık Yüksek Ziraat Enstitüsünde hiç Alman Profesör kalmamıştır. Böylece yetişmiş Türk öğretim görevlileri enstitüleri devralmıştır.[191]

## B. ÜNİVERSİTE REFORMUNDAN SONRA ALMAN BİLİM ADAMLARININ TÜRKİYE'YE GELİŞLERİ

### 1. Alman Nasyonalizmi Sebebiyle Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti'nin Kuruluşu

Almanya'da Naziler iktidara geldikten sonra dini, siyasi ve ırki nedenlerle işten çıkartılan[192] ya da kendi istekleriyle görevlerinden ayrılan bilim adamları, Zürih'te küçük bir akademik mülteci topluluğu oluşturmuşlardı. Bu topluluk kendilerine yeni iş alanları bulmak için Philipp Schwartz önderliğinde bir danışma bürosu kurdu. İsviçreli yardımseverler sayesinde bu büro kısa zamanda *"Yurtdışındaki Alman Bilim Adamları Yardım Cemiyeti"* adını aldı[193].

---

[189] Widmann kitabında bu bölümü "ismi bilinmiyor" şeklinde göstermiştir. Akman ise, 1936 yılında Esat Ahmet Bozkaya'nın doçent olana kadar bu kürsüye Friedrich Falke'nin vekalet ettiğini aktarmaktadır. Akman, **a.g.e.,** s.37.
[190] Widmann, **a.g.e.,** s.67-69.
[191] Widmann, **a.g.e.,** s.69.
[192] Fritz Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953,** (Çev. Şefik Alp Bahadır), İstanbul 1982, s.19-21.
[193] Widmann, **a.g.e.,** s.88; Neumark, **a.g.e.,** s.15.

*"Büyük sorunlar bu cemiyeti kurmamızı gerektirdi. Amaç yalnızca yaşamımızı güven altına alacak bir işyeri bulmak değildi. Bütün emelimiz yeteneklerimizi geliştirmeye ve varoluşumuzu sağlayan düşünce yapısına ve bilime olan borcumuzu ödeyebileceğimiz bir hizmeti verebilecek ortam bulmaktı. Bugün, henüz açıkta bırakılmamızdan altı ay geçmiş olmasına karşın, hiçbirimiz yalnız değiliz. Geleceğe, sakin ve kendine güvenli bakabiliriz. Bilimin hocası ve araştırmacısı olarak bu işe kendini adayanlar, işlerine devam edebilecekler ve bu işteki becerilerini iki misli, belki de on misliyle kanıtlamak zorunda kalacaklardır."*

Bu cemiyet kısa sürede yurt dışında bulunan birçok bilim adamını etrafında toplayarak birbirleriyle iletişim kurmasını sağladı. Bu sırada Türkiye'de üniversite reformu çalışmaları devam ediyordu. Reformu gerçekleştirmek için kurulmuş olan Islahat Komitesi başkanı A. Malche 1933 Mayısında İsviçre'ye cemiyete gönderdiği posta kartında mülteci Alman bilim adamların Türkiye'de çalışma imkanlarının bulunduğunu bildirmiştir[194].

### 2. Yardım Cemiyeti ile Türkiye Arasındaki Görüşmeler

Yukarıda değindiğimiz üzere, Islahat Komitesi Başkanı A. Malche'nin Yardım Cemiyeti'ne gönderdiği, Alman bilim adamlarının Türkiye'de çalışabileceklerine dair posta kartı üzerine, *"Yurt Dışındaki Alman Bilim Adamları Birliği"* Başkanı Philipp Schwartz, 1933 Temmuz ayında Türkiye'ye geldi. Onu İstanbul garında matematik profesörlerinden Kerim Erim karşıladı. İlk görüşmeleri Kerim Erim'le yapan Schwartz, durumu bütün ayrıntılarıyla öğrendikten sonra Ankara'ya hareket etti. 6-7 Temmuz günleri Schwartz, Malche ve Eğitim Bakanlığı yetkilileri Salih Zeki ve Rüştü Uzel ile buluştu.[195]

[194] Ersoy Taşdemirci, **Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları,** Ankara 1992, s.11.
[195] Widmann, **a.g.e.,** s.91.

Daha sonra Schwartz, yine Malche'nin de bulunduğu, Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip ile önemli görüşmeler yaptı. Bu günü, Fritz Neumark'ın deyimi ile *"Alman-Türk mucizesinin"* günü olarak tanımlayabiliriz ve bütün Avrupa üniversitelerinin tarihinde herhalde böyle başka bir gün yoktur. Dokuz saat süren görüşmeler sonunda varılan hukuki sonuç, yeni üniversitenin öğretim üyelerin belirleyen komple bir liste oldu[196].

Schwartz, Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip ile yaptığı görüşmeyi ve olayların akışını şöyle anlatmaktadır:

> *"Biz tam zamanında geldik, Bakan ve yirmi kadar iş arkadaşı oradaydı... Dr. Reşit Galip beni sevgiyle karşılayıp hemen oturumunu açtı. Onun sol yanında Prof. Malche oturdu, ben de onu takip ettim; sağ tarafındaysa Salih Zeki ve Rüştü Beyler oturdu. Uzun masa, reform komisyonu üyeleri ve bakanlık görevlileriyle çepçevre sarılmıştı ve her sözü hızlı hızlı not ediyorlardı. Konuşmalar Fransızca yapılıyordu. 'Bize .... için Profesör önerir misiniz?' Yardım Cemiyeti'nin kartoleksini bir cep defterine not etmiştim ve hiç duraksamadan üç isim söyledim. Kısa özgeçmişlerini okudum, şimdiye kadar olan faaliyetlerine değindim ve buradan daha önce Zürih'te karşılaştığım ikisi hakkında kişisel yargılarımı belirttim. Üçünü de listeye alıp sonradan asıl seçimi yapmayı önerdim.*
>
> *'Bize ... için bir profesör önerir misiniz?' Bu sorular bütün bir öğleden sonra otuz kez soruldu ve artan bir gerilimle bunları cevaplandırdım. Ben ve bütün oradakiler zamanı unutmuştuk. Biliyordum ki, bu*

---

196 Klaus-Detlev Grothusen, *1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü,* **Belleten** C.XLV/2, Ekim 1981, s.543.

*saatlerin Almanya'dan rezilce ve alçakça kovulmuş kişiler için yaradılış kadar anlamı vardı. Batının pisliğinin bulaşmadığı harika bir ülke keşfediyordum! Yardım Cemiyeti'nin varlığı resmen kabul ediliyor; bunu yapanlar, bir gereksinim olarak görülüyordu.*

*Konuşmamız iki düzenli organizmanın arasındaki madde alışverişine dönüşüyordu. Sonunda ücretler ve bazı temel koşulların belirlenmesinde anlaştık. Konuşmamıza ara verildiği bir anda konuşmanın sonucunun resmen kaydedileceği açıklandı. Tekrar toplanıp yerlerimizi aldık. Evraklar satır satır okunmuştu ve tasdik edildi. Bakan ayağa kalktı ve 'Bugün alışılmışın da dışında, örneği gösterilemeyecek bir iş yapabildiğimiz bir gün oldu. 500 yıl kadar, önce İstanbul'u kuşattığımız zaman Bizanslı bilginler İtalya'ya göç etmişti ve buna engel olamamıştık. Bu bilginlerin büyük çoğunluğu İtalya'ya gitti. Sonuç olarak Rönesans gerçekleşti. Bugün Avrupa'dan bunun karşılığını alıyoruz. Ulusumuzun yenileştirilmesini umut ediyoruz. Bilim ve yöntemlerinizi getirin, gençlerimize bilginin yollarını gösterin. Size teşekkür ve saygılarımı sunarım', dedi. Anlaşmayı imzaladı, arkasından da ben imzaladım.*

*Saat 9 olmuştu. 7 unutulmaz saat çalışmıştık. Dışarı henüz aydınlıktı. Vedalaştık. Zürih'e telgraf çektim; 'üç değil 30 kişi...'*[197].

Görüşmelerden sonra imzalanan anlaşmaya göre; Prof. Schwartz, İstanbul Üniversitesine davet edilen profesörlerle bağlantı kurması ve atanması kesinleşen profesörlerle kontrat imzalanması hususunda yardımcı olmakla

[197] Widmann, **a.g.e.,** s.91-92.

görevlendirilmişti. Milli Eğitim Bakanı Alman profesörlere uygun bir hayat standardı sağlamayı da taahhüt etmişti. Ayrıca, kontratların üç yıl süreli olmasını istenirse daha uzun süreli de yenilenebileceğini, hatta ömür boyu dahi uzatılabileceğini bildirmişti. Profesörlere verilecek aylıkların, onların özel durumlarına göre, yeni evli veya bekar oluşlarına, çocuk sayısına, yaşına ve ilmi başarılarına göre 350-500 TL arasında olacağı da kararlaştırılmıştı. Yeni profesörlerin seyahat, eşya nakli ve üç yıl sonra geri dönüş masrafları da Türk Hükümeti tarafından karşılanacak ve bu meblağdan herhangi bir kesinti yapılmayacaktı. Protokolün sonunda Milli Eğitim Bakanı, gelecek profesörlerin tam bir huzur ortamı içinde ilmin gelişmesi için çalışabileceklerini taahhüt etmiş ve profesörlerin hizmetiyle Türk ülkesinin ve gençliğinin gelişeceği dileğinde bulunmuştu[198].

Ertesi gün Schwartz, Reşit Galip ile tekrar görüşerek, anlaşmanın Atatürk'e sunulduğunu öğrendi. Eğitim Bakanı, Schvartz'ı mümkünse iki hafta sonra profesörlerin kabul cevaplarıyla beklediğini söyleyerek, gelecek profesörlerin de korunacağı sözünü vermişti. Aynı gün Schwartz, Sağlık Bakanı Refik Saydam ile Ankara Numüne Hastahanesi ve Hıfzıssıhha Enstitüsüne de Alman Profesörlerin getirilmesi konusunu görüştükten sonra İsviçre'ye gitmişti. Schwartz, Zürih'e beraberinde götürdüğü liste ve protokolü tutuklular (Kantorowicz, Dessaver ve Kessler) dahil ilgili kişilere iletmişti. Bunun üzerine bütün profesörler bu önerileri kabul etmişlerdi[199].

Schwartz, yanında Tıp Doktoru Prof. Nissen ile birlikte 25 Temmuz 1933 tarihinde ikinci kez İstanbul'a gelmişti. Schwartz, İstanbul'da Reşit Galip ile, davetle ilgili önerileri ve bazı meseleleri görüşmüş ve Reşit Galip öğretim üyelerine ilişkin önerileri kabul etmiştir. Aynı zamanda Yardım Cemiyeti'nin bu iki temsilcisi İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşuna ilişkin teknik sorunlara karşı öneri getirmeleri için görevlendirilmişti. Bu arada Malche tarafından hazırlanan bir mukavele Schwartz ve Nissen'e sunulmuştu. Mukavele gereğince;

---

[198] Taşdemirci, **a.g.e.,** s.11-12.

a. Profesörler bütün çabalarını ve zamanlarını üniversite çalışmalarına yönlendirmeli ve bir yan uğraşı kabul etmemelidir.

b. Derslerin üç yıl sonra Türkçe ile verilmesi için Türkçe okuyabilecek kadar Türkçe öğrenilmelidir.

c. Türk öğrenciler için bir çevirmen yardımıyla Türkçe ders kitapları ve yardımcı kitaplar yayınlanmak zorundadır.

d. Öğretim görevlileri hükümetin isteği üzerine herhangi bir konuda rapor hazırlamak zorundadırlar.

e. Eğitim ve bilinçlenmeye ilişkin her türlü faaliyete katılmakla yükümlüdürler.

f. Her enstitü yöneticisinin yanında yabancı meslektaş veya ilmi yardımcı çalıştırma hakkı bulunmaktadır.

şartlarının yer almasını önermişlerdir[200].

Türkiye'de bulunan Yardım Cemiyeti'nin iki yetkilisi, Ağustos'un ortasında Reşit Galip'in ağır bir kaza geçirmesiyle endişeye kapılmışlardı. Zira, 14 Ağustos 1932'de Reşit Galip görevinden ayrılmak zorunda kalmış, yerine vekaleten Sağlık Bakanı Refik Saydam geçmişti. Schwartz ve Nissen'in çalışmaları bu ara durduruldu. Bu durumdan Zürih'deki işe alınan profesörleri de etkilemişti. Anlaşmanın devam edip etmediği bilinmiyordu. Ancak Refik Saydam'ın eski davet ve şartlarının geçerli olduğunu açıklaması üzerine, yabancı profesörlerle mukaveleler imzalanmaya başlanmıştır. Anlaşmalar Prof. Mache'in yardımı ve refakatiyle Cenevre büyükelçisi Hüseyin Cemal Bey tarafından parafe edilmiştir. Bazı Profesörler parafe edilmeden önce İstanbul'a gelmişlerdir[201].

---

199 Widmann, **a.g.e.,** s.93; Taşdemirci, **a.g.e.,** s.12.
200 Widmann, **a.g.e.,** s.93-94; Taşdemirci, **a.g.e.,** s.12.
201 Widmann, **a.g.e.,** s.95-96.

### 3. Mülteci Öğretim Elemanlarının Gelişleri

Türk Hükümeti'nin teklifini kabul ederek Türkiye'ye gelenlerin arasında 6 Temmuz 1933 günü Ankara'da hazırlanan listede yer alan öğretim görevlilerinin bir kısmının bulunmasının yanında, gelenlerin ekseriyetini bu listede bulunmayanlar oluşturuyordu. Listede bulunan öğretim görevlilerinden bazıları teklifleri uygun bulmamışlar, bazıların da şartlarını Türk Hükümeti kabul etmemiştir. Yardım Cemiyeti'nin aracılığıyla gelen Alman bilim adamlarının yanında başka ülkelerden gelen bilim adamları da bulunuyordu[202].

Schwartz, 1933 yılı Ekiminin sonunda gemiyle İstanbul'a gelerek, Cumhuriyet'in 10. kuruluş yıldönümünün görkemli kutlamalarında bulunmuştu. Diğer bilim adamları da hemen hepsi İstanbul'a gelmişlerdi. Schwartz gelişlerini söyle anlatmıştır:

> *"Ekim ayı boyunca bütün arkadaşlarım aileleri, kızkardeşlerim, anneleri, kayınvalideleri ve asistanlarıyla birlikte geldiler. 150 kadar insana her yerde, özellikle Taksim'de, İstiklal Caddesi'nde, camiler, müzeler, gemiler ve plajlarda rastlamak mümkündü.*
>
> *Çoğu doğrudan doğruya, her an izlendikleri ve evlerini terk etmek zorunda kaldıkları Almanya'dan gelmişti. İngiltere'nin saygın kentlerinden veya çaresiz mülteciler gibi yaşadıkları Paris'in ucuz pansiyonlarından gelenler de vardı. Şimdi rahat ve huzur içinde, konuksever bir halkın, sevilen ve sayılan konukları olarak yaşıyorlardı.*
>
> *Akşamları Park Otel'in terasında oturuyor, Boğazın romantik havasını, Sarayı, Anadolu yakasını, Marmara'yı, Bizans ve Osmanlı kültürünün ölümsüz abidelerini merkez binadaki ayın yumuşak ışıkları*

*altında seyrederken, günlük gezileri hakkında derin söyleşilere dalarlardı".[203].*

Kasım'ın başında yeni üniversitenin ilk öğretim yılı başladığı sıra da, genç yaşta İnkılap Tarihi profesörü olan Hikmet Bayur Milli Eğitim Bakanı olmuştur. Açılış konuşmasını yapan Bakan, hem üniversitenin yeni gelişmesini anlatmış hem de Cumhuriyetin üniversiteye nasıl bir ümit bağladığını göstermiştir:

*"Şerefle, ilmi zaferlerle, şanlı keşiflerle dolu olacağını kat'iyyetle emin olduğum, istikbali parlak bir yol üzerinde bugün ilk adımı atıyoruz...*

*Üniversite için hükümet, hiçbir fedakarlıktan çekinmemiştir. Dünyanın en büyük alimlerinden istifade çaresini bulmuştur. En yeni mükemmel tedris vasıtalarını ısmarlamıştır. Memleketin en değerli unsurlarını bu işin başına geçirmiştir...*

*Göz kamaştırıcı mazimiz, bize istikbal için her türlü ümitleri besleme hakkını verir. Türk gençliğince herkesin, her milletin seviyesine erişmek ve onu geçmek, tabii görülmelidir".[204].*

Eğitim Bakanı konuşmasının bitiminde yeni profesörleri öğrencilere tanıtmıştı. Türk profesörler gibi yabancılar da öğrenciler tarafından saygıyla selamlanmışlardı[205].

Mülteci profesörlerin Türkiye'ye gelişleri genellikle İsviçre'deki yardım cemiyeti aracılığı ile gerçekleşmiştir. Ancak bunun dışında da gelenler olmuştur. Cemiyet aracılığı ile gelen öğretim üyeleri, Almanya'da problem yaşayan arkadaşlarını tavsiye etmişlerdir. Örneğin Fritz Neumark, arkadaşı

---

[202] Taşdemirci, **a.g.e.,** s.13.
[203] Widmann, **a.g.e.,** s.96-97.
[204] Cemil Bilsel, **a.g.e.,** s.39.

Josef Dobretsberger'in Avusturya'nın ilhakından sonra, problem yaşamaya başlaması üzerine, mektup yazarak İstanbul Üniversitesine davet etmiştir[206]. Hans Reichanbach Ernst Von Aster'in Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümüne görevlendirilmesini istemiştir[207].

Yabancı öğretim üyesi getirilmesi hemen hemen her yıl ihtiyaç duyulan branşlarda devam etmiştir. Bu görevlendirmelerde her zaman seçici davranılmıştır. Her ihtiyaç duyulan branş için birkaç yabancı bilim adamı adayı bulunup, inceleme yapılarak en yararlı olanı getirmeye çalışmıştır. Örneğin İ.Ü. Fen Fakültesi Hayvanat Kürsüsü için 3 aday belirlenmiş, Prof. Dr. Curt Kosswing ile anlaşılmıştır[208]. Yine İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Pedagoji Enstitüsünde görevlendirilmek üzere Jena Üniversitesi Ruhiyat Ordinaryüsü Prof. Dr. Wilhelm Peters ile Kahire Üniversitesi Ruhiyat Ordinaryüsü Prof. Dr. Walter incelenmiş, vasıfları daha iyi olduğu için Prof. Wilhelm Peters ile anlaşılmıştır[209].

---

[205] Widmann, **a.g.e.,** s.97.
[206] Neumark, **a.g.e.,** s. 60.
[207] Arslan Kaynardağ, **Felsefecilerle Söyleşiler,** İstanbul 1986, s.28.
[208] İ.Ü. Fen Fakültesi 14.09.1937 tarihli **Tedris Meclisi Zabıt Sureti; İÜA**, 4104-78.
[209] Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığı'nın İstanbul Üniversitesine gönderdiği, 03.11.1936 tarihli yazası**, İÜA**, 4102-97.

# DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

# ALMAN BİLİM ADAMLARININ TÜRK BİLİM DÜNYASI ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

## A. MÜLTECİ BİLİM ADAMLARININ ÜNİVERSİTE REFORMU İÇERİSİNDEKİ YERLERİ

### 1. Mültecilerle Yapılan Sözleşmeler

Branşlarına göre bazı farklılıklar olmakla beraber, mülteci profesörlerle yapılan sözleşmelerin ortak maddeleri şu şekilde oluşmuştur:

Bu iş antlaşmalarının süresi genellikle beş yıldır. Daha önce Ankara'da Yardım Cemiyeti adına Schwartz'la imzalanan protokolde profesörlerle yapılacak sözleşmelerin süresi beş yıl olarak tespit edilmişti. Fakat istenirse sürenin uzatılabileceği belirtilmişti. Sözleşmelere göre, öğretim üyeleri ilk üç yıl derslerini Almanca, İngilizce ve Fransızca gibi yabancı bir dille yapabilecek, dördüncü yılın başından itibaren dersler Türkçe verilecekti.

Yine üçüncü yılın sonuna kadar her profesör kendi dalında en az bir tane ders kitabı hazırlayacak ve yerlerine geçecek Türk öğretim elemanları yetiştireceklerdi.

Maaşları 6.7.1933 günü Ankara'da imzalanan protokolde bekar veya evli oluşlarına, çocuk sayısına yaşına ve ilmi kariyerine göre 350 ile 500 TL

arasında olacağı tesbit edilmiştir. Ancak Profesörlerin maaşları 500-700 TL. arasında belirlenmiştir.

Türkiye'ye gelişlerinde ve ayrılışlarında kendilerinin ve aile fertlerinin yol masrafları ile yanlarında getirdikleri eşyaların nakliye masrafları, Türk Hükümetince karşılanacaktır.

Hastalanmaları halinde Profesörlere maaşları eksiksiz bir yıl ödenecektir. Ölümü halinde ise eşi ve çocuklarına bir yıllık ücreti ödenecektir.

Malche, raporunda üniversitenin ve üniversitede yapılan çalışmaların halk içinde etkin duruma getirilmesini istemişti. Bu itibarla sözleşmelere konan ortak bir madde de profesörlerin halkın aydınlanması için faaliyette bulunacakları idi.

Hükümetin talebi olursa uzmanlık alanı ile ilgili konularda exsperlik, danışmanlık vb. görevler yapacaklardı.

Profesörler tüm güçlerini öğretim ve araştırmaya yönlendirecek, bunun dışında bir yan uğraş kesinlikle yasaktı[210].

Mülteci Profesörler daha öncede belirttiğimiz gibi ırkî ve ideolojik sebeplerden dolayı Almanya'yı terk etmek zorunda kalmışlardı. Bu profesörlerin bazılarının asistanları da aynı durumla karşı karşıyaydılar. Schwartz 25 Temmuz 1933 tarihinde Niessen ile birlikte Türkiye'ye ikinci kez geldiğinde Maarif Vekili Reşit Galip Bey'le yapılan görüşmede konuyu gündeme getirmiştir. Mülteci bilim adamlarının yardımcılarıyla birlikte daha verimli çalışabilecekleri ve daha başarılı olacakları düşüncesiyle Profesörlerin yardımcılarını da kabul etmiştir[211].

---

[210] Ord. Prof. Dr. Andreas Bertelan Schwarz ile yapılan sözleşme, **İÜA**, Dosya No: 4107-47; Ord.Prof.Dr. Erich Frenk'ın Şahsi Dosyası, 4109-83; Ord.Prof.Rd. Rudolf Nissen'in şahsi Dosyası, 4109-143; Prof.Dr. Loc Brduner'in Şahsi Dosyası, 4104-28; Helmuth Theodor Bossert'in Şahsi Dosyası, 4102-17, Ersoy Taşdemirci, **a.g.e.,** s.15-16; Ersoy Taşdemirci, *Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurumlarının Gelişmesinde Avusturya ve Alman Bilim Adamlarının Katkısı*, **E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.9, Yıl 2000, s.190-213; A. Hilmi Hacaloğlu, *Üniversite Reformunda Bir Dönüm Noktası 'Alman Hocaların' Türkiye Macerası*, **Popüler Tarih,** Ocak 2001, S.8, s.76-79.

[211] Taşdemirci, **a.g.e.,** s.24-25.

Mülteci profesörlerle olduğu gibi yardımcılarıyla da sözleşme yapılmıştır. Yardımcıların sözleşmelerinde, profesör sözleşmelerindeki kadar ortak hüküm yoktur. Sözleşme süreleri Profesörlerinkine göre oldukça kısa tutulmuştur. Maaşları 100-250 TL arasında değişmekle beraber İ.Ü. Fen Fakültesi Umumi Kimya Labaratuvarına okutman olarak görevlendirilen Dr. Köpel'e aylık net 350 TL maaş verilmiştir[212]. Öğretim yardımcılarının sözleşmelerindeki ortak maddeleri şu şekilde toplayabiliriz:

Öğretim yardımcısı, tüm gücünü ve mesaisini üniversitede tayin edildiği görevine harcayacaktır.

Sözleşme süreleri, çoğunlukla 1-2 yıl arasında değişmekle beraber, 7 ay, 9 ay gibi süresi olan sözleşmeler de yapılmıştır.

Hastalanmaları halinde iki ay kadar maaşları ödenecek, aralıksız iki aydan fazla süren hastalıkları halinde sözleşmeleri feshedilebilecektir. Okutmanların hastalıkları 15 günden fazla devam ettiğinde, yerine bir vekil tayin edilecek, maaşının 2/3'ü vekile verilecek.

Sözleşme şartlarına uymayan, üniversiteye faydası dokunmayan öğretim yardımcılarının sözleşmeleri rektörlükçe feshedilebilecektir[213].

Mülteci profesörler ve yardımcılarıyla yapılan sözleşmelerin bazıları ekler kısmında verilmiştir.

Üniversite ve hükümet yetkilileri mülteci profesörlerin sözleşme şartlarına uymaları konusunda katı davranmamıştır. Özellikle dil konusunda sözleşmeler dışında ek süreler verilmiştir[214].

---

[212] Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanı Saffet Arıkan namına İ.Ü. Rektörü Ord. Prof. Cemil Bilsel ile Öğretim Yardımcısı Dr. Kpöpel arasında imzalanan **20.11.1935 tarihli sözleşme,** madde 3'e atfen; Taşdemirci, **a.g.e.,** s.173.
[213] Dr. Werner Laquer'in 16.03.1937 tarihli sözleşmesi**: İÜA**, No:4102-84**;** Taşdemirci, **a.g.e.,** s.17.
[214] Ord. Prof.Dr. Erich Frank'ın Şahsi Dosyası, **İÜA**, 4109-83**;** Meumark, **a.g.e.,** s.92.

## 2. Alman Bilim Adamlarının Çalışma ve Toplumsal Yaşamda Karşılaştıkları Güçlükler

Mülteci bilim adamlarının Almanya'yı terk etme nedenleri kendileri üzerindeki en önemli psikolojik sorundu. Mülteci bilim adamlarının büyük çoğunluğu Almanya'yı ırki nedenlerden dolayı terk etmek zorunda kalmışlardır. Yahudi olmayıp, ancak yahudilerle evlenmiş bilim adamlarına da ari ırkından olmayan eşlerinden ayrılmaları istenmiş reddedenlerde işten çıkarılıp baskılara maruz kalmışlardır. Göç edenlerin bir kısmı da bu şekilde yahudi olmayan bilim adamlarıdır[215]. Eşleri ve kendileri yahudi olmadığı halde bir kısım bilim adamları da Nasyonel Sosyalistlere karşı olan politik görüşlerinden dolayı göç etmek zorunda kalmışlardır. Türkiye'ye gelen İktisatçı Röpke, Kessler ve Rüstow ile Fizikçi Hippel bunlara örnek gösterilebilir[216].

Nasyonel Sosyalistlerce Almanya'da istenmeyen bilim adamlarının ülkelerini hangi şartlar altında terk etmek zorunda kaldıklarını Philipp Schwart'ın anılarındaki şu anlatım önemli bir örnek teşkil eder[217].

> *"23 Mart 1933 Pazartesi günü öğleden önce Frankfurt/Main'daki Şehir hastanesinin bahçesinde, bizim Doçentler Birliği'nde yönetici olarak görev yapan ve iyi niyetli bir insan olan meslektaşım A.W. Fischer ile karşılaştım. Bütün içtenliğiyle endişeli olarak, hala niçin 'buralardan gitmemiş' olduğumu sordu. Hemen o gün 'ortadan kaybolmalıymışım,' yoksa tutuklanabilirmişim. İnşallah çok geç kalmamışımdır. Sanıyorum ki, Tıp Fakültesi'ndeki cereyanları ve entrikaları çok yakından bilen Fisvher'in teşvikiyle, bir saat sonra Öğretim Üyeleri Birliği'nin başkanı meslektaşım Rheindorff beni*

---

215 Neumark, **a.g.e.,** s.19.
216 Widmann, **a.g.e.,** s.183.
217 Philipp Schwartz'ın yayınlanmamış anıları, Bölüm I, s.1 vd.'ne atfen; Widmann, **a.g.e.,** s.281-282.

*telefonla aradı ve olabildiği kadar çabuk yola çıkmamı önerdi.*

*Ben hazırdım. Daha birkaç gün önce polis –istemeyerek ve üzüntüyle, fakat kesin bir görev anlayışıyla- gizlenmiş makinalı tabancalar bulmak üzere evimi aramıştı. O zamanki polis müdürü daha sonra bir arkadaşıma (Dr. Viets) benim suçsuzluğumun ve güvenilebilirliğimin çok iyi bilindiğini, fakat beni ve diğer birkaç profesörü izlemek ve yakalamak üzere kesin emir alındığını bildirmiş. Şüphesiz, bizi memleketi terk etmeye mecbur bırakmak istiyorlardı; yerimizde onlar olsa, onların da yapacağı buydu; artık adil bir davranışa güvenmenin hiç sırası değildi.*

*Küçük oğlumla birlikte gece treniyle Zürih'e gittim. Eşim ve küçük kızım birkaç gün sonra arkamızdan geldi. Eşimin ailesinin evinde kalabildiğimiz için şanslıydık."*

Tüm bu yukarıda belirttiğimiz nedenler sonucu Almanya'yı önemli sayıda bilim adamı terk etmek zorunda kalmıştır. 1935 yılına gelindiğinde Alman üniversite ve enstitülerinden her beş bilim adamından biri işten çıkarılmıştır[218]. Bilim adamlarını Almanya'dan uzaklaştırmaya zorlayan devlet baskısı savaşın ilanına kadar devam etmiştir. Almanya'yı terk etmeye zorlanan bilim adamlarının sayısı kadar önemli olan başka bir husus da, bu bilim adamlarının bilimsel seviyelerinin çok yüksek oluşlarıydı[219].

Mülteci bilim adamlarının ırki ve politik nedenlerle bütün haklarının ellerinden alınarak yurtdışına itilmiş olmaları birçok güçlükle karşılaşmalarına neden olmuştur.

---

[218] Alan D. Beyerchen, **Nazi Döneminde Bilim 3. Reich'da Üniversite** (Çev. Haluk Tosun), İstanbul 1985, s.46.
[219] **Gös. yer.**

Alman bilim adamlarının Türkiye'de çalışma hayatlarında karşılaştıkları en önemli problem dil konusunda ortaya çıkmıştı. Sözleşmeleri gereği yabancı profesörler 3 yıl içinde Türkçe öğrenerek, derslerini Türkçe vereceklerdi. Ancak özellikle yaşlı profesörlerin bir kısmı Türkçe öğrenmekte başarısız kalmışlardır. Üniversite ve Hükümet bu konuda oldukça anlayışlı davranmıştır. Öğretim üyeleri Türkçe öğreninceye kadar dersler tercümanlar aracılığı ile verilmiştir. Fen ve tıp derslerinde tercüman aracılığı ile dersler rahat işlenirken sosyal bilimlerde problemler çıkmıştır. Çeviriler için uzun zaman harcandığı gibi, derslerin tercümanlar aracılığı ile anlatılması incelik ve nüansları da kaybettiriyordu[220]. Türkçe öğrenmekteki güçlüğün, Hint-Avrupa dil ailesine uymamasından kaynaklandığını belirtmelerine rağmen mantığının bir kez yakalanmasından sonra Türkçe'nin kolay öğrenilebilir olduğunu da belirtmişlerdir[221]. Neumark, Türk dilinin ses uyumu kurallarının basit ve anlaşılır olduğunu, fiillerin çok kullanışlı olduğunu şu örnekle açıklar:

> *"yazıyorum (Ich schreibe), yazmıyorum (Iah schreibe nicht), yazılmıyor (es wird nicht geschrieben), yazabiliyorum (Ich kann schreiben), yazamıyorum (Ich kann nicht schreiben), yazılabilir (Es kann qeschreiben werden), yazılamaz (es kann nicht qeschreiben werden), yazdırıyorum (Ich lasse schreiben) vs."*[222]

Yine Fritz Arndt, Türkçe'nin zor bir dil olmayıp her şeyin mantık dahilinde kurala uyduğunu belirtip –Türk Einstein'ı olarak adlandırılan Oktay Sinanoğlu da ısrarla Türkçe'nin matematikle belirlenmiş gibi düzenli kuralları olduğunu, dünyanın en büyük ve en üretken dili olduğunu belirtmektedir[223]- Avrupa dillerinde 8-10 kelimeyle ifade edilen bir cümlenin Türkçe'ye iki kelimeyle tercümesinin yapılabileceğini şu örnekle vermektedir: *" 'Er saqte,*

---

[220] Ernst E. Hirsch, **Anılarım Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi,** (Çev. Fatma Suphi), Ankara 2000, s.218-219; Neumark, **a.g.e.,** s.93-95.
[221] Widmann, **a.g.e.,** s.377, Neumark, **a.g.e.,** s.93.
[222] Neumark, **gös. yer.**
[223] Oktay Sinanoğlu, **Hedef Türkiye,** İstanbul 2001, s.62.

*duas er nicht werde kommen können', 'He said that he would not be able to came'; yerine Türkçe 'Gelemiyeceğini söyledi' diyebiliriz"*[224]

Mülteci bilim adamlarının büyük çoğunluğu Türkçe öğrenmek arzusunda bulunmalarına rağmen yaşlarının ilerlemiş olması, üniversitede Almanca dışında özellikle Fransızca bilenlerin olması, Fransızca ile anlaşma imkanlarının bulunmasından dolayı Türkçe öğrenmeyenlerin sayısı da oldukça fazladır[225].

Bununla birlikte Arndt, Hirrsch, Neumark, Haurowitz, Isaac, Rohde, Landsberger, Güterbock, Bosch, Kosswiq, Schwartz, Gleissberq, Dulewka, Zockmayer gibi bilim adamları Türkçe öğrenip derslerini Türkçe vermeye başladıkları gibi alanlarında Türkçe'ye de hizmet etmişlerdir. Dilde sadeleşme çabaları içerisinde Neumark İktisat Fakültesi terim komisyonuna seçilmiştir. Hirsch, Türkçe kanun metinlerinin hazırlanmasında görev almıştır. Bu kısma bilim adamları da Türkçe'de henüz karşılığı bulunmayan bilim dallarında Türkçe sözcük ve terim türeterek, Türkçe'ye katkıda bulunmuşlardır[226].

Mülteci bilim adamları için önemli bir problem de, geçmişte olduğu gibi meslekleri ile ilgili dış ülkelerde düzenlenen uluslararası kongrelere katılamamaları olmuştur. Özellikle birçok ülkede tanınan bilim adamları için bu husus daha zor olmuştur. Ancak bu problem Türk hükümetinin uygulamasından ziyade mülteci bilim adamlarının yurt dışında nasyonel sosyalist bilim adamlarıyla karşılaşmaktan kaçınmak istemeleri sonucu gerçekleşmiştir. Bu olumsuzluğu gidermek için bütün bilim dallarındaki yenilikler üzerinde konferanslar vermek üzere sırayla birbirlerinin evinde toplantılar düzenlemişlerdir[227]. Bunların dışında az da olsa uluslararası bilimsel toplantılara katılanlar bulunmuştur[228]. Savaştan sonra Türkiye'de kalan yabancı bilim adamları uluslararası bilimsel kongrelere daha fazla

---

[224] Fritz Arndt, **Erinnerungen, Kapital IV,** s.21'e atfen Widmann, **a.g.e.,** s.377-378.
[225] Taşdemirci, **a.g.e.,** s.28.
[226] Neumark, **a.g.e.,** s.97; Widmann, **a.g.e.,** s.325-326; Hirsch, **a.g.e.,** s.219.
[227] Widmann, **a.g.e.,** s.287.
[228] Bkz. Ekler

katılmışlardır[229]. Bu durum savaş öncesinde bu tür uluslararası toplantılara az katılmadaki problemin üniversite yönetimi ve Türk hükümetince değil ırki ve politik nedenlerden dolayı olduğunu da doğrulamaktadır.

Mülteci profesörler için bir diğer problemin de, bilim dalları ile ilgili kaynak sıkıntısı çekmeleridir. Yurt dışından getirtilen kitap ve dergi sayısının çok az olduğundan bahsedilmekle beraber bu problem başlangıç için geçerli olup kısa süre içerisinde çözülmüştür. Bu konuda Neumark'ın şu açıklamaları kaynak probleminin kısa sürede çözüldüğünü ıspatlamaya yeterlidir[230].

> *"İktisatçılar, hukukçular ve Felsefe Fakültesi üyeleri için, maddi harcama olarak, ön planda kütüphanelerin kurulması veya geliştirilmesi geliyordu. Başlangıçta bu konuda hem nicel hem de nitel bakımdan yapılması gereken çok şey vardı. Çünkü, özellikle dergiler uluslararası standart açısından son derece yetersizdi ve üstelik genellikle Fransa ve Türkiye'ye yöneliktiler. Hemen, ilk başta İngilizce ve Almanca kaynakları sağlayarak çok taraflı bir genişletme işine giriştik. Bu hedef için bize nispeten büyük miktarda para ayıran Türk makamlarının anlayışlı yaklaşımı sayesinde oldukça kısa bir zamanda kitaplıkları bilimsel çalışma yapmamızı ve öğrencilere dalımızdaki en yeni araştırmaları aktarabilmemizi sağlayacak bir düzeye getirebildik."*

Mülteci bilim adamları için çalışma hayatından daha ziyade zor olan toplumsal hayatta karşılaştıkları problemlerdi. Mülteci bilim adamları ile üniversite reformuyla birlikte görevlerine son verilen Türk bilim adamları arasında doğal olarak bir gerilim yaşanmaktaydı. Bu gerilimler reformu kendi eseri gören hükümetin büyük çabalarıyla giderilmeye çalışılmıştır. ancak

---

[229] Bkz. Ekler
[230] Neumark, **a.g.e.,** s.90.

tamamen ortadan kaldırılamamıştır. Zaman zaman gazetelerde aleyhlerinde yazılar yazılmıştır[231].

Mülteci profesörler, mesai arkadaşları, öğrencileri ve tanıştıkları Türklerin tüm misafirperverliklerine rağmen kültür farklılıklarının da etkisiyle bir kısmı bütünleşememiştir. Ernest Hirsch, hatıratında bu konuda şunları söylemektedir[232].

> *"Günümüzde nasıl yabancı konuk işçiler, mensubu oldukları milletlere göre ayrılıp kendi içlerine kapanıyor ve ev sahibi ülkenin halkıyla ne aktif ne de pasif olarak bir türlü bütünleşemiyorlarsa, aynı şekil yabancı profesörler grubunda da, konukla ev sahibi arasındaki ilişki açısından gözlemek mümkündü. Üniversitenin çeşitli enstitü ve kurullarında ortak çalışmanın getirdiği bütün açıkyürekliliğe, dostluğa, hatta candan yakınlaşmaya rağmen, benim bildiğim kadarıyla bir Alman aileyle Türk aile arasında –tek tük, pek resmi ve katı havalı çay davetleri dışında- sürekli ve yoğun bir toplumsal ilişki yoktu. Ortak gezintiler düzenlemek, kendi arasında toplanıp eğlenmek, karşılıklı olarak ailece birbirini davet etmek, sadece Alman ailelerin kendi aralarında olan şeylerdi. Alman ailelerle Türk aileler arasında yoktu bu görüşme. Almanlarla Türk aileler arasında gözle görülmeyen, ama herkesin fevkalade bilincinde olduğu sınırlar vardı ve bu sınırlar, bir Türk aileyle Alman aile ayrısız gayrısız tek bir çatı altında yaşasalar ve birbirleriyle canciğer anlaşsalar bile aşılmazdı. Tabii istisnalar olmamış değildir, ama bunlar pek azdı."*

---

[231] **Vatan Gazetesi,** 25-26. 7.1945 ve 10-11.8.1945.

[232] Hirsch, **a.g.e.,** s.282.

Mülteci bilim adamlarının hayatında karşılaştıkları önemli bir güçlük de resmi Alman temsilciliği ve Alman kolonisiyle yaşadıkları kutuplaşmaydı. Bu kutuplaşmada, resmi Alman makamlarının aleyhte propagandası etkili olmuştur. İstanbul'da kurulmuş olan Türk-Alman Silah Arkadaşlığı Birliği gibi kuruluşlarla yaşanan gerginlik, mülteci bilim adamlarının toplumdan uzaklaştırılmasına etki etmiştir. Ancak birçok mülteci profesör Almanya'ya geri dönmeyi unutup, kendilerine kucak açan ülkeye hizmet etme düşüncesi içerisinde çalışmalarını hızlandırarak devam ettirdiler[233].

Mülteci profesörlerin tamamı olmasa da büyük çoğunluğu Türk asistan ve öğrencileriyle oldukça içten ilişkiler kurmuşlardır. Özellikle Türkçe öğrenmeyi başarmış olanlar bu uyumu daha rahat sağlamışlardır. Bilim adamlarının birçoğu Türkiye'yi ikinci vatanları kabul ettiler. 27.11.1941 tarihinde Alman vatandaşlığından çıkarılan E. Hirsch, Türk vatandaşlığına kabul edildiğini öğrendiğinde ağzından dökülen ilk sözler *"Ne mutlu Türk'üm diyene"* olmuştur[234]. E. Reuter, yazılarında birçok kez Türkiye'den *"memleketim"* veya *"memleketimiz"* diye bahsetmiştir. Huga Braun, Almanya'ya döndükten sanra *"ikinci vatanımı dünya gözüyle bir kez daha görmek ve bütün Türk arkadaşlarım ve meslektaşlarımla konuşabilmek ihtiyacı içindeyim"* demiştir. Prof. Tibor Peterfi *"sevgili Türkiye'sine"* geri dönmekten mutlu olacağını belirtir. Kessler ise *"Hürriyet, hak ve hukuk uğruna savaştığı için kürsüsünden kovulan ilk profesör oldum. Hapsedildim, özel izinle hapisten çıktım, sonra toplama kamplarına gönderilmek için günlerce arandım. Bu dönemde bana kuçak açan asil Türk halkına hep minnettar kalacağım"* demektedir[235]. Prof. Dr. Erich Frank Amerikan üniversitelerinden birçok defa çok parlak teklifler almasına rağmen bunları reddederek *"Yurdumdan atılmış olmanın acı şaşkınlığına uğradığım günlerde bana yalnız ve yalnız Türkiye kollarını açarak bağrına bastı, burası benim vatanımdır, ayrılıp nimetlerine*

[233] Widmann, **a.g.e.,** s.289.
[234] Hirsch, **a.g.e.,** s.308.
[235] Hacaloğlu, **a.g.m.,** s.79; Widmann, **a.g.e.,** s.292-293.

*küfranda bulunamam"* demiştir[236]. İstanbul Üniversitesi Rasathanesi Ordunaryüs Profesörü Hans Rosenberg'de Türkiye'ye olan sevgisini, Türkiye Cumhuriyeti bir savaşa girerse verilecek herhangi bir vazifeyi memnuniyetle kabul edeceğini belirterek göstermiştir[237].

Hitler'in iktidara gelmesiyle birlikte kendi ülkelerinden ayrılmak zorunda kalan Alman bilim adamlarının kariyerlerine uygun bir işi başka bir ülkede bulmaları bile, bu yeni ülkede karşılaştıkları zorluklara değiyordu. Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin böyle bir imkan tanımasını bir nimet kabul etmişlerdir[238]. Aynı konuda Ernst E. Hirsch, şunları söylemektedir.

> *"Bana hemen başına geçebileceğim bir kürsü sunuluyordu. Üstelik de şartlar, o günkü duruma göre iyiden de üstündü ve kısa süre için hem ailem, hem de kendim için garantili bir gelir sağlamama elveriyordu. Ayrıca, Türkiye'de Hitler'den de, Hitler'in yayılmacı siyasetinin muhtemel sonuçlarından da daha iyi korunacağımı hesaba katmak zorundaydım."*[239].

Alman bilim adamlarının şimdiye kadar anlattığımız güçlüklerinin büyük çoğunluğu kısa bir süre sonra ortadan kalkmıştır. Almanya'da Nazi iktidarının devrilmesinden sonra rahat bir şekilde ülkelerine dönme imkanları varken, bir kısmının ülkemizde kalıp, çalışmak istemeleri de bu hususu desteklemektedir.

---

[236] **İÜA,** No: 4109-83; Arslan Terzioğlu, *Türkiye'de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneysel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri,* **Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyum Bildirileri,** !8-19 Ekim 1976 İstanbul, s.160.
[237] **İÜA,** No: 4109-83, İ.Ü. Rektörlüğünün 13.10.1939'da Maarif Vekilliğine gönderdiği yazı.
[238] Neumark, **a.g.e.,** s.11.
[239] Hirsch, **a.g.e.,** s.190.

## B. MÜLTECİLERİN TÜRK BİLİM VE KÜLTÜR HAYATI ÜZERİNDEKİ KATKILARI

### 1. Eğitim-Öğretim ve Uygulama Yönünden Katkıları

Atatürk'ün önderliğinde gerçekleşen Üniversite Reformunun başarılı olmasında mülteci olarak gelen bilim adamlarının katkılarının önemli rolü vardır. Yeni kurulan üniversitenin amacı Batı üniversiteleri seviyesine ulaşmak değil, bu seviyeyi geçerek Milli Türk Üniversitesi'ni daha üstün bir seviyeye ulaştırmaktı[240].

Atatürk, Türkiye'nin geleceğinin, bilimin yol göstericiliği altında, Batı medeniyetine katılmakta olduğu inancındaydı[241]. Türk milletine her alanda yol gösterecek, çağdaş medeniyet seviyesine ulaştıracak tek rehber bilim ve teknik idi. Bu konuda şöyle demişti:

> *"Gözlerimizi kapayıp mücerret yaşadığımızı farzedemeyiz. Memleketimizi bir çember içine alıp cihan ile alâkasız yaşayamayız... Bilakis müterakki, mütemeddin bir millet olarak medeniyet sahasının üzerinde yaşayacağız, bu hayat ancak ilim ve fen ile olur. İlim ve fen nerede ise oradan alacağız ve her ferd-i milletin kafasına kayacağız. İlim ve fen için kayıt ve şart yoktur."*[242].

Büyük Önderin bu sözlerinde de açıkça görüldüğü gibi çağdaş bilimi yakalayabilmek ancak uluslararası işbirliği ve katkıyla mümkün olabilmektedir. Dünya'da çeşitli memleketlerin bulunduğunu ancak medeniyetin tek olduğunu, yükselmek isteyen bir milletin de bu tek medeniyete katılması gerektiğini belirtmiştir[243]. Batı medeniyetini

---

[240] Bilsel, **a.g.e.,** s.55.
[241] Halil İnalcık, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi,* **Atatürkçü Düşünce El Kitabı,** s.129.
[242] Enver Ziya Karal, **Atatürk'ten Düşünceler,** İstanbul 1986, s.82.
[243] İnalcık, **a.g.m.,** s.129.

yakalayabilmek içinde önce Batı'nın en üst eğitim kurumları olan üniversiteleri seviyesine gelinmeliydi.

Üniversite reformu ile ülkemize getirilen yabancı bilim adamları ile Avrupa bilimi ülkemize gelmiş oluyordu. Yerli öğrencileri yabancı ülkelere göndermek yerine binlerce Türk öğrencisi dünyaca ünlü bilim adamlarından eğitim aldılar.

Değişik branşlardan Türkiye'ye gelen yabancı bilim adamlarının üniversite reformuna ve ülkemize yaptıkları katkıları şu başlıklar altında toplayabiliriz:

İstanbul Üniversitesi'nin kuruluşunun onuncu yılı törenlerinde Rektör Prof. Dr. Tevfik Sağlam yabancı bilim adamlarının çalışmalarını şu şekilde değerlendirmiştir:

> *"Maarif Vekaleti üniversitenin kurulması işine büyük bir hızla girişti. Bir üniversite demek her şeyden önce onun bilim heyeti demektir. Bunun içindir ki Cumhuriyet Hükümeti yeni üniversiteyi kurarken, en büyük önemi ona verdi. Üniversite reformu için müşavir olarak İsviçre'den çağrılan Prof. Malche ile Maarif Vekaleti'miz erkânından teşkil olunan komisyon, uzun incelemelerden sonra üniversite bilim heyetini seçti. Eski Darülfünun'un öğretim heyetinin bir kısmı ve dışarıdan bilim kudretleriyle tanınmış olan bazı bilginler üniversiteye alındı. Fakat bu yetmedi. Yeni üniversiteyi yalnız Türkler'le kurmak kabil değildi. Bunun için hükümet, pek haklı ve isabetli bir tedbir olmak üzere, yabancı memleketlere başvurdu ve buralardan işine yarayacak elemanları aldı. Bu aralık birçok kıymetli profesörün Almanya'yı terk etmek zorunda olması, bu işi kolaylaştırdı. Fakat seçimin güç şartlar altında ve bilhassa pek kısa bir zamanda yapılmış olması bu*

> *elemanlardan bir kısmının arzu edilen kıymette bulunmadığını sonradan gösterdi. Aralarında bugüne kadar bilim müessesemize pek büyük hizmetler gören ve üniversitemizin haklı şükranlarını kazanan birçok profesör olduğu gibi, yerlerine uymadıklarından dolayı kısa veya uzun bir müddet sonra aramızdan ayrılmak zorunda kalanlar ve kendilerine bağlanan ümitleri boşa çıkaranlar da oldu. Üniversitemiz açıldığı zaman yabancı 36 ordinaryüs profesör ve 4 profesör vardı. Bugün de yabancı 36 ordinaryüs profesör ve 7 profesör üniversitemizde çalışmakta ve yüksek bilimlerinden ve kıymetli hizmetlerinden müessesemizi faydalandırmaktadırlar. Kendilerine üniversitemizin şükranlarını buradan sunmakta büyük bir bahtiyarlık duyuyorum."*[244].

Yine, yabancı profesörlerle ilgili olarak Hilmi Ziya Ülken, *"Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi"* isimli eserinde şunları söylemektedir:

> *"1933'te üniversitenin kuruluşu Türkiye'de yeni felsefe akımlarının başlangıcı sayılabilir. Çünkü bu dönüm noktası, hem Batı'da veya Türkiye'de yetişmiş yeni nesillerin üniversite de görev alarak yeni fikir cereyanlarını getirmelerinin başlangıcı olmuş hem de daha çok Hitler Almanyası'nın aynı yıllarda memleketten çıkardığı birçok değerli ilim adamının İstanbul Üniversitesi'nde görev almasıyla o güne kadar tanımadığımız en yeni fikirlerin Türkiye'ye girmesine sebep olmuştur."*[245].

---

[244] Ernst E. Hirsch, **Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi,** İstanbul 1950, s.459-460.
[245] Hilmi Ziya Ülken, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** İstanbul 2001, s.464.

Hilmi Ziya Ülken'in belirttiği gibi bilim hayatındaki en yeni fikirler birçoğu dünya çapında ün yapmış yabancı bilim adamları tarafından ülkemize getirilmiştir.

Reformdan önce Darülfünunda dersler –Malche'nin tenkitlerinde belirttiği gibi- son derece ansiklopedik ve yüzeysel bir içeriğe sahiptir. Dersler anlatım ve dikte olarak verilmektedir. Bazı seminer çalışmaları yapılsa da, bu çalışmalarda karşılıklı tartışmalara rastlanmamaktadır. Hocaların ve öğrencilerin karşılıklı olarak birbirlerine ders kitaplarını anlatmalarından ibarettir[246].

Reformdan sonra yabancı bilim adamları modern eğitim-öğretim metotlarını ülkemize getirdiler[247]. O yıllarda Batı üniversitelerinde öğrenimlerini tamamlayan birçok Türk bilim adamı ülkemize geri dönmüşlerdi. Batıda doktora yaparak dönen bu genç bilim adamları, yabancı profesörlerin yardımcıları olarak yeni üniversitede görevlendirilmeleri başarıyı daha da yükseltmiştir[248].

Yabancı bilim adamlarının yazdıkları ders kitapları da, arzu edilen bilimsel yöntemler konusundaki temel tutum hakkında yol gösterici notlar içermekteydi. Paul Pulewka farmakoloji ders kitabının ön sözünde bu konuda şöyle demektedir:

> *"Öğrenci bir ders kitabını okurken, onun daha önceden bilimin şu iki özelliğinin, esasının kapsamı ve gelişmesinin dinamiğinin, bilincinde olması sağlanmalıdır. Bugün okuduklarından bazılarının, 10 yıl sonra tamamen farklı bir görünüm alacağı belli bile olsa, bunu boşu boşuna öğrenmediğini fark etmelidir.*

---

[246] Albert Malche, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor,** İstanbul 1939, s.12-13.
[247] Orhan Tuna, *Prof. Gerhard Kessler Şahsiyeti ve Eserleri,* **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,** 23.Cilt, Nisan-Eylül 1963, No: 3-4, s.7-9; Ahmet Ateş, *Hellmut Ritter,* **Şarkiyat Mecmuası,** V, İstanbul 1964, s.1-14; Şükrü Kaymakçalan, *Ord. Prof. Dr. Paul Dulewka Yetmiş Yaşında,* **A.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** C.XIX, 5.IV, 1956, s.1001-1014.
[248] Muvaffak Seyhan, *Fen Fakültesinin Altın Çağı,* **Cumhuriyet,** 05.03.1972.

> *Çünkü yeni bilgi, eskisinden gelişir ve bir defa bir bilginin temel hususlarını kavrayan için, daha sonraki gelişmeleri izlemek zor olmayacaktır; şu şartla ki, izlemek istesin ve az ya da çok başarılı geçmiş bir mezuniyet imtihanını, öğreniminin kesin sonucu olarak görmesin."*[249].

Yeni üniversitenin Darülfünun'dan en önemli farklı tarafı bilimi sadece Batı'dan alıp bir parça öğretmekle kalmayıp, araştırmalarıyla bilimin gelişmesine katkıda bulunmayı amaçlamış olmasıydı[250].

Yabancı bilim adamları ve genç Türk yardımcılarının çalışmaları sonucu nakilcilik, taklitçilik, yarım yamalak tercümecilik yerine görme, toplama ve arama-bulma yolunda ana kaynaklara gidilerek araştırma tekniği ve gerçek bilim ortaya çıkmıştır.

### 2. Ders Kitapları ve Bilimsel Yayınlarla Katkıları

Malche raporunda Darülfününda derslerin ansiklopedik bir biçimde anlatılmalarının en önemli nedeni olarak Türkçe ders kitabının yeterince bulunmaması olduğunu belirtir[251]. Reformla birlikte ders kitabı sorunun çözümüne önem verilecek, yabancı profesörlerle yapılan tüm sözleşmelerde ortak bir hüküm olarak Türkçe ders kitabı hazırlamaları istenmiştir[252]. Yabancı bilim adamlarının birçoğu göreve başlamalarından birkaç yıl sonra çeşitli makaleler ve ders kitapları yayınlamışlardır. Bu yayınların büyük kısmını bilim adamlarının biyografileri bölümünde vermeye çalıştık.

Mülteci bilim adamlarının Türkiye'de bilimin gelişmesine bir diğer katkıları da çeşitli bilim dergilerini kurarak ve bu dergilerde yayınladıkları bilimsel makaleleriyle olmuştur. Örneğin, bugün hala çıkmakta olan İstanbul

---

[249] P. Pulewka, **Tedavi Bakımından Pharmacologie Merkezi ve Muhiti Sinir Sistemi Üzerine Tesir Eden İlaçlar,** (Mütercimi Saib Ragıb Atademir), Konya 1951, Önsöz.

[250] Erdal İnönü, *Matematik ve Fizik Dallarında Türkiye'nin 100 Yıllık Gelişmesi İçinde Atatürk'ün Üniversite Reformunun Yeri,* **Bilim ve Teknik,** 14, 1981, s.2.

[251] Malche, **a.g.e.,** s.14-15.

[252] Bkz. Eklerde sözleşmeler.

Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası'nın (1935) yayımlanması ve ilk redaktörlüğün Matematikçi Willy Prager tarafından yapılmasıdır. 1938 yılında Tıp Fakültesi Mecmuası yayınlanmaya başlandı. 1945 yılında bugün hala çıkmakta olan Edebiyat Fakültesi Mecmuası, Hukuk Fakültesi Mecmuası, Ramanoloji Semineri Dergisi ve Garp Filolojileri Dergisi gibi ilmi dergiler yabancı bilim adamlarının katkılarıyla kurulmuş, bu dergilerde birçok ilmi makale yayınlamışlardır. Bu dergide yabancı bilim adamlarının yayınladıkları makalelerin bir kısmı aşağıda sıralanmıştır[253].

***__İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası 1-1938__***

Oberndorfer, -Koboylarda tecrübevi müzmin kolestit ile fazla miktarda muhat quddeleri teşekkülü.

R. Nissen, Fahri Arel, - Mide ve Duadenum karhasının radikal ameliyatına dair hususi mütalea.

Karl Löventhal, - Hipofis'in bünyesi ve hipofis hormanları.

Erich Uhlmann ve A. Tevfik berkmen, - Kanserin şua ile tedavisinde terakkiler.

***__İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası, S.1, C.1, (1935)__***

Andre Naville, - Sporozoerlerde cinsi *"precession"* ve *"Heterogamie"*

W. Prager, - ihtizazlar teorisinde kütle ile sertlik arasında mütekabiliyet.

E. Freundlich, W. Gleissberg, - Güneşin cazibe sahasında ziyanın inhirafının tayini meselesinde hata tevazünün dejenere olması hakkında.

Leo Brauner, - Canlı Nebat Hücrelerinin Su-Permeabilitesi üzerine ziyanın tesiri.

---

253 İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası, 1938 İstanbul; İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası, 1935-1938 İstanbul; İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, C 1, No: 1, 1945 İstanbul; Widmann, **a.g.e.,** s.304.

Alfred Heilbronn, - Monogenomatik ve digenomatik serhasların mutabilitesi hakkında.

***<u>İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Arkivi, C.1, No:1, 1945 İstanbul</u>***

Niceloi Hortmann, -Almanya'da yeni ontoloji cereyanı

Walter Kranz, - Atomculuğun doğuşu.

Walter Kranz, - Eflatun ve Devlet.

Özellikle Fen Fakültesi Mecmuasında yukarıda örneklerini verdiğimiz dünyaca tanınmış bilim adamlarının orijinal araştırmaları yayınlanmaya başladıktan sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesinin adı, Batı ilim aleminde de sık sık geçmeye başlamıştır[254].

### 3. Üniversite Dışındaki Çalışma ve Katkıları

#### *a. Üniversite Konferansları*

Malche raporunun üçüncü bölümünde üniversitenin toplum içinde etkinliğini sağlayacak önerilerden 14. maddede daha geniş çapta topluma açılma, üniversitenin düzenleyeceği konferanslarla sağlanmalıdır demişti[255]. Bu amaçla üniversite reformundan daha geniş çevreleri yararlandırabilmek için 1934 yılından itibaren halk konferanslarının uygulanmasına başlandı. Bu suretle yetişkinlerin eğitimi amaçlanıyor, halkın üniversite çalışmalarını ve bilim adamlarını tanımaları da sağlanmış oluyordu. 1945 yılına kadar devam eden bu konferanslarda görev alanların büyük çoğunluğu Alman mülteci bilim adamlarıdır[256].1935-1945 yılları arasında verilen konferanslar öğretim dönemleri itibariyle yayınlanmıştır. Bu konferanslarda ele alınan konuların bir kısmını aşağıda veriyoruz.

---

254 Seyhan, **Gös. yer.**
255 Malche, **a.g.e.,** s.50.
256 Widmann, **a.g.e.,** s.305.

***<u>Üniversite Konferansları 1935-1936</u>***[257]

1. Karl Neuberg, İnsanlık Hizmetinde Mikroplar, s.24.
2. H. Reichenbach, Kant ve İtikat Felsefesi, s.56.
3. Andreas Schwarz, Papirüs Araştırmaları ve Hukuk İlmi, s.67.
4. Bassert, Eti Krallığı, s.145.
5. F. Neumark, Cihan Ekonomisinin Geçmişi ve Geleceği, s. 278.
6. W. Röpke, Cihan Ekonomisinin Bünyesi, s.290.
7. Kessler, Beynelmilel Nüfus Meselesi, s.301.

***<u>Üniversite Konferansları 1936-1937</u>***[258]

1. Obendorfer, Kanser Çıbanları ve Kanser Araştırmaları, s.60.
2. Schwartz, Araştırıcı ve Zamanı, s.71.
3. Hirsch, Hayat ve Hukuk, s.137.
4. Hans Reichenbach, imi Felsefenin Bugünkü Meseleleri, s.148.
5. İgersheimer, Kör ve Körlük Dünyası, s.169.
6. Freundlich, Kainatın Yapısı, s.182.
7. Fritz Neumark, Vergi Yükü ve İktisadi Hayat, s.195.
8. Arndt, Maddenin Mahiyeti ve Yapısı Hakkında Eski ve Yeni Tasavvurlar, s.210.
9. Von Aster, Hegel'in Sisteminin Felsefe Tarihindeki Yeri, s.284.

[257] **Üniversite Konferansları 1935-1936,** İstanbul 1936.
[258] **Üniversite Konferansları 1936-1937,** İstanbul 1937.

***<u>Üniversite Konferansları 1937-1938</u>***[259]

1. Schwarz, Mukayeseli Medeni Hukukun Bilhassa Türkiye'deki Ehemmiyet ve Vazifeleri, s.72.
2. Alfred Heilbronn, Biyoloji Bakımından Ölüm ve Beka, s.81.
3. Reichenbach, Tabiat Kanunu Meselesi, s.117.
4. W. Prager, Tayyareciliğin Fiziki Esasları, s.153.
5. Richard Honig, Taksir ve Ceza, s.174.
6. Dember, Atmosferde Optik Hadiseler, s.183.
7. Peters, Zihni Tekamül, s.216.
8. Karl Helmann, Baş Dönmesine Dair, s.251.
9. Gerhard Kesler, Tarih Felsefesi Meseleleri, s.281.

***<u>Üniversite Konferansları 1938-1939</u>***[260]

1. F. Neumark, İktisadiyatın ve İktisad Siyasetinin Yeni İnkişaf Temayülleri, s.14.
2. Ernst Von Aster, Aristoteles ve Galilei, s.33.
3. H. Rozenberger, Kuyruklu Yıldızlar, Kayan Yıldızlar ve Meteoritler, s.41.
4. Julius Hirsch, Su Hakkında, s.52.
5. H. Braun, Haşereler Enfeksiyöz Hastalıkları Nasıl Yaparlar, s.78.
6. Auerbach, Jean Jagues Roussean, s.129.
7. G. Kessler, Halk Karekteri, s.157.

[259] **Üniversite Konferansları 1937-1938,** İstanbul 1938.
[260] **Üniversite Konferansları 1938-1939,** İstanbul 1939.

8. Alexander Rustov, Harbin Mahiyeti ve İstiklali, s.166.
9. Marcel Fauche, Klasik ve Modern Fizik, s.177.

***<u>Üniversite Konferansları 1939-1940</u>***[261]

1. Kosswug, Hayvanlar Aleminde Devlet Teşkilatı, s.34.
2. Ernst Von Aster, Faust, s.101.
3. Hans Winterstein, Ölümün Fizyolojisi, s.112.
4. Dember, Tabiattaki Şekiller ve Onlara Hasıl Eden Kuvvetler Hakkında, s.125.
5. H. Bossert, İstanbul Akropolünde Üniversite Hafriyatı, s.206.
6. G. Kessler, Devletlerin Bugünkü Tipleri, s.232.
7. F. Neumark, Ahlâk ve İktisat, s.257.
8. J. Hirsch, İçtimai Hofsısıhha, s.268.
9. E. Frank, Klinisyen ve Faaliyeti, s.284.

***<u>Üniversite Konferansları 1940-1941</u>***[262]

1. G. Kessler, Harp ve Ahlâk, s.35.
2. J. Dobretsberger, Harp Tekniğinin Siyasi ve İçtimai Tesirleri, s.75.
3. F. Haurowirtz, Harp ve Yeni Gıda Maddeleri İçin Milletlerin Mücadelesi, s.115.
4. Marcel Fauche, Fizik ve Harp, s.123.
5. F. Arndt, Harpte Kimyanın Rolü, s.161.
6. Prager, Harp Tayyarelerinin İmalinde İlmi Problemler, s.172.

---

[261] **Üniversite Konferansları 1939-1940,** İstanbul 1940.
[262] **Üniversite Konferansları 1940-1941,** İstanbul 1941.

7. Von Aster, Felsefe Tarihinde Ölüm Meselesi, s.184.
8. Schwarz, Harp ve Hususi Hukuk, s.205.
9. Auerbach, Edebiyat ve Harp, s.221.

***Üniversite Konferansları 1941-1942***[263]

1. Ernst von Aster, Kant'ın Ahlâkı, s.25.
2. Auerbach, XIXuncu Asırda Avrupa'da Realism, s.35.
3. Ernst Hirsch, İlim Halinde Sigorta
4. Schwarz, Boşanma Meselesi Etrafında Düşünceler, s.128.
5. Hans Winterstein, Uyku Meselesi, s.229.
6. Oberndorfer, Vücudun Nesiçleri İçinde Hareket ve Hayat, s.270.
7. E. Frank, Modern Tababetin Yüzüncü Yıl Dönümü, s.281.
8. F. Arndt, Hayatımızda Elementlerin Rolü, s.294.
9. Julius Hirsch, Üniversite Gençliği ve Tütün, s.305.

***Üniversite Konferansları 1942-1943***[264]

1. Ernst Von Aster, İdare Hürriyeti, s.85.
2. Curt Kosswig, Türkiye Faunası Tarihi, s.96.
3. W. Peters, Zamanın Seyri İçinde Avrupa Üniversite İdesi, s.115.
4. Runcuman, Bizanslılar Zamanında İstanbul Üniversitesi, s.126.
5. Gerhard Kessler, Siyaset ve Ahlâk, s.137.
6. L. Brauner, Çiçekler ve Böcekler, s.156.

---

[263] **Üniversite Konferansları 1941-1942,** İstanbul 1942.
[264] **Üniversite Konferansları 1942-1943,** İstanbul 1943.

7. Alexander Rüstov, Devrimizin Vazife ve İş Adamının Ahlâkı, Mazisi ve İstikbali, s.168.

8. H. Bossert, Etrüsk Meselesi, s.277.

***b. Üniversite Haftaları***

Üniversitenin ve çalışmalarının toplum içinde etkin hale getirmesinde Anadolu kentlerinde düzenlenen *"Üniversite Haftası"* uygulamaları olmuştur. Yaz tatillerinde önemli Anadolu kentlerinde değişik fakültelerin öğretim üyelerinden oluşan bir ekip tarafından yetişkinlerin eğitimine ve halkın aydınlatılmasına hizmet eden konferanslar düzenlenmiştir[265]. Bu konferanslarla ilgili olarak Neumark şöyle demektedir:[266].

> *"Birkaç gün süreyle verdiğimiz konferanslarda, taşradaki doktor, avukat, yüksek memur ve benzeri diğerlerini ilgilendireceğini sandığımız sorunları ele aldık. Sonunda, başta Rektör Bilsel olmak üzere hepimize ifade edilen minnet duyguları, toplantıların gerçekten başarılı olduğunu bize gösterdi. Özellikle biz yabancı profesörler için, kolayca anlaşılabileceği gibi, konuşmak ve özellikle konferanslardan sonra gelen sayısız soruyu anında ve basit biçimde cevaplamak, kolay iş değildi."*

Neumark ilk üniversite haftasının Konya'da düzenlendiğini belirtir. Ancak ilk üniversite haftası Erzurum'da 13-19 Temmuz 1940 tarihleri arasında yapılmıştır. Bundan sonra 1941'de Diyarbakır, 1942'de Elazığ, 1943'te Samsun, 1944'de Van, 1945'te Konya, illerinde üniversite haftaları yapılmıştır[267].

---

[265] Widmann, **a.g.e.,** s.307.
[266] Neumark, **a.g.e.,** s.166.
[267] **Üniversite Haftası,** İstanbul 1941-1946.

### *c. Memleket Çapında Araştırmalar*

Mülteci bilim adamları Türk bilim ve kültür hayatını etkiledikleri gibi Türk ekonomi, sanat ve tarım hayatını da etkilemişlerdir. Sözleşmeleri gereği hükümetin talebi doğrultusunda çeşitli konularda raporlar hazırlamışlardır. Bu konuya örnek olarak Tecrubi Ruhiyat Enstitüsü Ordinaryüsü Prof. Peters'in (şoför, pilot, işaret verici vb.) gibi önemli işlerde kullanılan elemanların seçiminde psikolojik muayeneye tabi tutulmalarını ve savaştan dolayı sağır, dilsiz, kör veya beyni hasar görmüş olanların tekrar terbiyesine dair raporu[268] ile aile bilgisi dersi hakkında yazdığı rapor gösterilebilir[269]. Yine İ.Ü. Hıfzısıhha Enstitüsü Direktörü Ord. Prof. J. Hirsch ve İ.Ü. Tıbbi ve Hayati Kimya Enstitüsü Direktörü Ord. Prof. F. Haurowitz'in insan ve bilhassa Türk ordusunun tegaddisi bakımından hidrogenlenmiş yağların fayda ve zararları hakkındaki rapor[270] gösterilebilir. 1939 yılında E. Hirsch'e Fikir ve Sanat Eserleri Kanun taslağı hazırlaması görevi verildi[271]. Paul Pulewkal Refik Seydam Enstitüsü Farmakadinami Şubesi Müdürü olarak Türk halkını birçok gereksiz ve zararlı ilaçlardan korumuştur[272]. Fritz Baade 1935'ten itibaren Ekonomi Bakanlığında tarım mahsulleri piyasası konusunda müşavir olarak çalışmıştır. Baade Türkiye'nin tarım, turizm ve ihracat sorunları üzerinde birçok rapor hazırlamıştır[273].

Mülteci bilim adamlarının Türk bilim ve kültür hayatına bir katkıları da modern kitaplıkların ve enstitüleri kurmuş olmalarıdır. Bu konuda Prof. Dr. Orhan Tuna, Gerhard Kessler için şunları söylemektedir:[274].

---

[268] İstanbul Üniversitesinin Maarif Vekilliği Yüksek Katına yazdığı 17.I.Teşrin 1940 tarih ve 4102-97 tarihli yazı; Ekler.

[269] **İÜA,** No:4102-97.

[270] **İÜA,** No: 4109-107; Ekler.

[271] Hirsch, **a.g.e.,** s.263.

[272] Şükrü Kaymakçalan, *Ord. Prof. Dr. Paul Pulewka Yetmiş Yaşında,* **A.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** C.XIV, S.IV, 1966, s.1001-1014.

[273] Bu raporlar için bkz. Cavit Orhan Tütengil, *Türkiye'nin Sorunları ve Fritz Baade,* **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** C.24, No: 1-2, Ekim-Mart 1964, s.109-119.

[274] Orhan Tuna, *Prof. Gerhard Kessler Şahsiyeti ve Eserleri,* **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** C.23, Nisan-Eylül 1963, No: 3-4, s.8.

*" Hocamızın bıraktığı en büyük eser, şüphesiz o tarihlerde İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü ve halen İktisat Fakültesi kitaplığıdır. On beş yıl kadar aralıksız olarak müdürlüğünü yaptığı Enstitüye, muazzam ve muhteşem bir kütüphane kazandırmış, adeta iğne ile kuyu kazmak kabilinden, tatil ve bayram günleri de dahil olmak üzere, vaktinin büyük bir kısmını bu kitaplığın kurulmasına hasretmiş, bizzat elli binden fazla fiş doldurmuştur. Bütün üniversite camiası içinden üzerinde en çok takdir toplıyan bu kütüphane, münhasıran onun eseridir."*

Kitaplık kurma konusunda bir diğer örnek olarak ünlü felsefe Profesörü Hans Reichenbach gösterilebilir. Reinhenbach'ın isteğiyle Avrupa'dan çok sayıda felsefe kitabı getirilmiştir. Bu sayede İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesinde pek az üniversitede bulunabilen, yeni pozitivizmle ilgili bir koleksiyon oluşmuştur[275]. Tıp Fakültesi kitaplığının kurulmasında yine bir Alman mülteci olan Sonja Tiedcke çalışmıştır. Daha sonra modern kitaplıkları oluşturmak için bir uzman olarak daha önceleri Prusya Devlet Kitaplığında çalışmış Walter Gotts-Chalk İstanbul Üniversitesi'nde görevlendirilmiştir[276]. Ord. Prof. Dr. Herbert Louis'de Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'ne zengin bir coğrafya kitaplığı kazandırarak, harita ve taş kolleksiyonlarını başlatmıştır[277]. Sırrı Erinç de Herbert Louis'in ülkemizde birçok önemli inceleme ve araştırmalar gerçekleştirip, bunları yayınlamak suretiyle ülkemizin tanınmasına ve Türk coğrafyasına büyük hizmetlerde bulunduğunu belirtmektedir[278].

---

[275] Arslan Kaynardağ, *Üniversitelerimizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri,* **Türkiye Felsefe Kurumu Konferansları 1,** Ankara, Kasım-Aralık 1986, s.14.
[276] Neumark, **a.g.e.,** s.90.
[277] Cemal Arif Alagöz, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kuruluşundan 1973 Yılına Kadar, Ülkeler Coğrafyası Kürsüsü Çalışmaları Hakkında,* **Türk Kültürü Araştırmaları,** Yıl XI-XIV, Ankara 1973-1975, s.215.
[278] Sırrı Erinç, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Coğrafyası,* **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan Edebiyat Fakültesi,** İstanbul 1973, s.130.

Mülteci bilim adamları kütüphanelerden başka çeşitli enstitülerin kurulmasında da görev almışlardır. Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein ülkemize 1933 senesinde gelmiş on sene Genel Fizyoloji Enstitüsünün başında bulunmuştur. 1943 senesinde Genel ve Beşeri Fizyoloji Enstitüleri birleştirilmiş ve direktörlüğüne yine Hans Winteritein atanmıştır[279]. Profesör Röpke Hukuk Fakültesine bağlı olarak kurulan *"İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü"*nün ilk müdürlüğünü yapmıştır[280]. Patalojik Anatomi Kürsüsü'nün başına Ord. Prof. Philipp Schwartz getirildi. 1952 yılında Amerika'ya gidene kadar 13 yıl ülkemizde kalan Schwartz büyük bir Türk dostu ve fazilet sahibi bir ilim adamı olarak kabul edilmiştir[281]. Hugo Braun 1933 yılından itibaren Mikrobiyoloji Enstitüsü'nün başkanı oldu. 1950 yılında Almanya'ya dönünceye kadar bu görevi yürütmüştür[282]. Prof. Dr. Friedrich Dessaur 1934 yılında İstanbul'da Radyoloji ve Biofizik Enstitüsünü kurarak, biolojik çalışmaları ön planda ele almıştır[283]. Ord. Prof. Dr. Freundlich 1933 yılında Astronomi Enstitüsü'nün başına getirilmiştir. Freundlich, şahsi dostluklarını kullanarak, çeşitli dünya rasathanelerinden, kütüphanelerinde birden fazla olan yayınlardan isteyerek bir kütüphane oluşturmağa çalışmıştır. Kendi çabaları sonucu enstitüye İngiltere'den ayaklı bir dürbün ve bir pasaj aleti hediye edilmiştir. Greenwich rasathanesi de Freundlich'e bir dostluk gösterisi olarak değeri 1200 TL olan iki kronometreyi 245 TL göndermiştir[284]. Ord. Prof. Dr. Curt Kosswig iki zooloji ve bir Hidrobiyoloji Enstitüsü kurmuştur. Kosswig Manyas Gölü kenarlarında, sonradan Kuş Cenneti adı verilen, göçmen kuşların yumurtaya yattıkları bölgeyi ortaya çıkarmış, buranın uluslararası bir yer

---

[279] *Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein (1879-1963,* **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** S.26, İstanbul 1963, s.453-454.

[280] Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, **Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı,** İstanbul 1946, s.78.

[281] *Ord. Prof. Schwartz Kimdir,* **Cumhuriyet,** 5.8.1968, s.7.

[282] Bedi Şehsüvaroğlu, *Ord. Prof. Dr. H. Braun,* **Akşam Gazetesi,** 03.03.1950; *Ord. Prof. Dr. H. Baraun (1881-1963),* **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** s.26, İstanbul 1963, s.455.

[283] Tevfik Berkman, *Prof. Dr. Phil. Nat. Friedrich Dessaver 1881-1963,* **İ.Ü. Fakültesi Mecmuası,** S.26, İstanbul 1963, s.85.

[284] Nüzhet Gökdoğan-Adnan Kıral, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü Tarihçesi,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.77.

haline gelmesini sağlamıştır. Yine doğu illerimizde Birecik bölgesinde soyu tükenmekte olan Kelaynak kuşlarının konakladıkları bir yeri ortaya çıkarıp uluslararası üne kavuşturmuştur. Ayrıca sazan ve alabalık damızlığı yetiştirilmesinde de ülkemize büyük yararlılıkları dokunmuştur[285].

Yabancı bilim adamları enstitülerden başka mesleki dernekler de kurmuşlardır. Reichenbach 1934 yılında *"Türk Fiziksel ve Doğal Bilimler Derneği"*nin kurucu üyesi olarak görev alıp derneğin toplantılarında bildiriler sunmuştur[286]. Gerhard Kessler 1946 yılında Orhan Tuna ile birlikte ilk işveren sendikasının kuruluşunu organize etmiştir[287].

Mülteci bilim adamlarının bu faaliyetlerinin dışında; yabancı sanatçıların da Atatürk döneminde güzel sanatlar alanında önemli katkılarda bulunduklarını görüyoruz. Büyük Atatürk'ün;

> *"Yüksek bir insan cemiyeti olan Türk milletinin tarihi bir vasfı da güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Bunun içindir ki, milletimizin yüksek karekterini, yorulmaz çalışkanlığını, fıtri zekasını, ilme bağlılığını, güzel sanatlar sevgisini ve milli birlik duygusunu mütemadiyen ve her türlü tetkiklerle besliyerek inkişaf ettirmek milli ülkümüzdür."*[288].

görüşleri doğrultusunda 1935 yılında Dr. Ernst Praetorius, Cumhurbaşkanlığı Senfoni Orkestrasını kurmak üzere Ankara'ya çağrılmıştır. 1936 yılında da Ankara Devlet Konservatuvarı kurulmuş, ünlü Alman rejisör ve sanat yönetmeni Carl Ebert görevlendirilmiştir[289]. Ebert eğitim çalışmaları yanında, sahneye koyduğu sayısız oyunlarda ülkemizde modern bir opera kurulmasına

---

[285] Âtıf Şengün, *İstanbul Üniversitesinde 1933 Reformundan Sonra Zoolojinin Gelişmesi,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.97-101.
[286] Kaynardağ, **a.g.m.,** s.5.
[287] Tuna, **a.g.m.,** s.20.
[288] Karal, **a.g.e.,** s.99.
[289] Feridun Akozan, *Atatürk, Sanat ve Sanatkar (Sanatçı),* **Atatürkçülük İkinci Kitap,** İstanbul 1998, s.149.

katkı sağlamıştır[290]. Yine Atatürk'ün talimatlarıyla 1937 yılında Dolmabahçe Sarayı Veliaht dairesinde Türk resim ve heykel müzesi kurulmuştur. Serginin mimarlığını Profesör Martin Wagner yapmıştır[291].

11 Nisan 1936 Güzel Sanatlar Akademisi Müdürlüğüne atanan Maarif Müfettişlerinden Bürhan Ümit Toprak akademinin kadrosunun takviyesi için Avrupa'dan mütehassıs getirerek, verimi artıracaklarını belirtiyordu[292]. Bu beyanattan birkaç ay sonra Hitler iktidarı yüzenden Almanya'yı terk etmek zorunda kalan, Rudolf Belling akademiye davet edilmiştir. Dünya heykel sanatı tarihinde çok önemli bir yeri olan Belling'e eğitim görevinin dışında Türkiye'de de siparişler verilmiş, sergileri açılmıştır[293].

### 4. Türk Bilim Adamlarının Yetiştirilmesindeki Katkıları

Üniversite reformundan önce çeşitli bilim dallarında Türk bilim adamlarını yetiştirmek için yurt dışına Türk öğrenci gönderiliyordu. Ancak reformdan sonra birçoğu milletlerarası şöhrete sahip mülteci bilim adamları ile modern Avrupa bilimi kendi ülkemize gelmiştir. Reformdan sonra mülteci profesörlerin yanında Türk bilim adamları yetiştirilmeye başlanmıştır. Özellikle mülteci profesörler tıp ve fen bilim dallarına yetiştirdikleri öğrencilerle önemli katkılarda bulunmuşlardır. Bu katkıları şu başlıklar altında inceleyebiliriz:

#### *a. Fen Bilimlerinde Yetiştirdikleri Bilim Adamlarımız*

Mülteci bilim adamlarının büyük çoğunluğu tıp ve fen bilimi alanına aitti. Alanlarıyla ilgili enstitü ve kürsü başkanlıklarına bu profesörler, yardımcılıklarına da Avrupa'da eğitimini tamamlayarak dönen genç Türk doçent ve asistanlar ile yurt dışından getirdikleri kendi asistanları görevlendirilmiştir. Fen Fakültesi'nin Matematik Kürsüsünün başına getirilen Richard Von Mises'in yanında doçent ve asistan olarak Ratıp Peker, Cahit Arf,

---

[290] Neumark, **a.g.e.,** s.84.
[291] Akozan, **a.g.m.,** s.147.
[292] **Cumhuriyet,** 12.04.1936.
[293] Hüseyin Gezer, **50. yılında Türk Resim ve Heykeli,** İstanbul 1973, s.113-123.

Ferruh Şemin ve Nazım Terzioğlu görevlendirilmiştir[294]. Matematik alanında yine Mises'le beraber Willy Prager'de öğrenci yetiştirilmesine katkıda bulunmuş, uygulamalı matamatiğin yerleşmesinde etkileri olmuştur[295]. Yine bu bilim adamları istanbul Üniversitesi Fen Fakültesinde Matematik alanında şu doktoraları yaptırmışlardır:[296]

1.Yomtof Garti: "İstatistik fonksiyonlarının ihtimaliyet kanunlar", yöneten: R. V. Mises, yıl 1939.

2.Terenzio Consoli: "Sonsuz sayıda aleatuvar değişkenlerin ihtimali hakkında bir teoremin tamimi", yöneten: R.V. Mises, yıl 1939.

3.Mehmet Anas: "Vasati eğriliğinin ikinci beltramiyeni sıfır olan satıhları", yönetmen: W. Prager, yıl 1941.

4.Hermine Kalustyan: "Konform tasvir ve sulp bir cismin düzlem hareketi", yöneten: R.V.Mises-W. Prager, yıl 1941.

5.Ferruh Şemin: "Regle yüzeylerin diferansiyel geometrisi hakkında", yıl 1944.

6. , "Düzlem gerilme halinde bayağı sıfır mevkilerinin tetkiki", yöneten W.Prager-K.Erim, yıl 1945.

Mises ve Prager'in yanında doktora ve doçentliğini tamamlayan birçok Türk bilim adamı da daha sonraları başka öğrenciler yetiştirmişlerdir[297].

Reformla birlikte Fen Fakültesinin Denel Fizik Kürsüsü'nün başına Prof. Hanry Dember, Genel Fizik Kürsüsünün başınada Marcel Fauche

---

[294] Seyhan, **a.g.m.**

[295] Orhan Ş. İçen, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Dalı Mepsuplarının Uluslararası Bilimsel Araştırmalara Yaptıkları katkı,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.19.

[296] İçen, **a.g.m.,** s.32-33.

[297] Geniş bilgi için bkz, İçen, **a.g.m.,** s.33-35.

getirilmiştir[298]. Damber'in doçenti Nusret Kürkçüoğlu ile sonradan doçent olan Adnan Sokullu ve Canit Ener'dir[299]. Feuche'nin yanında da Doçent Celal Saraç görev yapmıştır. Bu doçentler daha sonra önemli ilim adamlarımız olarak üniversitelerimizde görev yapmışlardır. Profesör Dember 1940'ta Amerika'ya gitmiş 1943'te Denel Fizik Kürsüsü'ne Zürich Technische Hochschule doçentlerinden Kurt Zuber getirilmiştir. Marcel Fouche ise 1958'e kadar ülkemizde kalmıştır[300]. Bu bilim adamları tarafından İstanbul Üniversitesi'nde şu doktora tezleri yaptırılmıştır[301]:

1.Cavit Ener: "Yarı geçirgen kristallerde elektron ve ışık şualarının fotoelektirik tansiyon üzerine etkisi", yöneten: H.Dember, yıl 1941.

2.Mehmez Öğder: "Su buharı ve gazların fotoelektrik olaya tesiri",

3.Remziye Akpınar, "Proporsiyonel sayıcıda deşarjın yayılması hakkında", yöneten: K. Zuber, yıl 1949.

4.Nezihe Taşköprülü, "Sıvılarda yüksek frekanslı sesler", yöneten: K. Zuber, yıl 1949.

5.Adnan Sokollu, "İdeal olmayan karışımlarda ses hızı ve kompresibilite", yöneten: K. Zuber, yıl 1949.

6.Dilşat Elbrus, "Kantitatif Autoradyografi Medodu ve Bu Medodun Absorblayıcılar civarında Nötron Dağılımının Tayinine Tatbiki", yöneten K. Zuber, yıl 1949.

7.Nimet Pusat, "Hakiki bir gazda ses hızının basınçla değişimi ve etil formiat buharı içinde ses hızı dispersiyonu", yöneten K. Zuber, yıl 1952.

---

298 Fahir Yeniçay, *İstanbul Üniversitesinde Fiziğin Gelişmesi,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.49.

299 İnönü, **a.g.m.,** s.4.

300 Yeniçay, **a.g.m.,** s.43 ve 53.

301 Ahmet Yüksel Özemre, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin Fizik İlmine ve Eğitimine Katkısı,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.56-60.

8.Fikret Kortel: “Diktörtgen levhalı bir düzlem kondensatörün elektrostatik alanının teorik ve denel incelenmesi”, yöneten M. Fouche, yıl 1952.

9.Selma Karaali: “Solonoidlerin karakteristikleri”, yöneten M.Fouche, yıl 1953.

10.Turgut Oguzer: “Kendi kendine beslenen bir titreşim devresi ile beslenen solenoid”, yöneten M. Fouche, yıl 1954.

11.Ayhan Çilesiz: “Şeffaf sıvılarda ültrasonik absosbsiyonu ölçmek için yeni bir puls metodu”, yöneten K. Zuber, yıl 1954.

12.Selahattin Yücel: “Circuits en t et en π, condensateurs en derivation sur un long solenoide. multupler principales et d’ordse superieur”, yöneten: M. Fouche, yıl 1954.

13.Nebahat Dinçer: “Lityum sulfat, magnezyum klorür ve beliryum sulfat çözeltilerinde ültrases hızı”, yöneten: K. Zuber, yıl 1960.

14.Hayati Budak, “Nükleer kuadrupol rezonansın termometre olarak kullanılması” yöneten: K. Zuber, yıl 1963.

Yukarıda bahsettiğimiz bu öğrenciler de daha sonra birçok öğrenci yetiştirmiş, doktora dersleri yönetmişlerdir[302].

Üniversite reformundan sonra Sanai Kimya alanına Berlin Kaiser Wilhem Enstitüsü’nden Prof. Reginald Herzog getirilmiştir. Genel Kimya içinde önce Herzog’un arkadaşı Scheller düşünülmüşsede I. Dünya savaşından önce İstanbul’da Kimya Enstitüsü’nü kurmuş ve Türkçe bilen Prof. Fritz Arndt tercih edilmiştir. 1933’te Hitler mezaliminden kaçarak İngiltere Oxford Üniversitesi’nde bir yıldır çılışan Arndt Türkiye’nin daveti üzerine ülkemize

---

[302] Bkz. **a.g.m.,** s.59-60.

gelmiştir[303]. Prof. Herzog 1935 yılında vefat etmiştir. Üniversite reformu sırasında ve reformdan bir müddet sonra yüksek öğrenimlerini Avrupa ülkelerinde tamamlayarak ülkemize dönen genç Türk bilim adamları yabancı profesörlerin yanlarına yardımcı olarak atanmıştır. Bunlar Saffet Rıza Alpar, Tahsin Rüştü Bayer, Turhan Şeşbeş, Ayşe Tarlan, Ali Rıza Berkem, Haldun Nüzhet Terem, Jülide Deymer, Cemil Dikmen, Baha Erdem ve Muvaffak Seyhan'dan oluşan bu grup önce Profesör Herzog ve sonra Prof. Philipp Gross ile Arndt'ın yanında doçent ve asistanlar olarak görev alıp yıllarca ülkemize hizmet etmişlerdir. Prof. Dr. Muvaffak Seyhan Fritz Arndt'ı modern kimyayı ülkemize getirip, endüstride, üniversite ve liselerimizde önemli görevlerde bulunan birçok kimyacının hocası olarak kabul edilmektedir[304]. Fen Fakültesi'ne bağlı olarak 1964 yılında Kimya Yüksek Okulu kurulmuş, 1967 yılında da bu okul Kimya Fakültesi adıyla Fen Fakültesinden ayrılmıştır. 1933 Üniversite reformundan 1967 yılında bağımsız fakülte oluncaya kadar, Fen Fakültesi bünyesinde yabancı bilim adamlarının öncülüğünde başlatılıp Türk bilim adamlarınca geliştirilen çalışmalar sonucu seksen adet doktora çalışması yapılmıştır[305].

Üniversite reformu sırasında Mache, astronomi öğrenimi için Berlin Astrofizik Rasathanesinde Profesör olan Finlay Freundlich ile temasa geçmiş, 1933-1934 ders yılı başında İstanbul Üniversitesi'ne Heyet Enstitüsü direktörü olarak ordinaryüs profesör ünvanı ile davet edilmiştir. Freundlich'e yardımcı olarakda Breslau rasathanesinde asistan iken Nazi yönetimince işten çıkarılan Dr. Gleisberg görevlendirilmiş daha sonra Wolfang ülkemizde profesör ve ordinaryüs profesörlüğe yükseltilip, 1958'e kadar görev yapmıştır[306]. Nüzhet Zihni Gökdoğan, Tevfik Okyay Kabakçıoğlu ve Paris Pişmiş, Freundlich'in yanında yetişmişlerdir. 1937 ders yılı sonunda Freudlich'in Çekoslavakya Prag

---

[303] Muvaffak Seyhan, *Prof. Arndt Öldü,* **Cumhuriyet,** 7.1.1970; Gözen Erten, *Fen Fakültesinde Kimya Öğretiminin Geçmişi,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.66.
[304] Seyhan, **Cumhuriyet,** 7.1.1970 ve 5.3.1972; Erten, **a.g.m.,** s.67.
[305] Bu çalışmaların tam listesi için bkz. Erten, **a.g.m.,** s.70-74.
[306] Gökdoğan-Karal, **a.g.m.,** s.76.

Üniversitesi'ne gitmesinden sonra Astrofizik alanında büyük ün yapmış olan Ord. Prof. Dr. Rozenberg İstanbul Üniversitesine davet edilmiştir. Ancak Rozenberg kısa süre görev yapabilmiş, 26.07.1940 tarihde İstanbul'da vefat etmiştir[307].

İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümünde mülteci bilim adamları tarafından şu doktora tezleri yaptırılmıştır[308].

1. Nüzhet Gökdoğan: "Contributions aux recherdes sur l'existence d'une matiere obscure inter-stellaire homogene autour du soleil"; yöneten: F. Freudlich, yıl 1937.

2. Paris Pişmiş: "On the interpretation of K term", yöneten F. Freundlich, yıl 1937.

3. Hasan Tayşi: "Güneş lekelerinin hayat müddetleri hakkında", yöneten: W. Gleissberg, yıl 1949.

4. Muammer Dizer: "Güneş leke gruplarının bazı özellikleri", yöneten: W. Gleissberg, yıl 1950.

5. Metin Hotinli: "Güneş lekelerinin perspektif kısılmasına dair", yöneten W. Gleisberg, yıl 1951.

6. H. Oğuz Veli, "Güneş leke siklerine ait relatif sayı eğrilerinin önceden hesaplanması", yöneten: W. Gleissberg, yıl 1953.

7. Tarık Gökmen: "Group-Sequene Criterion For Series of observations", yöneten: W. Gleissberg, yıl 1954.

8.Adnan Kıral: "Güneş lekelerinin bölge kaymasının denklemi", yöneten: W. Gleissberg, yıl 1956.

Üniversiteler reformu sırasında Zeoloji Kürsü başkanlığına İsviçreli Doç. Andre Naville getirilmiştir. Türkiye'de profesör olan Naville zamanında yurt

---

[307] **A.g.m.,** s.74.
[308] **A.g.m.,** s.89-90.

dışında öğrenim yapmış Fazıla Giz, Suat Nigar ve reformdan önce Darülfünun'da bulunan Fâhire Battalgazi doçent adayı olarak kürsüye alınmışlardır. A. Rhasi Erazi, Naciye Erktin ve Mehat Çağlar'da asistan olarak alınmışlardır. Naville'nin 1937 yılında ölümünden sonra yerine Ord. Prof. Dr. Curt Kossxig atanmıştır. Kosswig'in ilk yıllarında Dr. Saadet Ergene, Dr. Bedia Bozkurt, Dr. Recai Ermin, Dr. Atıf Şengün, Salahattin Okay ve Muhtar Başoğlu kürsüde görevlendirilmişlerdir[309].

Bu dönemde C. Kosswig yönetiminde tamamlanan doktora tezleri şunlardır:[310]

1. Fahire Battalgazi: "Decapod Crustacealların kromozan adedi", yöneten: Naville tarafından verilen tezi ölümü üzerine Kosswig tamamlatmıştır.

2. Rhasis Arazi: "Mantidlerin kromozomları", yöneten: Naville yönetiminde başlamış ölümü üzerine Kosswig tarafından tamamlatılmıştır.

3. Fazıla Giz: "Changes in the Iymph nodes of rabbits followig thyroids feeding" kolu çalışma bizzat kendisi tarafından yürütülerek 1944 yılında Dr. Ünvanını almıştır.

4. Fürüzan Sözer: "Türkiye Gobsidleri", yöneten: C. Kosswig, yıl 1941.

5. Selahaddin Okay: "Sphaeroma serratum'da renk değişmesi – Changement de coloration chez sphaeroma serratum fabr",1944.

6.Fethi Akşiray: "Über türkische Cyprinodontion", yıl 1948.

7. Remzi Geldiay: "Çubuk Barajı ve Eğridir Gölü'nün Makro Mikro Faunasının mukayeseli incelenmesi", yıl 1949.

8. Melekper Öktay: "Über den Fettkörper bei Melophagus ovinus und einigen anderen Hippo bosciden", yıl 1951.

---

[309] Şengün, **a.g.m.,** s.96.
[310] **A.g.m.,** s.102-104.

9. Muzaffer Demir: “Boğaz ve adalar sahillerinin omurgasız dip hayvanları”, yıl 1952.

10. Nezihe Öztan: “Cytological investipation of the sexual differentiation in the hybridsof Anatolian Cyprinodontids” yıl 1954.

11. Neriman Konuralp: “Anadolu’da yaşıyan Cypri-nodontidae’lerin Gonad morfolojilerine ait incelemeler”, yıl 1955.

12. Perihan Şadoğlu: “Ocular redection of the Bat Fly Nycteribosca africana (Diptera, Streblide) and its comparison with those seen in some Nycteri biids”, yıl 1956.

13. Necle Arım: “Marmara ve Karadeniz’deki bazı kemikli balıkların (Teleost’ların) yumurta ve larvalarının morfolojileri ile ekolojileri”, yıl 1957.

14. Saime Özarslan: “Recherdes anatomiques et morphologiques sur les degres de parante des cyprinadontids de I’Anatolie”, yıl 1958.

15. Ülker Demirhinde: “Morphological study of the fin and connective systems in Anatolian cyprinodontidae”, yıl 1959.

16. Nebia Kutaygil: “Stevardia albipinnis Gill’de döllenme, cinsi differansiasyon ve sekonder eşem karekterlerinin tetkiki”, yıl 1959.

Curt Kosswig’in ayrılmasından sonra zooloji alanında Türk Profesörler tarafından birçok doktora çalışması yaptırılmıştır[311].

Reformdan sonra İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’ne botanik alanında Alman Profesörleri Leo Brauner ve Alfred Heilbronn getirilmişlerdir. Bu profesörlerin yönetiminde şu doktora çalışmaları yapılmıştır[312].

1. Lütfiye Irmak: “Canlı nebat hücrelerinin şeker permaabilitesi üzerine iyonların liyotropik tesiri”, yöneten: L.Brauner, yıl 1938.

2. Mehpare Başarman: “Bryania dioica’da tali cinsiyet karekterleri”, yöneten: A. Heilbornn, yıl 1938.

---

[311] Bunlar için bkz. **a.g.m.,** s.106-120.

[312] Hüsnü Demiriz, *Fen Fakültesinin Botanik Alanındaki Araştırmalara ve Ögretime Katkısı,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi’nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982, s.139-140.

3. Sıdıka Aykın: “Canlı ve cansız osmotik sistemlerde su permeabilitesiyle emme potansiyeli arasındaki bağlılıklar”, yöneten: L.Brauner, yıl 1941.

4. Mürüvet Hasman: “Bitki dokularındaki emme basıncı tayinlerinde (determinat grafik) şekillerine tesir eden faktörlerin etüdü”, yöneten: L. Brauner, yıl 1942.

5. Nebahat Yakar: “Digitalis ferruginea 2. (D. Auren Lindi)nin morfologisel ve anatomik karekterleri”, yöneten: A. Heilbornn, yıl 1943.

6. Kemal Erali: “Türkiye’de yetişen bitkiler hakkında fitoşimek araştırmalar”, yöneten: A. Heilbornn, yıl 1943.

7. Sara Akdik: “Bir Crispa mutant’ın anatomi ve morfologisi hakkında”, yöneten: A.Heilbornn, yıl 1945.

8. Fahire Yenal: “Digitalis orientalis Lam’ın farmakog nostik monografisi”, yöneten: A. Heilbornn, yıl 1945.

9. Nimet Arslan: “Phaseolus vulgaris’in pirimer yapraklarının georeaksionları üzerine incelemeler”, yöneten: L. Brauner, yıl 1948.

10. Nevin Elgin: “Peganum harmala L. (Zygophyllaceae)’nın morfologik ve anatomik karekterleri”, yöneten: A. Heilbronn, yıl 1948.

11. Yusuf Vardar: “Suya batırılmış bitkilerin su mübadelesi hakkında incelemeler”, yöneten: L.Brauner, yıl 1949.

12. Jale Tören: “Bangardia chrysogonum Boiss.’nin morfologisel, anatomik ve sitologisel karakterleri”, yöneten: A. Heilbronn, yıl 1949.

13. Fatma Sayı: “Anadolu step betkilerinden onobiychis argyrea’nın (Boiss.) kserofitik bazı özellikleri”, yöneten: A. Heilbornn, yıl 1954.

14. Hüsnü Demiriz: “Lourus mobilis L. İle Mystus communis L.nin Anadolunun kuzey ve güney kıyılarında birarada bulunuşu üzerinde ekolojik müşahadeler”, yöneten: A. Heilbrom, yıl 1954.

15. Emine Bilgi: "Bryonia macrostylis üzerinde morfolojik, anatomik ve genetik incelemeler", yöneten: A. Heilborm, yıl 1954.

16. Necmi Zeybek: "Helianthus annuus hipokotilinde meydana gelen tersiyonların mekanizması üzerinde incelemeler", yöneten: L. Brauner, yıl 1955.

17. Sehavet Atay: "Eterik yağların evaporasyon ve transpirasyon üzerine tesirleri hakkında", yöneten: A. Heilbronn, yıl 1956.

1956 yılından 1982 yılına kadar da bölümde yetişen Türk profesörler tarafından 29 adet doktora tezi yönetilmiştir[313].

***b. Tıp Alanında Yetiştirdikleri Bilim Adamlarımız***

Üniversite reformundan sonra Tıp Fakültesi Pataloji Anatomi Enstitüsü'nün direktörlüğüne 1933 yılında Frankfurt Main Üniversitesinden Ord. Prof. Philipp Schwartz getirildi[314]. Schwartz'ın Hitler Nasyonalizmi yüzünden Almanya'yı terk etmek zorunda kalan birçok mülteci bilim adamının Türkiye'ye çağrılmasındaki rolü daha önceki bölümlerde anlatılmıştır. 1952 yılında Amerika'ya gidinceye kadar enstitüyü yönetmiş, patoloji alanında önemli gelişmelerin yaşanmasını sağlamıştır. Prof. Dr. Münevver Yenerman bu profesörün yanında yetişmiştir[315]. Ülkemizi terk etmeden önce İstanbul Üniversitesi hakkında bir de rapor yazmıştır[316].

Genel ve Deneysel Patoloji Enstitüsünün başına 1933'te Ord. Prof. Dr. Siegfried Oberndorfer getirildi. Oberndorfer 1937 yılında da İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Kanser Araştırma Enstitüsü Direktörlüğüne atanmıştır[317]. Patoloji çalışmalarının yanında ülkemizde kanser

[313] **A.g.m.,** s.140-141.
[314] **İÜA,** No: 4109-218.
[315] Münevver Yenerman, *Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu ile Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın Etkileri",* **2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu,** İstanbul 1981, s.185-193.
[316] *İlk Üniversite Reformunu Yöneten Ord. Prof. Schwartz'ın 1952 Yılında Verdiği Rapor,* **Cumhuriyet,** 5-6-7-8-9 Ağustos 1968.
[317] **İÜA,** No: 4109-143.

araştırmalarının gelişmesine de katkıda bulunmuştur. Meslektaşları, pratisyen hekimler ve öğrencileri tarafından mükemmel bir insan, kaliteli bir ilim adamı, çok iyi bir öğretici ve gerçek bir Türk dostu olarak nitelendirilmiştir[318].

1933'te Tıp Fakültesi Fizyoloji Enstitüsüne direktör olarak ırkçı idare yüzünden Almanya Breslau Üniversitesi'nden ayrılmak zorunda kalan Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein atanmıştır[319]. Büyük bir ilim adamı olan Winterstein'in yanında Sadi Irmak, Arif İsmet Çetingil, M. Terzioğlu ve Nuran Gökhan gibi değerli Türk Tıpçıları yetişmiştir[320].

1933 Üniversite Reformu sırasında ülkemize gelen Ord. Prof. Dr. Julius Hirsch 1948 yılına kadar Hijyen Enstitüsü'nü hem kurmuş, hem de yönetmiştir[321]. Hirsch'in emekli olup ülkemizden ayrılmasından sonra yerine Zeki Ragıp Yalım atanmıştır[322].

1933 yılında İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve Salgın Hastalıklar Enstitüsü'nün başkanı olan Ord. Prof. Dr. Hugo Braun 16 yıl bu görevde kalmıştır[323]. Çalışkan ve güvenilir bir araştırmacı, disiplinli bir hoca olarak memleketimizde çalışmış, arkasında feyz verdiği binlerce Türk doktordan başka kürsüsünü devam ettirecek profesör ve doçentler yetiştirmiştir[324]. 01.01.1949'da sözleşmesi biteceği için Profesörler Kurulunca hakkında görüş bildirmek üzere, Ord. Prof. Akif Şakir Şakar, Prof. Dr. Ziya Öktem, Prof. Dr. Muhiddin Erel, Prof. Dr. Tevfik R. Kazancigil ve Prof. Dr. Ekrem Şerif Egeli'den oluşan komisyon şunları söylemiştir:[325]

> *"Ord. Prof. Dr. Braun sözleşmesi gereği teorik, pratik dersleri vermekte ve imtihanları yapmakta ve bütün*

---

318 Terzioğlu, **a.g.m.,** s.191; Üveis Maskar, *Siegfield Oberndorfer,* **2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu,** İstanbul 1981, s.235-248.
319 **İÜA,** No: 4109-218; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.215.
320 Nuran Gökhan, *Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein'in Türkiye'deki Araştırmaları,* **2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu,** İstanbul 1981, s. ?; Widmann, **a.g.e.,** s.124.
321 **İÜA,** No: 4109-107; Widmann, **a.g.e.,** s.125.
322 Widmann, **a.g.e.,** Ekler, s.125; **İÜA,** No: 4109-507.
323 **İÜA,** No: 4109-40; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.140.
324 **Akşam,** 03.03.1950.
325 **İÜA,** No: 4109-40; bkz. Ekler.

> *mesai saatlerini Enstitüsüne hasretmekte ve burada Doçent ve Asistanları ile yakınen meşgul olmaktadır. Şimdiye kadar Enstitüde 2 doçent ve 9 uzman yetiştirmiştir. Kendisinden gerek öğretim ve gerek ilmi araştırma bakımından Fakültemizce fayda görülmekte olduğundan 5 yıllık yeni bir sözleşmenin yapılmasına oybirliğiyle karar verildi."*

1934 yılında Frankfurt Üniversitesi'nden gelen Prof. Dr. Friedrich Dessauer Radyoloji ve Radyoterapi Enstitüsünün başına getirildi[326]. Prof. Dr. A. Tevfik Berkman Dessauer için şöyle yazmıştır:[327].

> *"İstanbul'da Radyoloji ve Biofizik Enstitüsü'nü kurmuş ve biolojik çalışmaları ön planda ele almış, kısa dalga ile neoplazik dokuların sensibilizasionu hypothese'ine dayanan bir etüd ile Ratation metodu ile tedavinin prosedürü ile realizasionunun ana hatlarını göstermiştir. Bu büyük alimin en büyük telkini daima şu olmuştur: Bir alimin, bir hocanın en büyük saadeti, daima öğretebilmek, kendisinden talebelerine ve cemiyetine bir şeyler verebilmektir."*

Hitler idaresinin baskısı sonucu Almanya'yı terk etmek zorunda kalan Ord. Prof. Dr. Erich Frank 1934 yılında İstanbul Üniversitesi İç Hastalıklar Kliniği'nin direktörlüğüne atanmıştır[328]. 25 yıl görev yaptığı İstanbul Üniversitesi'nde çok saygı duyulan bir ilim adamı, yüzlerce Tıp uzmanı ve öğretim üyeleri yetiştirmiştir. Frank'ın yanında yetişen Arif İsmet Çetingil, Nebil Bilhan, Hıfzı Bakim, Ferhat Berker, Nejat Harmancı, Remzi Özcan, Orhan Ulutin, Ali Akmekçi, Mustafa Karaca üniversitelerimizin birçok tıp

---

[326] Widmann, **a.g.e.,** s.128.
[327] Tevfik Berkman, *Prof. Dr. Phil. Nat. Friedrich-Dessauer (1881-1963),* **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** C.26, İstanbul 1963, s.85-87.
[328] Terzioğlu, **a.g.m.,** s.160.

fakültelerinde görev yapıp kendileri de birçok hoca yetiştirmişlerdi[329]. Erich Frank'ın görev süreleri bu 25 yıl boyunca çeşitli defalar uzatılmıştır. 4.5.1953 tarihinde görev süresi ile ilgili olarak toplanan komisyon 1950'den itibaren iç hastalıkları kliniğinde 25 genç doktorun ihtisaslarını tamamlayıp, birer tez verip uzman olduklarını belirtip Frank'ın Tıp Fakültesi için çok lüzumlu ve kıymetli bir eleman olduğuna oybirliğiyle karar vermiştir[330].

Ağustos 1933'te Rudolf Nissen Cerrahi Kliniğinde Ordunaryüs Profesör ve direktör olarak göreve başlamıştır[331]. 6 yıl bu görevi sürdürdükten sonra Amerika'ya gitmiştir. Almanya, Türkiye, Amerika ve İsviçre'de ünlü cerrahlar yetiştirmiştir. Türk Tıbbında büyük cerrahlar olarak bilinen Burhaneddin Toker, Fahri Arel, Derviş Manizade ve Feyyaz Berkay onun yanında yetişmişlerdir[332].

Kadın Hastalıkları Kliniği ise Wilhelm Liepmann tarafından yönetilmiştir. Nazi iktidarından sonra Almanya'yı terk etmek zorunda kalarak bir süre İspanya'da çalışmıştır. Davet üzerine 1933 yılında ülkemize gelmiş 18 Mart 1939'da ölünceye kadar bu görevi yürütmüştür[333]. Yanında Tevfik Remzi Kazancıgil, Niyazi Muştak Berker, Naşit Erez, Kamil Akyol ve İbrahim Sadık Berkan yetişmişlerdir[334].

3.11.1933 tarihinde Göz Hastalıkları Kliniğine atanan Ord. Prof. Josef Igersheimer, Naci Bengisu; 1936 yılından itibaren Kulak, Burun, Boğaz Kliniği'ne atanan Ord. Prof. Dr. Karl Helmann Ekrem Behcet Tezel gibi Türk bilim adamları yetiştirmişlerdir[335].

---

329 Widmann, **a.g.e.,** s.135-136.
330 **İÜA,** 4109-83.
331 **İÜA,** No: 4109-138.
332 Terzioğlu, **a.g.m.,** s.188; Widmann, **a.g.e.,** s.138.
333 Terzioğlu, **a.g.m.,** s.182.
334 Widmann, **a.g.e.,** s.139-140.
335 **İÜA,** No: 4109-106; Widmann, **a.g.e.,** s.140-141 ve 445-453; Terzioğlu, **a.g.m.,** s. 165-176.

### *c. Edebiyat, Hukuk ve İktisat Alanında Yetiştirdikleri Bilim Adamlarımız*

Alman mülteciler çoğunlukla Tıp ve Fen Bilimi dallarında görev yapan bilim adamlarıyla ancak felsefe, filoloji, pedogoji ve iktisat dallarında da yararlı çalışmalar yapanları olmuştur.

Felsefe bölümünde görev alan profesörler tanınmış bilim adamlarıydı. İlk gelen felsefe profesörü Hans Reichenbach İstanbul Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü Başkanlığına atandı. Reichenbach lojistik adıyla bir ders vermeye başladı. Aristoteles mantığından ayrı, yeni bir matematiksel mantığa dayanan bu dersle felsefecilerimiz ilk kez karşılaşmış oluyordu[336]. Reichenbach'ın ülkemizdeki çalışmaları hakkında Hilmi Ziya Ülken şunları yazmaktadır:[337].

> *"Fakat lojistik adıyla İngiltere'de doğan, yeni matematik manlık ile ampirizmin birleşmesinen meydana gelen bu ekol il önce Reichenbach ile yeni bir şekil alıyordu. Aristo'nun iki değerli doğru-yanlış mantığına karşı ihtimaliyet mantığı veya çok değerli mantıklar, 1928'den beri Polonya'da doğmaya başlamıştı. Binaen tam ifadesini verenlerden biri İstanbul'da öğretim yapan bu Alman filozofu oldu. 1936'da Amerika'da bulduğu bir görev yüzünden ülkemizden ayrıldı. Bununla birlikte kısa süren çalışmaları iz bıraktı. Vehbi Eralp lojistik derslerini çevirip yayımladı. Nusret Hızır bütün derslerini çevirdiği gibi, bugüne kadar onun felsefi görüşünü ve ihtimaliyet mantığını Ankara Üniversitesi'nde felsefe profesörü olarak savundu. Bende (1936) Felsefe Yıllığı'nda aynı yönde yayınlar yaptım ve 20. Asır Filozofları adlı kitabımda kendisinden*

---

336 Kaynardağ, **a.g.m.,** s.3.
337 Ülken, **a.g.e.,** s.465-466.

*ve ekolünden etraflı olarak bahsettim. Bu gün de Mermi Uygur'un derslerinde lojistik tesiri devam etmektedir."*

Reichenbach'ın yanında asistan olarak önce Macit Gökberk, sonra da Nusret Hızır görevlendirilmiştir. Özellikle Nusret Hızır Reichenbach'ın yanında yetişmiş önemli bir ilim adamımızdır[338].

Felsefe alanında ülkemize gelen bir diğer mülteci Profesör, ünlü Alman felsefe tarihçisi Ernst von Aster'dir. 1936 yılında başladığı görevini tatil için gittiği İsveç'te 22.10.1949 tarihinde ölünceye kadar sürdürmüştür[339]. Aster'in yanında Macit Gökberk (Reichenbach'ın ayrılmasından sonra), Cavit Orhan Tütengil ve Takiyettin Mengüşoğlu, Mazhar Şevket İpşir, İsmail Tunalı, Hüseyin Batuhan, Kâmuran Binand ve Sabri Özbeyler yetişmişlerdir[340].

Reformdan sonra İstanbul Üniversitesinde filoloji bölümünün kuruluşunu uluslararası üne sahip Leo Spitzer gerçekleştirmiştir. 1936'da Spitzer'in ayrılmasından sonra yine onun gibi bir Romanist Erich Auerbach çağrılmıştır. Bu dönemde Süheyla Bayrav, Nesteren Dirvaza, Mina Urgen, Sebahattin Eyüboğlu ve Safinaz Duruman gibi önemli bilim adamlarımız yetişmişlerdir[341].

Pedagoji ve pisikoloji alanında Wilhelm Peters'in 1937'de ülkemize gelmesinden sonra bu hareketlilik yaşanmıştır. Prefösör Peters'in görev süresi ile ilgili olarak kurulan komisyonun 10.11.1949 tarihli raporunda talebelere , asistanlara ve doçentlere ilim metodunu kazandırmak için ilim adamı ve profesör ciddiyetine uygun bir çalışma içerisinde olduğu belirtilmiştir. Büyük Türk bilgini Mümtaz Turhan, Beğlan Birand, Refia Şermin, Nezahat Ögel ve Sera Kemalof Peters'in öğrencileri olmuşlardır[342].

---

338 Kaynardağ, **a.g.m.,** s.3-5.
339 **İÜA,** No: 4102-132.
340 Kaynardağ, **a.g.m.,** s.15-16; Widmann, **a.g.e.,** s.423.
341 Widmann, **a.g.e.,** s.168-173 ve 494.
342 **İÜA,** No: 4102-97.

Roma Hukuku ve Medeni Hukuk Profesörü olarak 1934'ten ölümü olan 1953 yılına kadar İstanbul'da kalan Ord. Prof. Andreas Bertalan Schwarz modern Türk hukukunun gelişmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Schwarz'ın yanında Bülent Davran, Türkan Rado, Hıfzı Veldet Velidedeoğlu, ve Ziya Umur gibi ünlü hukukçularımız yetişmiştir[343].

İstanbul Üniversitesi'de Ticaret Hukuku ve Fikri Haklar konusunda dersler veren Ernst Edvard Hirsch; verimli ilmi çalışmaları kadar, kısa sürede Türkçe ders vermeye başlayıp, olağanüstü öğretme yeteneğiyle ülkemize çok kıymetli hukukçular yetiştirmiştir. Muammer Aksoy, Sulhi Dönmezer, Halil Aslanlı, Hamide Topçuoğlu, Yaşar Karayalçın, İlhan Akipek, Turgut Kalpsüz, Tuğrul Ansay, Ünal Tekinalp, Ersin Çamağlu ve Ergun Önen öğrencileridir[344].

İktisat ve işletme alanlarında Fritz Neumark Gerhard Kessler, Alfred Isaac, Josef Igersheimer, Ernst Reuter, Wilhelm Röpke ve Alexander Rüstov'un yanında; Orhan Dikmen, Sabri Ülgener, Memduh Yaşar, Osman Okyar, Orhan Tuna, Cavit Orhan Tütengil, Muhlif Efe, Ziyaeddin Fahri Fındıkoğlu, Feridun Özgür, Naci Bengüsu, Fehmi Yavuz, Bedri Gürsoy, Halil İlteber, Refi Şükrü Suvlu, Süphan Andıç, Ahmet Ali Özeken ve Hikmet Sadık Somay Türk bilim adamları olarak yetişmişlerdir[345].

Görüldüğü gibi Batı düşünce, bilgi ve teknolojisini ülkemize getiren yabancı bilim adamları, yetiştirdikleri bilim adamlarımızlada bu etkinin artarak devam etmesini sağlamışlardır.

### 5. Mülteci Bilim Adamlarına Yöneltilen Tenkitler

Üniversite reformuyla birlikte, darülfünun hocalarının büyük bir kısmının kadro dışı kalmaları, yeni gelen hocaların bunların yerlerini almaları; bu hocalara karşı tenkitlerinde başlamasına neden olmuştur. Üniversite kadrosuna

---

343 **İÜA,** No: 4107-47; Widmann, **a.g.e.,** s.189 ve 492.
344 **İÜA,** No:4107-31; Hirsch, **a.g.e.,** s.255-258; Widmann, **a.g.e.,** s.451.
345 Neumark, **a.g.e.,** s.174; Widmann, **a.g.e.,** s.453-486; Fındıkoğlu, **Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı,** İstanbul 1946, s.81-11; Tuna, **a.g.m.,** s.115-23; Sabri F. Ülgener, *Alexander Röstov,* **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** C.23, No:3-4, Nisan-Eylül 1963, s.25-32; Gerhard Kessler, *Kendi Hayat Yolum,* **İş Mecmuası,** No:113, 1951, s.39.

alınan Türk profesörlerle, yabancı profesörler arasında da gerginlik yaşanmıştır. Yabancı hocaların maaşlarının fazla olması, mesleki rekabet bu tenkitleri artırmıştır. Tenkitler genelde Türkçe öğrenmemeleri, Türk bilim adamı yetiştirmemeleri, ders kitapları hazırlamamaları ve kültürel yabancılaşmaya neden oldukları şeklinde odaklanıyordu[346].

Türk profesörler ile yabancı profesörler arasında maaş farkı çok büyüktür. Türk profesörler ortalama 80-100TL.si maaş alırken yabancı profesörler başlangıçta 550-650TL.si maaş almışlardır[347]. Hirsch 1 Türk Lirasının 2 Alman Markına eşit olduğu, ülkede üretilen ürünlerin genellikle düşük olan fiatları yüzünden maaşlarımız iyi durumdaydı demektedir[348].

Çağdaş batı medeniyetini yakalamayı hedef kabul etmiş olan Türk Hükümeti, bu gelişmenin sağlanmasında yabancı öğretim üyelerinin önemli bir rol üstleneceği düşüncesi ile, büyük bir mali külfete katlanmak zorunda kalmıştır. Ancak Türk öğretim üyeleriyle yabancılar arasındaki yüksek orandaki maaş farkı tenkitlerin artmasına neden olmuştur.

Yabancı profesörlerin beraberinde asistanları da ülkemize getirilmiştir. Bunlara yönelik bir tenkitte kendi asistanlarıyla ilgilenip, Türk bilim adamı yetiştirmedikleridir. Ancak bu tenkite tam olarak katılmak mümkün değildir. Yabancı profesörlerin yanında tercüman olarak çalışan Türk doçent ve asistanlar bulunmuştur. İlk zamanlar Türk asistanlarla fazla ilgilenememişlerdir. Ancak daha sonraları –bir önceki bölümde önemlilerinde isimlerini belirttik- çok sayıda öğrenci yetiştirmişlerdir. Yabancı bilim adamlarının öğrencileri bir müddet sonra üniversitede doçent ve profesör olarak görev almışlardır. Ayrıca yabancı bilim adamlarının görev süreleri bitiminde, yeniden çalışmak isteyenler için verimli olup olmadıkları konusunda komisyonlar kurulmuştur. Bu komisyon raporlarının tamamına yakınında Türk bilim adamı yetiştirdikleri belirtilmiştir. Örneğin Ord. Prof. Dr.

---

[346] Taşdemirci, **a.g.e.,** s.23; Widmann, **a.g.e.,** s.298-299 ve 322-323.
[347] Bkz. Eklerde sözleşmeler; Taşdemirci **a.g.e.,** s.23.
[348] Hirsch, **a.g.e.,** s.192.

Hugo Braun'un yeni sözleşmesi hakkında toplanan komisyon 15.09.1948 tarihli raporunda profesörün şimdiye kadar enstitüde 2 doçent ve 9 uzman yetiştirdiğini belirterek 5 yıllık yeni bir sözleşme yapılmasını istemiştir[349]. Yine Profesör Gleissberg'in mukavelesinin yenilenip, Ordinaryüslüğe yükseltilmesi konusunda oluşturulan komisyon raporunda; üç doktora tezi ve bir doçentlik tezi yaptırdığı belirtilmiştir[350].

Bir önceki bölümde de belirttiğimiz gibi özellikle ülkemizde beş yıldan fazla kalan yabancı bilim adamlarının çok sayıda öğrencileri, üniversitelerimizde görev almışlardır. Kimya'da Fritz Arndt, Friedrich Breusch, Tıp'ta Erich Frank, Rudolf Nissen, Siegfried Oberndorfer, Philipp Schwartz, Hans Winterstein, Zoeloji'de Curt Kosswig, Botanik'te Leo Brauner, Alfred Heilbronn, Astronomi'de Walfgans Gleissberg, Finlay Preundlich, Felsefe'de Hans Reichenbach, Ernst von Aster, Pedegoji-Psikoloji'de Wilhelm Peters, İktisat-İşletme'de Fritz Neumark, Alfred Isaac, Alexander Rustov, Hukuk'ta Andreas B. Schwarz ve Ernest Hirsch birçok Türk bilim adamı yetiştirmişlerdir[351].

Alman profesörlere yöneltilen tenkitlerin en başında dil konusu gelmektedir. Yabancı bilim adamları ile yapılan sözleşmelerin ortak noktası 3 yıl içerisinde Türkçe öğrenerek, derslerini Türkçe vermeleri idi[352]. Yabancı profesörlerin bir kısmının Türkçeyi öğrenmemesi, bir kısmının da geç öğrenmesi derslerin tercüme yoluyla yapılmasına neden olmuştur. Tercüme nedeniyle zaman kaybedilmiş, ders saatlerinin bir kısmı bu işe ayrılmıştır. Tıp ve Fen bilimlerinde tercüme ile ders fazla problem çıkartmazken, Sosyal bilimlerde tercümanla ders yapmak daha zor olmuştur. Salih Zeki Vatan gazetesinde yabancı profesörlerin, Türk profesör gibi öğrencileriyle samimi bir hava oluşturamadığını, tercüman vasıtasıyla yapılan derslerde öğrencilerin

---

[349] **İÜA,** No: 4109-40; bkz. Ekler.
[350] **İÜA,** No: 4104-59.
[351] **İÜA,** No: 4107-31, 4104-28, 4102-132, 4104-231, 4107-47, 4109-83, 4109-138, 4109-143; Taşdemirci, **a.g.e.,** s.26-27; Widmann, **a.g.e.,** s.421-501.
[352] Bkz. Eklerde sözleşmeler.

hocalarını benimsemeyip, kekeme bir hatip dinliyor pozisyonuna düştüklerini belirtmektedir[353].

Hirsch, sosyal bilimlerde her branşın kendi uzmanlık dilinin son derece kapsamlı olduğunu insanın kendi ana dilinde dahi bu konuları ifade etmesi oldukça zorken, bir dilde öğrenilmiş bilgi birikimlerinin başka bir dile aktarılması için sadece çok zengin bir kelime dağarcığının yetmeyip aynı zamanda çok karmaşık bir düşünce sürecinin gerekli olduğunu belirtmiştir. Ayrıca yabancı profesörlerin büyük bir kısmının yaşlı olduğunu, insanın yaşı ilerledikçe de yabancı bir dili öğrenmesinin çok zor olduğunu söyleyerek, dil konusundaki tenkitlerine cevap vermiştir[354]. Bu nedenle tercüme yoluyla yapılan derslerde bir aksamada, tercüme hatalarıdır. Her bilim dalında, o yabancı dile hakim bilim adamlarının bulunamaması birçok tercüme hatasına neden olmuştur. Mehmet Asım yabancı hocalara yöneltilen tenkit ve dedikoduların çoğunun tercüme hatalarından kaynaklandığını belirtmektedir. Çözüm olarakda ders notlarının önceden tercüme ettirilip öğrencilere dağıtılması gerektiğini, böylece öğrencilerin anlıyamadıkları yerleri hocasına sorabileceğini belirtir[355].

Bununla birlikte Enst Hirsch, Willy Prager, Leo Brauner ve Curt Koswiğ gibi yabancı profesörler daha başlangıçta mükemmel bir Türkçe ile derslerini yaptıkları gibi çeşitli yayınlarda yapmışlardır. Bu durumda üniversite yönetimini ve hükümeti memnun etmiştir. Örneğin Üniversite Rektörü 14.12.1936 tarihinde Kültür Bakanlığı'na gönderdiği yazıda Prager'in derslerini Türkçe olarak vermeğe başladığını, büyük bir memnuniyet ve taktirle karşılanan bu başarıdan dolayı Profesör'e teşekkür edildiğini bildirmiştir[356].

---

[353] **Vatan,** 18.3.1934.
[354] Hirsch, **a.g.e.,** s.218-219.
[355] **Vatan,** 18.3.1934.
[356] **İÜA,** No: 4104-109; **Cumhuriyet,** 05.03.1972; Widmann, **a.g.e.,** s.135-208.

Dil konusunda basında tenkitler kesilmiş olsa da üniversite çevresinde tenkitler devam etmiştir. Ancak Rektörlüğün 14.07.1939 tarihli Milli Eğitim Bakanlığı'na gönderdiği raporunda şöyle denmiştir:[357].

> *"Bilvesile arzedeyim ki, ecnebi profesörlerin lisan bilmemelerinden derslerinin tercüme ile yapılmasından çıkan mahzur gösterildiği önemde değildir. Bir kerre bütün ecnebi profesörler, talebe ile temas edecek kadar Türkçe öğrenmişlerdir. Nazari derslerde tercüme ile kaybedilen zaman daha özlü ve daha esaslı ders verilmesi ile telafi edilmekte ve en değerli talebelerin ve doçentlerin ifadeleri bunu teyit etmektedir."*

Yabancı bilim adamlarına sözleşmelerinde bulunduğu halde ders kitapları hazırlamadıkları şeklinde de tenkitler yapılmıştır. Ancak bu haksız bir tenkittir. Son bölümde yabancı bilim adamlarının kısa biyografileri ile eserleri verilmiştir. Orada da görüleceği üzere büyük bir kısmı ders kitabı hazırladığı gibi yarıdan fazlası daha fazla kitap yayınlamıştır[358].

Mülteci profesörlerin bir kültür yabancılaşmasına neden oldukları yönündeki tenkitleride inandırıcı değildir. Uzun süren çalışmalarda yabancılar elbette bir kültür yabancılaşmasına neden olabilirler. Ancak bu durum her zaman aleyhte gerçekleşmeyebilir. Bu bilim adamlarının çağdaş düşünce ve bilim anlayışının ülkemizde yerleşmesine katkıda bulunmuşlardır[359]. Örneğin Hikmet Birand bu konuda şunları söylemektedir:[360].

> *Bizde çalışan Alman Profesörleri arasında çok ünlü bilginler vardı. Genel olarak kabul edilmektedir ki, bilhassa vazifelerinin ideal muhtevasını da müdrik olan*

---

[357] Taşdemirci, **a.g.e.,** s.28.
[358] Bu konu için bkz. Leman Bakla, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası (1933-1963),** İstanbul 1966; Widmann, **a.g.e.,** s.412-502.
[359] Taşdemirci, **a.g.e.,** s.29.
[360] Hikmet Birand, **Türk Yüksek Öğretiminde Çalışan Alman Bilginlerin Hizmeti Hakkında,** Ankara 1960, s.22.

*hocalar biz de yalnız iyi bir hatıra bırakarak gitmemişler, aynı zamanda üzerinde yürünecek ve yürünmekte olan birer izde bırakmışlardır."*

Mülteci profesörlere yönelen tenkit ve dedikodularda içlerinden bir kısmının kaba ve kendini beğenmiş davranışlarda bulunmaları da etkili olmuştur. Hirsch bu hususu şöyle açıklamaktadır[361].

*"Herkes birer bulunmaz Hint kumaşıydı, bireyselliği ve özgünlüğünde eşi emsali yoktu. Yabancı diyarların geleneklerini, göreneklerini hor görerek domurdanmak, 'bizim orada' adet olan neyse ona sıkı sıkıya sarılmak şeklinde tezahür eden, daha önce de değindiğim göçmen zihniyeti şu şekillerde kendini gösteriyordu. Kimi meslekdaşlar, ülkenin kendilerince bilinmeyen ürünlerini ve meyvalarını tatmakta direniyorlar ve kendi alışmış oldukları yemek listesinden şaşmıyorlardı. Dini icaplara bağlı bir protestan meslektaş, bir keresinde, Pazar günü ders vermemeye kalkışmıştı. 1933/34 yılında henüz resmi tatil günü Pazar değil, cumaydı. Kendisini bu çılgınlıktan, ancak şu soruyu cevaplamasını isteyerek, alıkoyabildim: Peki diye sordum, acaba Almanya'da adventist inançlı profesörlerle, öğrencilere cumartesi tatilmidir? Eninde sonunda, Alman profesörlerden her birinin kendine özgü tuhaflıkları olduğu söylentisi yayıldı.*

Bu dedikodu; çıkar çatışmaları ve reform karşıtlarının çalışmaları sonucu basında artan tenkitlere karşı hükümet harekete geçerek, reformu ve yabancı bilim adamlarını savunmuştur. Yine hükümete yakın yazar Falih Rıfkı çok sert bir şekilde reform karşıtlarına karşı kaleme aldığı yazısında reformu

[361] Hirsch, **a.g.e.,** s.213.

savunmuş, yazısını şöyle bitirmiştir:[362] *"Cumhuriyet, kendi müesseselerini, korumak, düzeltmek, onunla bizzat alakadar olmak hususunda lüzumundan fazla kıskançtır."*

Falih Rıfkı'nın bu yazısından sonra, yabancı hocalarında kendilerini ıspatlamaya başlamasıyla beraber basındaki tenkit yazıları kesilmiş, üniversite bünyesinde yapılmıştır.

Üniversite bünyesinde yapılan tenkitlerin çoğunluğu da kişisel çekişmeler oluşturmuştur. Dünyaca ünlü felsefeci Reichenbach'ın ve Wilhelm Peters'in meslektaşları tarafından tenkitleri bu çekişmelere dayanır[363].

Yabancı bilim adamlarının çağdaş anlamda üniversite geleneğinin ülkemize yerleşmesi ve öğretim üyesi ihtiyacının giderilmesi bakımından çok önemli katkıları olmakla beraber, Türkçe'yi bilmemeleri ve geç öğrenmeleri yüzünden zaman kaybıda olmuştur.

---

[362] **Hakimiyeti Milliye,** 22.02.1934.

[363] **İÜA,** No: 4104-97; Kaynardağ, **a.g.e.,** s.11-12.

# BEŞİNCİ BÖLÜM

# SEÇİLMİŞ BİYOGRAFİLER*

## A. TIP ALANINDAKİ ALMAN BİLİM ADAMLARI

### 1. Ord. Prof. Dr. Hugo BRAUN

7 Nisan 1881'de Prag'da doğmuştur. İlk ve Orta öğrenimini Prag'da tamamladıktan sonra tıp öğrenimini de Prag Alman Üniversitesi Tıp Fakültesi'nde yapmış, 16 Mart 1907'de mezun olmuştur. Prag Alman Hıfzısıhha Müessesesinde asistanlık yapmıştır. 1912-1913 yılları arasında Tripanozom hakkında araştırmalar yapmak için Afrika'ya gitmiştir. 1916'da Frankfurt Üniversitesi'nde doçent, 1918'de Profesör olmuştur. 1920 yılında Heidelberg Üniversitesi'nde İmmünoloji ve Seroloji derslerini teorik olarak vermeye başlamıştır. 1921'de Ordinarsüs Profesör olmuştur. Birçok çalışmaları sonucu 1931'de Paul Ehrlich ödülünü almıştır.

1933'te Almanya'dan Nazi rejimi sonucu ayrılmak zorunda kalan Braun, Türkiye'nin davetini kabul etmiş, 15.10.1933 tarihli sözleşme ile İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mikrobiyoloji ve Salgın Hastalıklar Enstitüsü direktörlüğüne Ordinaryüs Profesör olarak atanmıştır. 16 yıl sürdürdüğü bu

* Bu bölümde Türk bilim ve kültür hayatı üzerinde önemli tesirleri olan bilim adamları seçilmiştir.

görevinde binlerce hekim yetiştirdiği gibi doçent ve profesörlerde yetiştirmiştir.

Münih Tıp Fakültesi'nde çalışmak üzere 31 Mart 1950'de görevinden ayrılmıştır.

Uluslararası alanda 168 çalışması olan Braun'un ülkemizdeyken gerçekleştirdiği çalışmalar şunlardır:

1. H. Braun: Lekeli Tifo Hakkında, İstanbul Serriyatı, 1936
2. H. Braun: Tifo Basillerinin Serolojisi, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, 1936.
3. H. Braun ve Ziya Öktem: Virüs Fitranlar Hakkında, Türkiye Tıp Encümeni, 1936.
4. H. Braun: Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ders Kitabı, I Cilt, Cumhuriyet Matbaası, 1937.
5. H. Braun: Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ders Kitabı, II. Cilt, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1938.
6. H. Braun ve Ziya Öktem: Mikrobiyoloji ve Salgınlar Bilgisi Ders Kitabı, III. Cilt, 1940.
7. H. Braun ve Ekrem Kadri Unat: Flexner Dizanteri Basilinin Termolabil Antijenlerinin Teşkilinde Beslenmenin Etkisi Üzerine. Ueber den Einfluss der Ernaehrung auf die Bildung der thermolabilen Antigene des Ruhrbazillus Flexner. İstanbul Seririyatı Yıl: XXV No. 11, 1943.
8. H. Braun ve Ekrem Kadri Unat: Tüberküloz Mikrobu, Tüberküloz, Mazlum Kitabevi İstanbul 1943.
9. H. Braun ve Ekrem Kadri Unat: Tüberkülozda Allerji, Muafiyet ve Koruyucu Aşılar. Tüberküloz, Mazlum Kitap İstanbul 1943.

10. Braun, H., T. Peterfi und Silberstein: Sind Bakterien-Einzelkulturen in Synthetischen Naehrböden Möglich? Schweizerische Zeitschrift fur Pathologie und Bakteriol gie. Vol.VI, Fasc. 4, (1943).

11. H. Braun und W. Silberstein: Beitraege zur Kenntnis des Verwendungsstoffweclısels darmpathogener Bakteriologie Vol. VI. Fasc. 4 (1943).

12. H. Braun: Bulaşıcı Hastalıklar, Türkçe'ye çeviren Prof. Dr. Ziya Öktem, Maarif Matbaası, Ankara 1944.

13. H. Braun ve Ömer Özek: Veremden Başka Akciğer İnfeksiyonlarının Etyolojisi Üzerine Bir Bakış, Mazlum Kitabevi, 1944.

14. H. Braun und W. Silberstein: Ueber Salmonella anatum 1. Mitteilung, İstanbul Seririyatı No.5 – 1944.

15. H. Braun und W. Silberstein, Ueber Salmonella anatum 2. Mitteilung, İstanbul Seririyatı. No. 7-8, Kader Basımevi, 1944.

16. H. Braun und W. Silberstein: Ueber Salmonella anatum 3. Mitteilung, İstanbul Seririyatı No. 9, Kader Basımevi, 1944.

17. H. Braun und W. Silberstein: Ueber Salmonella eastbourne, İstanbul Seririyatı No. 10, Kader Matbaası, 1944.

18. H. Braun und Ekrem Kadri Unat: Erfahrungen über Antikörperbildung des Menschen nach intravenöser İnjektion abgetöteter Fleckfieber-Proteus-Bazillen, İstanbul Seririyatı No.2, Kader Matbaası, 1944.

19. H. Braun ve Ömer Özek; Hangi Bakteriler Salmonella Gruplarındadır? Welche Bakterien gehören zur Salmonella Gurappe? Pratik Doktor, No. 10, Kader Basımevi 1944.

20. H. Braun: Beitraege zur Variabilitaet des Verwendungs-und Aufbaustofftvecnsels pathogener Bakterien. Schweizerische Medizinischrift 74. Jahrg.1944, no. 5.

21. a. H Braun ve Ö. Özek: Epidemik Lekeli Hummanın Eyoloji ve Serolojisi. İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Mecmuası. Yıl 6, Sayı 4/26, Birinci Teşrin Birinci Kânun 1943, İstanbul 1944.

b. H. Braun ve Ö. Özek: Bericht über Fortschritte in der Serodiagnostik des epidemischen Fleckfiebers, Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı: 4/26, Yıl: 6, 1943, İstanbul Kenan Matbaası.

22. H. Braun: Bakterienreinkulturen als Zellfamilien, l. Mitteilung, İstanbul Seririyatı Yıl: XXVII No.9-1945, Kader Basımevi.

23. H. Braun : Bakterienreinkulturen als Zellfamilien. 2.Mitteilung. İstanbul Seririyatı Yıl: XXVII No. 10 – 1945, Kader Basımevi.

24. H. Braun und Ö. Özek: Ueber die Methodik der Untersuchung des Venvendungs-stofirvvechsels der Salmonella Bakterien in ayntne-tischen Haehrlösungen fur diagnostische Zwecke, İstanbul Seririyatı, Yıl: XXVII, No 11 – 1945.

25. H. Braun ve Z. Öktem: Patogen Bakteriler ve Mantarlar, Mikrobiyoloji Bilgisi, Birinci Cilt Üçüncü Basılış, İsmail Akgün Matbaası 1945.

26. H. Braun: Louis Pasteur'ün İnsanlık Cephesi, Louis Pasteur als Mensch, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası Yıl 11, No, 11, 1945.

27. H. Braun und Ö. Özek: Zur Bakteriologie der Salmonella-Grappe Seririyatı, No.9 1946, Salmonella Grubunun bakteriyolojisi, İstanbul Seririyatı, No 10 – 1946.

28. H. Braun und Ö. Özek: Zur Bakteriologie der Diagnostik Pathogener Darmbakterien, İstanbul Seririyatı No. 5 – 1946, Patagon Barsak Bakterilerinin Sadeleştirilmesi Hakkında, İstanbul Seririyatı No. 6- 1 946

29. H. Braun ve Ö. Özek: Salmonella Grubunun Bakteriyolojisi, Tıp Fakültesi Mecmuası Monografi Serisi. Sayı 1, Ekim 1946.

30. H. Braun ve Ö. Özek: Bakteriyoloji Alanında Birkaç Yeni İlerleme Hakkında Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, Yıl 13, No 8, 1947, Cumhuriyet Matbaası, İstanbul 1947.

31. H. Braun: Der Verwendungsstoffwechsel der Salmonellen als mikrobiologisches Problem, Progressus Medicinae, 1948, Tom. 1.

32. H. Braun ve Ö. Özek: Basilli Dizanteride Yeni İlerlemeler, Ueber bazillaere Dysenterie, Tıp Encümeni Arşivi No. 4 1948.

33. H. Braun u. Faruk Yalım: Zur Kenntnis der Chromatinkörperchen der Bakterien, İstanbul Seririyatı, 1948.

34. H. Braun, Ö. Özek ve F. Gök: Salmonella'ların Mayalama Kabiliyetleri Hakkında, Ueber das Gasvermögen der Salmonellen, Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt 11, Sayı 3, 1948.[364]

**2. Ord. Prof. Dr. Friedrich DESSAUER**

19 Temmuz 1981'de Almanya'da Aschaffenburg'da doğmuştur. İlk öğrenimini bu kasabada yapmıştır. Orta öğrenimini Münih Üniversiteyi Darmistatt ve Frankfurt'ta tamamladıktan sonra birkaç yıl endüstride çalışmıştır. 1895 yılında Wilhelm Röntgen tarafından röntgen ışınlarının keşfinden sonra bu konu üzerinde çalışmalar yapmaya başlamış, bu teknolojinin gelişmesinde önemli rol oynamıştır. Röntgen teknolojisi yanında, biofizik alanındaki çalışmaları ile dikkat çekmiş, 1922 yılında Frankfurt Üniversitesi Biyofizik kürsüsüne profesör seçilmiş ve direktörü olmuştur.

1924 yılında Reichstag'e milletvekili seçilerek Alman milletinin kaderini tayin eden politik mücadelelerde cesur bir rol oynamıştır. Ancak 1933'te Nazi rejimine karşı olmasından dolayı faaliyetlerinden uzaklaştırılmıştır. Üniversite reformundan sonra Türkiye'ye davet edilen Dessauer, 1934 yılında Tıp

---

[364] **İÜA,** No: 4109-40; **Akşam,** 03.03.1950; Widmann, **a.g.e.,** 427-428; Ekrem Kadri Unat, *Ölümünün Onuncu Yılında Ord. Prof. Dr. H. Braun'ı Hatırlayış,* **Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi,** C. 4, S. 3, Temmuz 1973, s. 294-310.

Fakültesi Radyoloji Enstitüsü Diraktörü olarak atanmıştır. İstanbul Üniversitesinde Biofizik enstitüsünü kurmuştur.

1937 yılında İsviçre Fribaurg Üniversitesi'nde biyofizik ve radyoloji kürsüsüne davet edilerek ülkemizden ayrılmıştır.

Önemli eserleri şunlardır:

1. Therapie des Karzicoms mit Röntgestralden, Leipzig 1923.
2. Zehn Jahre Forschung auf dem Physikolisch medlinischen, Leipzig 1931.
3. W.C. Röntgen, 1946.
4. Mensch und Kosmos (İnsan ve Evren) 1948.
5. Atomenergie und Atombobbe, 1948.
6. Sevle im Bannkreis der Technik (Tekniğin Baskısı Altında Ruh), 1952.
7. Weltfahrt der Erkenntnis (Kavrayışın Dünya Gezisi), 1945.
8. Die Theologie in der Natur (Tabiatta Teoloji) 1949.
9. Religion im Lichte der heutigen Naturwissens-chaft (Günün Tabiat Bilimleri Işığı Altında Din) 1951[365].

### 3. Ord. Prof. Dr. Erich FARNK

28 Haziran 1884'de Berlin'de doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Breslau'da yaptıktan sonra 1902'de Breslau Tıp Fakültesi'nde yüksek öğrenimine başlamıştır. 1908'de Strassburg Tıp Fakültesi'nde mezuniyet tezi vererek, hekim olmuştur. 1907-1911 tarihleri arasında Wiesbaden şehir hastahanesinde çalışmıştır. 1911-1913 yılları arasında Breslau Tıp Fakültesi

[365] A. Tevfik Berkman, *Prof. Dr. Friedrich Dessaver,* **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** S. 26, 1963, s.83-87; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.151-152; Widmann, **a.g.e.,**

Dahiliye Kiliniğinde asistanlık yapmıştır. 1913 yılında dahiliye hastalıkları doçentliği, 1919 yılına kadar servis şefi olarak çalışmış ayrıca 1928-1933 yılları arasında Breslau şehir hastahanesinde başhekimlik yapmıştır.

Musevi asıllı Frank, Nazilerin Almanya'da yönetime gelmesiyle beraber ülkesinden ayrılmak zorunda kalmıştır. Türkiye'nin davetini kabul etmiş 1 Eylül 1934 tarihinde İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi II. İç hastalıkları kıliniğinde direktör olarak göreve başlamıştır. 13 Şubat 1957'de ölümüne kadar bu görevde kalan Frank'a çeşitli Amerikan üniversitelerinden önemli teklifler geldiyse de bunları reddetmiştir. Bu teklifleri reddetmesiyle ilgili olarak "*yurdumdan atılmış olmanın acı şaşkınlığına uğradığım günlerde bana yalnız ve yalnız Türkiye kollarını açarak bağrına bastı, burası benim vatanımdır, ayrılıp nimetlerine küfranda bulunamam"* demiştir. Çeyrek yüzyıla yaklaşan görev süresi boyunca ülkemizde binlerce Tıp öğrencisi ve yüzlerce uzman hekim ve öğretim üyesi yetiştirmiştir. 13 Şubat 1957 sabahı kliniğindeki çalışma odasında ölen Frank'ın cenazesi kendi vasiyeti üzerine Rumelihisarı'ndaki müslüman mezarlığında toprağa verilmiştir.

Ülkemizdeki yayınları:

1. Şeker Hastalığı Sahasında Büyük ve Kati Keşiflerin Tarihçesi, İstanbul seririyatı 17, 1935.
2. Asabi Tenbihin Kimyevi intikali, Üniversite Konferansları 1925-36.
3. Erythroblastosis, Tıp Fakültesi Mecmuası 4, 1941.
4. Dahili Böbrek Hastalıkları, 1941.
5. Türkiye'de Pernisiyöz, Anemi, Tıp Fakültesi mecmuası, sayı 6, 1944.
6. Az Tanınmış Hastalıklar Grubu Hakkında 1944.
7. Türkiye'de Pernisiosiform Anemi.
8. Karbonhidrat Metabolizması Patalojisi, İstanbul 1949.

9. Handbuch der Blutkrankheiten, "Kan Hastalıklarında" Hematojik Diatezler Hakkında Monografi.
10. Theophyllin, Rtyhlendiamin (Euphyllin veya Aminocardol) ve Teophyllin Diaethabikamin in Tedavideki Mutlak ve Nisbi Endikasyonları Hakkında Anadolu Kliniği 12, 1945.
11. Alloxan Diyabeti, Türk Tıp Cemiyeti mecmuası 12, 1946.
12. İç Hastalıkları Klinik Dersleri I. Cilt, 1951.
13. İç Hastalıkları Klinik Dersleri II. Cilt, 1951.
14. İç Hastalıkları Klinik Dersleri III. Cilt, 1951[366].

**4. Ord. Prof. Dr. Karl HELMANN**

8 Eylül 1892'de Würzburg şehrinde doğmuştur. İlk, orta ve lise öğrenimini Würzburg'da tamamlamıştır. 1911 yılında Würzburg'da Tıp öğrenimine başlamıştır. I. Dünya Savaşı'nda sıhhiye subayı olarak görev yapmıştır. 1918'de yaralandığı için terhis edilmiş, aynı yıl Würzburg'de Tıp öğrenimine devam edip, 1919'da doktor olmuştur. Heidelberg ve Würzburg Tıp Fakülteleri Kulak-Burun-Boğaz kliniklerinde asistanlık yapmıştır. 1926'da doçent olmuş, 01.10.1928 tarihinde de Würzburg Tıp Fakültesi'ne Ord. Prof. Olarak atanmıştır. 1933'ten itibaren özel muayenehanesinde çılışmıştır. 1934'te İ.Ü. Tıp Fakültesi Kulak-Burun-Boğaz Kliniğinin başına getirilen Avusturyalı Rutin'in 1936'da görevinden ayrılmasından sonra bu görev Profesör Helmann'a teklif edilmiştir. Bu teklifin yapılmasında Prof. Dr. Helmann'ın Tıp Fakülteleri'nde ders vermesi, klinik şefliği yapması, ameliyattaki becerisi, sakinliği ve işinden başka bir şeyle meşgul olmaması gibi özellikleri etkili olmuştur. 7 Temmuz 1936 yılında yapılan sözleşme ile Helmann yedi yıl ülkemizde çalışmış ve 1943'te İsrail'e gitmiştir.

---

366 *Ord. Prof. Dr. E. Frank'ın 70.nci Yaşının Şeref Sayısı,* **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** Özel Sayı, No: 1, İstanbul 1955; **İÜA,** 4109-106; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.159-161; Widmann, **a.g.e.,** s.436-437.

Ülkemizde yaptığı yayınlar:

1. Bademcik Meselesi, İstanbul Serriyatı, yıl 19, 1937.
2. Baş Dönmesine Dair, Üniversite Konferansları, 1937-1938, İstanbul 1938.
3. Ozena'nın Tedavisi Hakkında, Tıp Fakültesi Mecmuası, Yıl 1, Sayı 2, İstanbul 1938.
4. Vak'a ve Kulak, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, Cilt 4, 1938.
5. Yüz Kemiklerinde Osteodystrophia Fibresa Hakkında, Tıp Fakültesi Mecmuası, Yıl 2, Sayı 9, 1939.
6. Zur Frage der Hyperkeratose der Tonsillen, Praktica Oto-Rbine-Laryugologica, 1938.
7. Über Osteodystrcphia Fibrosa des Gesichtschüdels, Praktica Oto-Rhino-Larungologia, 2, 1939.
8. Üst Çene Kemiğinin Boşluğunun Kontrast Madde ile Doldurulması, İstanbul serriyatı, Yıl 21, No: 12, 1939.
9. Anjinden Sonra Sepsis, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, Cilt 6, No:5, 1940.
10. Kulak Hastalıkları Irsiyeti Hakkında, İstanbul Serriyatı, Cilt 22, No:5, 1940.
11. Bademciklerin Fizyolojisi Hakkında, İstanbul Serriyatı, Yıl 24, No:3, 1942.
12. Traumatil Burun Kisti, İstanbul Serriyatı 4, Yıl 24, No:3, 1942[367].

[367] **İÜA,** No: 4109-106; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.168-170.

**5. Ord. Prof. Dr. Julius HIRSCH**

16 Ocak 1892 Hannover'de doğmuştur. İlk öğrenimini Hannover, orta ve lise öğrenimini Frankfurt'ta yapmıştır. 1910-1914 yılları arasında Tıp öğrenimini Heidelberg, Münih ve Berlin Tıp Fakültelerinde yapmıştır. 1916 yılında da uzmanlık diplomasını almıştır. 1923-1933 yılları arasında Berlin Üniversitesi Hıfzısıhha Enstitüsü'nde çalışırken 1925 yılında doçent, 1929 yılında da profesör ünvanını almıştır.

Üniversite reformu esnasında ülkemize davet edilen Julius Hirsch, 15 Ekim 1933'te İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Hijyen Kürsüsüne Ordinaryüs Profesör olarak atanmıştır. Bu tarihten itibaren çeşitli defalar görev süresi uzatılmış, 15 yıl çalıştıktan sonra 1948'de ülkemizden ayrılmıştır.

Ülkemizdeki yayınları:

1. Hıfzısıhha Ders Notları, (Muhittin Erel ile baraber hazırlanmıştır), İstanbul 1935.
2. Anadolu'da Bir Seyahat, Üniversite Konferansları, 1935-1936, İstanbul 1936.
3. Aerob Bakterilerin Neşv-ü Nemaları ile Tenefüsleri Arasındaki Münasebet, İ.Ü. Fen Fakültesi Mecmuası, Cilt 1, Sayı 3, 1936.
4. Aeorob Mikrobların Tekessür Sür'atinin Tayini Hakkında, Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyetesi bildirileri ve Arşivi, 1936-1937, Sayı:5-6.
5. İçtimai Şartlar ve Tüberküloz, Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, No:8, 1936.
6. Şehir Su Tesisatı, İ.Ü. Hukuk Fakültesi, İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü Neşriyatı, No:2, 1936.
7. Hıfzısıhha Prektikumu, Tıp Fakültesi Talebesi İçin Seçilmiş Hıfzısıhha Muayene Metodları (Muhittin Erel ile), İstanbul 1937.
8. Mitogenetik İnşiatının Tayini Hakkında Bir Medod, Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyetesi Yıllık Bildirileri ve Arşivi, 1937-1938, Sayı 5-6.
9. Hıfzısıhha Ders Kitabı I, (Muhittin Erel ile), İstanbul 1938.

10. Su Hakkında, Üniversite Konferansları 1938-1939, İstanbul 1939.
11. Büyük Şehirlerde Bakteriyolojik Süt Kontrolü, İstanbul Serriyatı, No: 10, 1939.
12. Aerob Olmayan Bakterilerin Spesifik Olmayan Neşv-ü Nema Maddeleri Hakkında, İ.Ü., Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı 8, 1939.
13. Über Nicht – Spezifische Wuchsstoffe Aerober Bakterien, Third Internatioral Congress For Microbiology, New York 1939.
14. Hıfzısıhha Ders Kitabı II, İstanbul 1940.
15. İçtimai Hıfzısıhha, Üniversite Konferansları 1939-1940, İstanbul 1940.
16. Hemolitik Strep, İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı 17, 1941.
17. Üniversite Gençliği ve Tütün, Üniversite Konferansları 1941-1942, İstanbul 1942.
18. Hıfzısıhha Praktikumu (M. Erel ile) II. Baskı, İstanbul 1942.
19. Sülfanilamid Tedavisinin Esasları Hakkında Mikrobiyolojik Etüdler, Türk Fiziki ve Tabii İlimler Sosyetesi Yıllık Bildirileri ve Arşivi, Sayı 10, 1941-1942.
20. Der Wirkungsmechanismus der Sulfanilamed – Therapie, İstanbul Serriyatı, No: 5-6, 1942.
21. Sulfen Grubu Olmayan Bileşiklerin Sulfanilamid Tesiri, İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı 20, 1942.
22. The Sulfanilamide Effect of Substances Devoid of Sulfo Groups, Science, Vol 96 (2484), P.139, Lancester, Pa, U.S.A. 1942[368].

[368] **İÜA,** No: 4109-107; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.171-173; **İstanbul Üniversitesi Konferansları 1936-1945**; Leman Bakla, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası (1933-1963),** İstanbul 1966.

**6. Ord. Prof. Dr. Rudolf NISSEN**

9 Eylül 1896'da Almanya'nın Neisse şehrinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini aynı kentte tamamladıktan sonra, Tıp öğrenimini Breslau Üniversitesi'nde yapmıştır. I. Dünya Savaşı'nda cephe ve kıta hastahanelerinde doktor olarak çalışdıktan sonra bir müddet Breslau Tıp Fakültesi'nde dahiliye kliniğinde fahri asistanlık yapmıştır. Daha sonra Feilbura Üniversitesi Cerrahi Enstitüsü'nde asistanlık yaptıktan sonra Münih Üniversitesi Cerrahi Kliniği asistanlığına geçerek burada doçent olmuştur. 1930 yılında da Berlin Üniversitesi Cerrahi Kliniğinde Profesörlük ünvanını almıştır.

Reformdan sonra İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi'ne davet edilen Nissen bu teklifi kabul ederek Ağustos 1933-1934 öğretim yılından itibaren Cerrahpaşa'da ki I. Cerrahi Kliniğinde ordinaryüs profesör ve direktör olarak çalışmaya başlamıştır. Altı yıl kürsüsünü başarılı bir şekilde yönettikten sonra 1939'da izinli olarak gittiği Amerika'ya yerleşmiştir. Cerrahpaşa'da Nissen'in tavsiyelerine göre yaptırılan klinik 1943 yılında kullanılmaya başlamıştır. Amerika ve İsviçre'de uzun yıllar öğretim üyeliği yaptıktan sonra 1981'de vefat etmiştir. Almanya, Türkiye, Amerika ve İsviçre'de ünlü cerrahlar yetiştiren, 20. asrın nadir rastlanılan büyük cerrahlarındandır. Tüm dünyaca meşhur Türk cerrahi profesörü Gazi Yaşargil onun öğrencisidir.

Önemli yayınları:

1. Die Knuchen und Galentuberkulose; Zusammen mit Meyer-Ruegg, Leipzig 1930.
2. Die Chirurgische Behandlung der Lungentuberkulose, Berlin 1932.
3. Allgemeine Operationslehre; zasammen mit F. Sauerbruch, Leipzig 1933.
4. Cerrahi Endikasyonlar, (Çev: Kemal Baran), İstanbul 1938.
5. Genel Şirürji Dersleri: (Fahri Arel ile birlikte), İstanbul 1938.

6. Holle Blatter – duekle Blatter. Erinne rungen eines Chirurgen, Stuttgart 1969[369].

### 7. Ord. Prof. Dr. Siegfried OBERNDORFER

24 Haziran 1876'da Münih'te doğmuştur. 1900 yılında Münih Tıp Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1901 yılında Cenevre'de 1902-1905 yılları arasında Münih Tıp Fakültesi'nde patoloji enstitüsünde asistanlık yapmıştır. 1906'da doçent 1911'de de profesör olmuştur. 1 Nisan 1933'de Hitler yönetimi tarafından işten çıkarılınca Türkiye'nin teklifini kabul ederek aynı yıl İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi genel ve tecrübi hastalıklar enstitüsüne ordinaryüs profesör ve direktör olarak atanmıştır. 1937 yılında bu çalışmalarının yanı sıra Tıp Fakültesi Kanser Araştırma Enstitüsü direktörlüğüne atanmıştır.

Kıymetli bir ilim adamı, çok iyi bir öğretici ve gerçek bir Türk dostu olan Oberndorfer 1 Mart 1944'de İstanbul'da vefat etmiştir.

Ülkemizdeki yayınları:

1. Ueber Anaphylaxie u Idiosyncrasie, İstanbul Serriyatı, 1934.
2. Genel Pataolji, (çev. Suat Fuat Atay, İzzet Kandemir, Aziz Sözmen, Orhan Toygar) İstanbul 1937.
3. Batın Uzuvlarının Situsu, İstanbul 1935.
4. Romatizmanın Patajenisi ve Patalojisi, İstanbul 1935.
5. Seçilmiş Bazı Tümörlerin Histolojik Teşhisleri, İstanbul 1941[370].

---

[369] **İÜA,** 4109-138; **Vatan,** 25-26.07.1945; Tevfik Sağlam, *Profesör Nissen'in Bir Yazısı Münasebetiyle;* **Vatan,** 10-11.08.1945; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.187-189; Widmann, **a.g.e.,** s.470.

[370] **İÜA,** 4109-143, Terzioğlu, **a.g.m.,** s.190-192; Widmann, **a.g.e.,** s.471.

**8. Ord. Prof. Dr. Tibor PETERFİ**

22 Haziran 1883'de Macaristan'ın Des şehrinde doğmuştur. 1906 yılında Klausenburg Üniversitesi'nde Tıp doktoru olarak mezun olmuştur. 1908 yılına kadar aynı üniversitenin Histoloji Enstitüsünde, 1908-1914 yılları arasında da Budapeşte Üniversitesi Anatomi Enstitüsü'nde asistan olarak çalışmıştır. 1916 yılında aynı enstitüde histoloji ve anatomu doçenti olmuştur. 1919-1920'de Prag Alman Üniversitesi Anatomi Enstitüsü'nde profesör olarak çalışmıştır. 1920-1921 yıllarında Jena Üniversitesi'nde çalışmış, bu dönemde Carl Zeis Optik Müessesesi'nin bilimsel çalışma grubu ile beraber Mikromanipülatör aletini keşfederek adını Tıp dünyasına duyurmuştur. 1921-1934 yıllarında Berlin Kaiser-Wilhem Enstitüsü'nde, 1934-1936 yıllarında İngiltere Cambridge Üniversitesi'nde çalışmıştır. 1936-1939 arasında Kopenhagen Üniversitesi'nin Tıbbi Fizyoloji Enstitüsü'nde çalışmıştır.

İstanbul Üniversitesi'nin davetini kabul ederek 1 Nisan 1939'da Tıp Fakültesi Histoloji ve Embriyoloji Kürsüsü'nde göreve başlamıştır. 1946'da Macar Milli Eğitim Bakanlığı'nın daveti üzerine ülkemizden ayrılmıştır.

Ülkemizdeki yayınları:

1. Über den Wasseriveshsel der Zellen, C.R. Soc. Turg. Sel. Phys. İstanbul Fasc. 8, 1941-42.
2. Kültürde Üretilen Sinir Hücreleri Üzerine Elektrikle Uyarı Tecrübesi. R. Soc. Turg. Sci. İstanbul, Fasc. 8,1941-42.
3. Diskussionsbemerkungen zur Frage der Luminiszens Mikroskopie. C. R. Soc. Turg. Sci. Phys. İstanbul. Fasc. 8. 1941-42.
4. Genel ve Özel Histoloji Ders Kitapları, İstanbul 1942.
5. Histoloji Atlası, İstanbul 1943.
6. Teknik Histoloji, İstanbul 1943.

7. Testisin Histolojik Strüktürüne Folikül Hormonun Tesiri İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, Sayı 7, İstanbul 1944[371].

**9. Ord. Prof. Dr. Paul PULEWKA**

11 Şubat 1896'da Elbing şehrinde doğdu. Köngsberg ve Münih'te tıp öğrenimi yaptı. 1923'de doçent 1932'de Profesör oldu. Nazilerin iktidara gelmesiyle Almanya'yı terk etmek zorunda kalan Pulewka Türkiye'nin davetini kabul ederek 1935'te ülkemize geldi. 1946 yılına kadar Sağlık Bakanlığı'nın ilaç tescilli görevli Farmakoloji bölümünde müdür olarak çalıştı. 1946'dan itibaren Ankara Tıp Fakültesi'nde profesör ve Farmakoloji Enstitüsü direktörü olarak çalıştı. 1954 yılında Almanya'ya geri döndü.

Ülkemizdeki yayınları:

1. Türkiye7de Halk Sağlığı Hizmetlerinde Farmakoloji, Türk Hijyen ve Tecrübi Biyoloji Dergisi, 138, 1948.
2. Andromedotoksin'i Havi Bal ve Onun Zehirliğinin Biyolojik Bir Metotla Gösterilmesi, İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası, Cilt XII, No:3, İstanbul 1949.
3. Tedavi Bakımından Pharmacologie Merkezi ve Muhiti Sinir Sistemi Üzerine Tesir Eden İlaçlar, çev. Saip Ragıp Atademir, Konya 1951[372].

**10. Ord. Prof. Dr. Philipp SCHWARTZ**

19 Temmuz 1894'te Macaristan'ın Vrsac kentinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini bu şehirde tamamladıktan sonra, 1919 yılında Budapeşte Tıp Fakültesi'ni bitirmiştir. Aynı yıl Frankfurt Main Üniversitesi Patalojik Anatomi Enstitüsü'nde asistanlığa başlamıştır. 1923 yılında doçent 1927

---

[371] **İÜA,** No: 4109-158; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.193-195.

[372] Şükrü Kaymakçalan, *Ord. Prof. Dr. Paul Pulewka Yetmiş Yaşında,* **A.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** C. XIX, S. IV, 1966, s. 1001-1014; Widmann, **a.g.e.,** s.477; Leman Bakla, **a.g.e.**

yılında da profesör olmuştur. 1923 yılında, Nazi idaresinin baskısı sonucu kendisi gibi bir çok Musevi asıllı bilim adamı ile birlikte Almanya'yı terk etmek zorunda kalmıştır. İsviçre'de *"Yurtdışındaki Alman Bilim Adamlarına Yardım Cemiyeti'*ni kurdu. Bu kuruluş vasıtası ile Türkiye'ye bir çok profesörün gelmesine aracılık etti. İstanbul Üniversitesi'nin kuruluş çalışmalarına katıldı. 1933'ten 1952 yılanda Almanya'ya geri dönene kadar İstanbul Üniversitesi Pataloji Enstitüsü'nde Ordinaryüs Profesör ve direktör olarak görev yapmıştır.

Ülkemizdeki yayınları:

1. 'Empfindlichkeit und Schwindsucht' Nonographie. Leipzig, 1935.
2. 'Allergie und Tuberkulose'. Referat auf Einlaung der Veranstalter. Semaine medicale internationale. Lozan 1936.
3. 'Anatomische Typen der Hirngliome'. IIe. Congres İnternational de lutte secientifique et sociale contre le cancer. Bürüksel 1937.
4. 'Tumoren des Nervensystems', Semaine medicale internationale. İnterlaken, 1937.
5. 'Postprimaere tuberqlöse Startkomplexe'. (R. Rössle ve C. Arkayın ile beraber). Schweizer Medis. Wochenschr, 1940.
6. İnsan Akçiğer Veremi Bilgisine Giriş (çev. Muhittin Erel), İstanbul 1940.
7. Patalojik Anatomi (çev. M. Erel), İstanbul 1939.
8. Otopsia Tekniği (R. Rösler ve Muammer Yenermanla birlikte) İstanbul 1944.
9. 'Reaktivasiyon ftizisi'. Tıp Fakültesi Mecmuası, 1943.
10. 'Akçiğer tüberkilozu'. İstanbul, 1945.

11. ‘Böbrek Patholojisinde Yeni İstikamet’. Türk Tıp Cemiyeti Mecmuası, 1947.
12. ‘Die automatische, endodene, ıymphadeno-bronchogene Reinfektion in der Initialperiode der Lungentuberkulose’. Mongraphie. İstanbul, 1948.
13. İhtiyarlıkta Genel Pataloji, İstanbul 1942.
14. Tüberkülozun Başlangıç Devrinde Reenfeksiyon (çev. İlhami Güneral), İstanbul 1949.
15. Hepatitislerin Patalojik Anatomi, Patagenez ve Etiolojisi Hakkında Yeni Araştırmalar ve Bazı Neticeler, İstanbul 1949[373].

## B. FEN BİLİMLERİNDEKİ ALMAN BİLİM ADAMLARI

### 1. Ord. Prof. Dr. Fritz ARNDT

6 Temmuz 1885’te Hamburg’da doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Hamburg’da yapmıştır. Kimya öğrenimini ise Cenevre, Berlin ve Freiburg Üniversitelerinde tamamlamıştır. 1908-1909 Griefswald, 1909-1910 Freiburg ve 1910-1911 tarihleri arasında Kiel Üniversitesi’nde kimya asistanlığı yapmıştır. 1912-1915 yılları arasında Breslau Üniversitesi’nde doçent ve profesör olarak çalışmıştır. 1915-1918 yıllarında Türkiye’ye gelerek İstanbul Darülfünun’unda kimya dersi vermiş, 1917 yılında Yerebatan Kimya Enstitüsü’nün kurulmasında öncülük yapmıştır. I. Dünya Savaşı’ndan sonra ülkesine dönerek Breslau Üniversitesi’nde 1933 yılına kadar ordinaryüs profesör olarak çalışmıştır.

1933 yılında Hitler’in iktidara gelmesiyle, Almanya’dan kaçarak İngiltere’ye giderek Oxford Üniversitesi’nde bir yıl misafir profesör olarak

[373] **İÜA,** No: 4109-168; *Ord. Prof. Schwartz Kimdir,* **Cumhuriyet,** 5.8.1968; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.203-205; Widmann, **a.g.e.,** s. 490.

çalışmıştır. 1934 yılında Türkiye'nin daveti üzerine İstanbul Üniversitesi Kimya Enstitüsü'nün direktörü olarak göreve başlamıştır. Aynı yıl derslerini Türkçe vermeye başlamıştır. 21 yıl çalıştığı ülkemize modern kimyayı getirdiği gibi Türkçe terimler üreterek, Türkçeye de hizmet etmiştir. 1955 yılında 70 yaşını doldurduğu için emekliye ayrılmış, 1956 yılında Hamburg Üniversitesi'nin şeref profesörü davetini kabul ederek ülkemizden ayrılmıştır. 1969'da Hamburg'da vefat etmiştir.

Ülkemizdeki yayınları:

1. Kısa Kimya Tatbikatı, İstanbul 1934.
2. Gayri Uzvi Kimya'da İlk Tatbikat, İstanbul 1935.
3. Anorganik Kimya'ya Başlangıç Labaratuvarı (Lütfi Ergener ile birlikte), İstanbul 1945.
4. Denel Organik Kimya (Lütfi Ergener ile birlikte), İstanbul 1949.
5. Yeni Denel Organik Kimya (Lütfi Ergener ile birlikte), İstanbul 1950[374].

### 2. Ord. Prof. Dr. Wolfgang GLEISBERG

26 Aralık 1903 tarihinde Breslau şehrinde doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Breslau'da yapmıştır. Yüksek öğrenimini Berlin ve Breslau Üniversitelerinde tamamlamıştır. 1926-1927 senesinde Breslau Üniversitesi'nin Matematik Enstitüsü'nde, 1927'den itibarende aynı üniversitenin rasathanesinde asistanlık yapmıştır. 1930 yılında doktorasını tamamlamıştır. 1934 yılında İstanbul Üniversitesi rasathanesinde Ord. Prof. Dr. Finlay Freudlich'e ilmi yardımcı tayin edilmiştir. Kısa bir süre sonra Freundlich ülkemizden ayrılmıştır. Yerine getirilen Ord. Prof. Rosenberg'in de iki yıl kadar çalışıp vefat etmesi üzerine Astronomi Enstitüsü'nde derslerin

---

[374] Muvaffak Seyhan, *Prof. Arndt Öldü,* **Cumhuriyet,** 7.1.1970; Widmann, **a.g.e.,** s.421; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.133-135; **Ana Britanica,** *Fritz Arndt* maddesi, C. 2, İstanbul 1987, s.327.

önemli bir kısmını üzerine almıştır. 1948 yılında profesör, 1954'te de Ordinaryüslük ünvanı verilmiştir. 1958 yılında Frankfurt Main Üniversitesi'nin daveti üzerine Almanya'ya geri dönmüştür.

Ülkemizde iken yaptığı yayınlar:

*Kitaplar*

1. Astronomi (Prof. Freundlich ile birlikte) İstanbul 1937.
2. Gökyüzü Haritası, İstanbul 1942 (Milli Eğitim Bakanlığı'nca lise fen ve edebiyat kolları öğretmen okulları ve köy enstitüleri için yardımcı kitap kabul edilmiştir.)
3. Kozmografya (Prof. Gökdoğan ile birlikte) İstanbul 1952.

*Makaleler*

1. (Mit E. F. Freundlich), Zur Frage der Entartung der ausgleichung im Problem der Bestimmung der Lichtablenkung im Schwerefeld der Sonne. Publ. İstanbul No.2, Fen Fak. Mec. 1. sayı 1, s. 44-49, 1939.
2. Untersuchungen Über die galaktische verfarbung auf Grund der Graffschen Ferbenetzesse Publ. İst. No. 1, 8-24, 1935.
3. Zur Frage der Entstehung der systematischen Fehler bei absoluten Deklinationsbes timmungen Publ. İstanbul No. 1, 26-32, 1935
4. Die Beziehung zwischen visuellen und lichteleltrischen Farbenexzessen, Fen Fak. Mec. 1. sayı 2, s. 14-51, 1936. Pub l. İstanbul, No: 3
5. Die Abhangigkeit der Verfarbung von der Wellenlange bei 37, B. Sternen Fen . 1, sayı 3, s. 61-79, 1936. Publ.lst. No:4
6. Untersuchungen über die Verfarbung von 65 Sternen Fen Fak. Mec, 2, 64-67, 1936. Publ. İstanbul, No:6.
7. Über der Verlauf der selektiven Absorption bei 133, Sternen, Fen Fak. Mec. 2, 126-138. 1936. Publ. İstanbul, No:7
8. Theorie der visuelen stemforben und Farbexerzesse Fen Fak. Mec. 3, 263-279, 1938. Publ. İstanbul, No:9.

9. On the minimum integral in the theory of the inlerior of a star. Fen Fak. Mec. 4, 46-52, 1939. Publ. İstanbul, No:11 part 1.
10. A new general theorem on the pressure in the interior of the stars. Fen Fak. Meç. 4. 234-238. 1940. Publ. İstanbul, No:11. part 2.
11. On the in clination of the axes of sunspots, Publ. İstanbul. No. 1 2, 1 -6, 1940
12. Observations of minor planets. Fen Fak. Mec, seri A, 5, 88-90, 1940, Publ. İstanbul, No: 13, Part 2
13. The prediction of sunspot numbers. Publ. İstanbul, No: 1 4, Part 1 , 1941
14. Observations of Comet Cannigham. Publ. İstanbul, No: 14. part 2, 1941
15. Prognose für der nachsten sonnenfleckenzyklus Publ. İstanbul, No: 15, 1941
16. Observations of comets and minor planets. Fen Fak. Mec. Seri A, 6, 56-58, 1941. Publ. İstanbul, No:16
17. Observations of minor planets, II, Fen Fak. Mec, seri A, 6, 150-153, 1941 , Publ. İstanbul, No: 17
18. İntegral principles of stellar equilibrum. Fen Fak. Mec, seri A, 7, 13-19, 1942, Publ. İstanbul, No:20, part 1.
19. Beobachtungen von kleinen planeten, Oktober, 1941, Marz 1942, Fen Fak. Mec, seri A. 7, 41-44, 1942. Publ. İstanbul, No:20. part 2
20. Die periode der Breitenvariation der sonnenfledce, Fen Fak. Mec, seri A, 7, 83-88, 1942, Publ. İstanbul, No.20 part.
21. The sunspot maxima in the seventeenth centruy Fen Fak. Mec, seri A, 7, 118-120, 1943. Publ. İstanbul, No:21
22. Prognose für den Abstieg in kommenden Sonnenfleckenzyklus. Fen Fak. Mec. seri A, 8, 93-98, 1943. Publ. İstanbul, No:22.
23. Beobachtungen von klelnen Planeten, September 1942- April 1943, Fen Fak. Mec, seri A. 8. 120-121. 1943. Publ. İstanbul, No:23
24. Sunspot variations in different heliographic longitudes, Fen Fak. Mec, seri A, 8, 209-217, 1943, Publ. İstanbul, No:24. part 2.

25. Sakulare Variationen des sonnefleckenzyklus, Fen Fak. Mec, seri A, 8, 209-217, 1943, Publ. İstanbul, No:24, part 2.
26. Bemerkungen über die Realitat des langen Sonnenfleckenzyklus. Fen Fak. Mec, seri A, 9, 90-95, 1944, Publ. İstanbul, No:27.
27. Beobachtungen von kleinen Planeten, September 1943- April 1944, Fen Fak. Mec, seri A, 9, 96-97, 1944, Publ. İstanbul, No:28.
28. Sonnenftecken- Prognosen, Publ. İstanbul, No: 29, 1945.
29. Eine Aufgabe der Kombinatorik und Wahrscheimlichkeitsrechnung. Fen Fak. Mec, seri A, 10, 25-35, 1946. Publ. İstanbul, No:30. part 1.
30. Ein Kriterium für die Relalitatzyklischer Variationen, Fen Fak. Mec, seri A, 10, 36-42, 1946, Publ. İstanbul, No:30, part 2.
31. Bedingungen für die Anordnung zufalliger Fehler, Fen Fak. Mec. Seri a, 12, 107-126, 1947, Publ. Işt No:31[375].

### 3. Ord. Prof. Dr. Alfred HEİLBRONN

28 Mayıs 1885 yılında Fürth Bayern'de doğmuştur. İlk öğrenimini bu şehirde, orta öğrenimini ise Nürnberg'de yapmıştır. Yüksek öğrenimini Münih Ludwig-Maximilian Üniversitesi Tabii İlimler Fakültesi'nde yaparak 1909 yılında mezun olmuştur. Mezuniyetinden sonra Berlin ve Monoco Üniversitelerinde çalıştıktan sonra 1912 yılında Münster Üniversitesi'nde doçent ve 1919 yılında da profesör ünvanlarını almıştır. 1933 yılına kadar aynı üniversitede botanik bölümünde çalışmıştır.

1933 yılında Türkiye'nin davetini kabul ederek, İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Botanik Enstitüsü'nde ordinaryüs profesör ve direktör olarak 15.10.1933'te göreve başlamıştır. Fen Fakültesi'nin yanında Tıp Fakültesi ile Eczacı ve Diş Hekimliği Yüksek Okulları'nda botanik dersleri vermiştir. Türkçeyi ders verecek kadar öğrenmiştir. Fen Fakültesi Herbaryumu'nun temelini atmıştır. 1955a'te 70 yaşını doldurarak emekliye ayrılmıştır. 1960 yılı

---

375 **İÜA,** 4104-59; Leman Bakla, **a.g.e., Büyük Larrousse,** *Gleisberg,* maddesi, İstanbul 1986, Cilt 9, sayfa 4600; Widmann, **a.g.e.,** s.440.

sonuna kadar Eczacılık Fakültesi'nde uzman olarak çalışıp, bu tarihten sonra Münster Üniversitesi'ne gitmiş ve 18.3.1961'de orada vefat etmiştir.

Türkiye'deyken Yayınladığı Eserleri:

1. Principia Gnetica. Katılım Biliminin Temel Anlamları ve Temel Vakıaları, Prof. c. Kosswig ile birlikte (çev. Sara Akdik) İstanbul 1947.
2. İspençiyari Nebatat (Pharmakobotanik Angiospermlerin Bilhassa Tıbbi Nebatların Sistematiği (çev. Sara Akdik), İstanbul 1940.
3. Nebat Biyolojisi, 2 Cilt, (çev. Sara Akdik) İstanbul 1940 ve 1943.
4. Botanik ve Genetik'e Giriş (çev. Sara Akdik) İstanbul 1943[376].

**4. Prof. Dr. Curt KOSSWİG**

30 Ekim 1903 tarihinde Berlin-Köpenick'te doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Berlin Hobenzollernschule'de yapmıştır. Yüksek öğrenimini Berlin Üniversitesi'nde tamamladıktan sonra aynı üniversitede doktora yapmıştır. Daha sonra Münster Üniversitesi'nden de Habitation belgesi almıştır. Prof. Dr. Naville'nin ölümü üzerine İstanbul Üniversitesi Hayvanat Kürsüsü direktörlüğüne getirilmiştir. 1951'de İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne bağlı olarak kurulan Zooloji ve Hidrobiyoloji Araştırma Enstitüsü'nün müdürlüğüne atandı. Manyas Kuş cennetini bulan Kosswig, Türkiye7deki göller balıklandırılması konusunda öncülük yaptı. Ülkemizde çok sayıda öğrenci yetiştiren Kosswig 1955'te Hamburg Üniversitesi'ne döndü. Almanya'da 1969 yılında emekli olduktan sonra Türkiye'ye gelerek Erzurum Atatürk Üniversitesi'nde bir süre öğretim üyesi olarak çalışmıştır. 29 Mart 1982'de Almanya Hamburg'da ölen Kosswig'in cenazesi vasiyeti üzerine Türkiye'ye getirilerek Aşiyan Mezarlığı'nda toprağa verilmiştir.

Türkiye'deyken Yaptığı Yayınlar:

---

[376] **İÜA,** No: 4104-231; Widmann, **a.g.e.,** s.444-445; Terzioğlu, **a.g.m.,** s.165-167; **Ana Britanica,** *Alfred Hlilbronn,* maddesi, C. 10, İstanbul 1988, s.536.

*Kitaplar*

1. Hayvanat Notları, İstanbul 1937/38 (Zooloji Ders Notları)
2. Hayvanat Hülasası, İstanbul 1938.
3. Umumi Zooloji (çev. Melahat Çağlar-Saadet Ergene), İstanbul 1941.

*Makaleler*

1. Über einen neuen Farbcharakter des Platypoecilus maculatus. Rev. Fac. Sciences Univ. İstanbul, 3, pag. 395-402, 1938.
2. Über einen die Erzeugung erblicher Tumoren nach Artkreuzung. C. R. Soc. Turque Sc. phys. et naturelles, 5/6, 210-223, 1938.
3. Über Mutation. C. R. Soc. Turque Sc. phys. et naturelles, 7, pag. 24-25, 1939.
4. Die Geschlechtsbestimmung in Kreuzungen zwischen Xiphophorus und Platypoecilus. Tatsachen und Deutungen, zugleich eine Erwiderung auf Goldschmidts und Hammerlings Kritik. Rev. Fac. Sciences Univ. İstanbul, 4. pag. 91-144, 1939.
5. Die Geschlechtsbestimmungsanalyse bei Zahnkarpfen. Rev. Fac. Sciences Univ. İstanbul, 4, pag, 239-270, 1939.
6. Die Variabilitat bei Asellus aquaticus, unter besonderer Berücksichtigung der Variabilitat in isolierten unter-und oberirdischen Populationen. Rev. Fac. Sciences Univ. İstanbul, Serie B, 5, pag. 1-56, 1940.
7. Mitteilungen zum Geschlechtsbestimmungsproblem bei Zahnkarpfen. Rev. Fac. Sc. Univ. İstanbul. Serie B, 6, pag. 1-32., 1941.
8. (F. Battalgil ile bilikte) Zoogeographie der türkischen Süsswasserfische. Rev. Fac. Sc. Univ. İstanbul, Serie B, 7, pag. 145-165., 1942.
9. Rie Faunengeschichte des Mittel- und Schwarzen Meeres. C. R. Soc. Turque Sc. phys. et. Nat., 9, pag. 37-52. 1942.

10. (Battalgil ile birlikte) Beitrage zur Türkischen Faunengeschichte, I. Süsswasserfische. C. R. Soc. Turque Sc. phys. et naturelles, 8 (1941/1942), pag. 18-63, 1942.
11. Beitrage zur Türkischen Faunengeschichte, II. Zur. Verbreitungsgeschichte Türkischer Bodenkerfe. C. R. Soc. Turque Sc. phys. et maturelles, 8 (1941/42), pag. 64-85, 1942.
12. Über Tethysrelikte in der Türkischen Fauna. C.R. Soc. Turque Sc. Phys. et naturelles, 10, pag. 31-47, 1943.
13. Kontinentalverschiebungstheorie und Fischverbreitung. C. R. Soc. Turque Sc. phys, et naturelles, 11, pag. 5-28, 1944.
14. Zur Evolution der Höhlentiermerkmale. Rev. Fac. Sc. Univ. İstanbul, Serie B, 9, 285-287. 1944.
15. Nouveaux Cyrinodontides de I'Anatolie centrale. Rev. Fac. Sc. Univ. İstanbul. Serie B, 10, pag. 77-83, 1945.
16. (A. Şengün ile birlikte) Neuere Üntersuchungen über die Riesenchromosomen der Depteren. Rev. Fac. Sc. Univ. İstanbul, Serie B, 107-121, 1947.
17. (A. Şengün ile birlikte) Vergleichende Untersuchungen über die Riesenchromosomen der verschiedenen Gewebearten bei verschiedenen Dipteren. C. R. Soc. Turque Sc. phys. et naturelles. 13, pag. 94-101, 1947.
18. Die Phylogenetische Bedeutung der Polymerie. C.R. Soc. Turque Sc. phys. et naturelles, 13. pag. 35-54[377].

**5. Ord. Prof. Dr. Willy PRAGER**

25 Mayıs 1903'te Almanya'nın Karlsruhe şehrinde doğmuştur. İlk öğrenimini Mannheim, orta öğrenimini Darmstandt şehrinde tamamlamıştır.

[377] **İÜA,** No: 4104-78; Widmann, **a.g.e.,** s.459; **Ana Britanica** *Kosswig,* maddesi, C. 13, İstanbul 1989, s.549.

Yüksek öğrenimini Darmstandt Tecnisce Hochschule'de 1921-1925 tarihleri arasında yapmıştır. Aynı yerde doktora eğitimini de tamamlamıştır. 1925-1927 yıllarında Darmstand'ta mekanik asistanlığı yapmıştır. 1927-1929 yılları arasında Darmstand'ta, 1929-1933 yıllarında Göttingen'de tatbiki hesap doçenti olarak çalışmıştır. 1933 yılında Karlsruhe Teknik Yüksek Okulu'na profesör olarak atanmıştır. 15.10.1933 tarihinde İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne Mekanik ve Yüksek Hendese Ordinaryüs Profesörü olarak gelmiştir. 1936 yılından itibaren derslerini Türkçe vermeye başlamıştır. 1940-1941 öğretim yılında Matematik Enstitüsü direktörlüğü görevini de yapmıştır. 1.10.1941 tarihinde görevinden ayrılarak Amerika'ya gitmiştir.

Türkiye'de Yayınlanan Eserleri

1. Riyazi Mekanik, İstanbul 1935.
2. Tersimi Hendese I., (Nahibe Topuz ve Yavuz Kansu ile birlikte), İstanbul 1938.
3. Tersimi Hendese II., (Feyyaz Gürsan ve Nahibe Topuz ile birlikte), İstanbul 1940.
4. Mekaniğe Giriş (Feyyaz Gürsan ile birlikte) İstanbul 1941[378].

**6. Prof. Dr. Leo BRAUNER**

16 Ağustos 1898 yılında Viyana'da doğmuştur. İlk öğrenimini Viyana'da tamamlamış, orta öğrenimini 09.06.1916 da Berlin'de Kaiseri Auguste Gymnesium da bitirmiştir. 1916-1918 yılları arasında birinci dünya savaşında Avusturya ordusunda subaylık yapmıştır. Yüksek tahsiline 1918-19 yıllarında Viyana Üniversitesinde, 1919-20 yıllarında Greifesewald Üniversitesi'nde 1920-22 yıllarında Jena Üniversitesi'nde devam etmiştir.

Türkiye'deki görevine başlayana kadar 1922-24 yılları arasında Berlin Üniversitesi'nde Bitki Fizyolojisi Enstitüsü'nde asistanlık yapmıştır. 1924-25

[378] **İÜA,** No: 4104-109; Widmann, **a.g.e.,** s.476.

yıllarında Whrzburg Üniversitesi Botanik Enstitüsü'nde asistanlık görevinde bulunmuştur. 1932'de Jena Üniversitesi'nde profesörlüğe tayin olmuştur.

Profesör Brouner 1933 Üniversite Reformu zamanında İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'ne Umumi Botanik Enstitüsü direktörü ve ordinaryüs profesörü olarak atanmıştır. 1936 yılında Dr. Kurt Aulich profesör Brouner'e yardımcı olarak getirilmiştir.

Leo Brouner, Fakülteyi temsilen 02.14.1954 yılında Paris'te toplanan milletlerarası botanik kongresine katılmıştır. Botanik fizyolojisi alanında çalışmalar yapmış, Türkiye'de ilk defa Fizikoşinik metotları yaptırmıştır. 1955 yılanda Münih Üniversitesi'ne botanik profesörü ve Botanik Enstitüsü direktörü olarak atanmış, 1966 yılanda emekliye ayrılmıştır.

Türkiye'deki Yayınları

1. Nebatların Metabolizma Fizyolojisi (çev. Lütfiye Irmak), İstanbul 1939.
2. Nebatların Büyüme ve Hareket Fizyolojisi (çev. Lütfiye Irmak), İstanbul 1940.
3. Tohumla Bitkilerin Sistematiği (M. Hassman ile birlikte), İstanbul 1945.
4. Kriptogramların Sistematiği ve Evrimi (çev. Lütfiye Irmak), İstanbul 1946[379].

## C. SOSYAL BİLİM ALANINDAKİ ALMAN BİLİM ADAMLARI

### 1. Ord. Prof. Dr. Ernst Von ATER

18 Şubat 1880'de Berlin'de doğdu. Prusyalı soylu bir aileden gelen Aster, Üniversite eğitimine Berlin'de başlamış, daha sonra Münih'te felsefe üzerinde yoğunlaştır. 15 Mayıs 1902'de doktarasını tamamlamıştır. Münih

---

[379] **İÜA,** No: 4104-28, Widmann, **a.g.e.,** s.428-429.

Üniversetisinde 1905'te doçent 1913'te profesör olmuştur. 1920'de Giessen Üniversitesi'ne ordinaryüs profesör olarak atanmıştır. Sosyal Demokratlara olan yakınlığı dolayısıyla 1933'te Nazi yönetimince işten çıkarılınca İsveç'e gitmiştir. 3 yıl burda kaldıktan sonra İstanbul Üniversitesi'nin daveti ile Türkiye'ye gelmiştir. Türk üniversitelerinde felsefe geleneğinin yerleşmesinde önemli katkıları olmuştur. Hukuk Fakültesi'nde de hukuk felsefesi dersleri vermiş, üniversite içinde ve dışında verdiği konferanslarla dikkat çekmiş, üniversitenin önemli yayın organlarından birisi olan Felsefe Arkivi'nin kurucuları arasında yer almıştır. Tatil için gittiği İsveç Stockholm'da 22 Ekim 1948'de vefat etmiştir.

Türkiye'de Yaptığı Yayınlar:

1. Die Türhen in der Geschichte der Philosophie (Felsefe Tarihinde Türkler), Belleten S.5-6, İstanbul 1938.
2. Felsefe Tarihi Dersleri I- İlk ve Ortaçağ Felsefesi, (Çev. Macit Gökberk) İstanbul 1943.
3. Hukuk Felsefesi Dersleri (Çev. Orhan Münir Çağıl) İstanbul 1943.
4. Bilgi Teorisi ve Mantık (Çev. Macit Gökberk) İstanbul 1945[380].

**2. Prof. Dr. Clemens (Emin) Boch**

6 Ekim 1899'da Köln'de doğmuştur. Berlin ve Heidelberg Üniversitelerinde yüksek öğrenimini 1917 yılında tamamlamıştır. 1917-1919 yılları arasında askerliğini yapmıştır. Hitler tarafından I. Dünya Savaşı'na katılanlara verilen şeref haçına sahiptir. 28 Mart 1925'te doktarasını tamamlamıştır. 1932 yılında Halle Üniversitesi İlk Çağ Araştırmaları Enstitüsü'nde doçent olmuştur. Nazi yönetimi tarafından eşi ari ırktan olmadığı için işten çıkarılmıştır. 1 Kasım 1935'te İstanbul Arkeoloji Müzeleri Müdürlüğünde ve mühürler uzmanlığına atanmıştır. Haziran 1940'tan itibaren

[380] **İÜA,** 4102-132; Widmann, **a.g.e.,** s.422; **Ana Britanica,** *Ernest von Aster,* maddesi, İstanbul 1987, s.408-409.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Hellenizm ve Roma Devirleri Tarihi Kürsüsü'ne profesör olarak atanmıştır. Aynı yıl müslüman olarak Mehmet Emin adını almıştır. 1954 yılına kadar bu görevi yürütmüş, 1955 yılında vefat etmiştir.

1. Roma Tarihinin Anahatları (Çev. S. Atlan) İstanbul 1940.
2. Hellenizm Tarihin Anahatları, Bölüm I, Büyük İskender İmparatorloğu (Çev. Afif Erzen) İstanbul 1942-1943.
3. Hellenizm Tarinin Anahatları, Bölüm II. (Çev. S. Atlan) İstanbul 1945.
4. Antalya Kitabeleri 1947.
5. Türkiye'nin Antik Devirdeki Meskükatına Dair Bibliyoğrafya, Ankara 1949.
6. 1947 Senesi Side Kazılarına Dair Ön Rapor (Arif Müfid Mansel ve Jale İnan ile birlikte), Ankara 1951.
7. Pamphylia Tarihine Dair Tetkikler (Çev. Sabahat Atlan), Ankara 1957.
8. Antalya Bölgesinde Arastırmalar (Çev. Sabahat Atlan), Ankara 1957.
9. Qvellen zur Geschichte der stadt Ankara im Altertum (Almanca yayınlanmıştır), Eski Çağdaki Ankara Şehrinin Tarihi Hakkında Kaynaklar[381].

### 3. Prof. Dr. Enst Edward HIRSCH

20 Ocak 1902'de Almanya Friedberg'de doğdu. Frankfurt, Münih ve Giessen Üniversitelerinde hukuk öğrenimi gördü. Giessen Üniversitesi'nde 1924 yılında işletme hukuku alanında doktorasını yaptı. 1930 yılında Frankfurt

[381] **İÜA,** No: 4102-18; Arif Müfid Mansel, *Clemens Emin Bosch,* **Belleten** S. 78, s.295-303; **Büyük Larrousse,** *Clemens Bosch,* maddesi, C.4, İstanbul 1986, s.1821; **Meydan Larrousse;** *Bosch,* maddesi, C.2, İstanbul 1986, s.503.

Üniversitesi'nde doçent ünvanını alıp, ticaret hukuku dersleri vermeye başladı. 1933 yılında Nazilerin iktidara gelmesiyle Almanya'dan ayrılmak zorunda kalıp, bir süre Amsterdam'da kaldı. Aynı yıl İstanbul Üniversitesi'nin davetini kabul ederek Türkiye'ye geldi. 1933-34 öğretim yılından itibaren İ.Ü. Hukuk Fakültesi'nde ticaret hukuku dersleri vermeye başladı. İstanbul Üniversitesi'ne çağrılan Alman Bilim Adamlarının en gençi olup kısa sürede Türkçe'yi öğrendi. Derslerini Türkçe verdiği gibi ders kitaplarınıda Türkçe yazmıştır. 1943 yılında Ankara Hukuk Fakültesi'ne geçerek ticaret hukuku, fikri haklar ve hukuk sosyolojisi dersleri verdi. 1941 yılında Alman vatandışlığından çıkarılınca Türk vatandaşlığına geçti. Yaşamının sonuna kadar Türk vatandaşı olarak kaldı. Savaştan sonra Berlin Hör Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek 1952'de Almanya'ya gitti. İki defa orada rektörlük yaptı. Sağlık durumu elvermeyince 1968'de emekliye ayrıldı. Hayatının son günlerine kadar Almanya'da eğitim gören genç Türk bilim adamları ile öğrencilere yardımcı olan Hirsch 1985 yılında doğduğu şehirde vefat etmiştir.

Önemli Eserleri

1. Ticaret Hukuku Dersleri (Halil Arslenlı ile birlikte) 3 Cilt, İstanbul 1938-1940.
2. Deniz Ticareti ve Sigorta Hukuku, 1942.
3. İktisadi Devlet Teşekküllerinde Umumi Heyet, Ankara 1944.
4. Fikri ve Sanai Haklar, Ankara 1948.
5. Pratik Hukuka Medod (Halil Arslanlı ile birlikte) İstanbul 1944.
6. Hukuk Felsefesi ve Hukuk Sosyolojisi Dersleri, Ankara 1949.
7. Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi, 2 Cilt, İstanbul 1950.
8. Die Verfassung der Türkischen Republik, Frankfurt 1966.
9. Aus der Kaisers Zeiten durch Weimar Rupublik in das Land Atatürks, Eine unzeitgemasse Autobiographie, Münih 1982 (Anılarım

Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi, (Çev. Fatma Suphi), 5. basım, Ankara 2000[382].

**4. Ord. Prof. Dr. Gerhard KESSLER**

24 Ağustos 1993 tarihde Doğu Prusya'nın Wilmsdorf kasabasında doğmuştur. 1901-1907 yılları arasında Berlin ve Liepzig Üniversitelerinde yüksek öğrenimini tamamlamıştır. Bir müddet Jena Üniversitesi'nde çalıştıktan sonra 1927'de Liepzig Üniversitesi'nde sosyoloji ve iktisat profesörü olmuştur. Nasyonel Sosyalistlere karşı yürüttüğü mücadeleden dolayı 1933'te yahudi olmamasına rağmen işten çıkarılıp tutuklanmıştır. Bir müddet sonra serbest kalınca İstanbul Üniversitesi'nin çağrısını kabul ederek Türkiye'ye gelmiştir. İ.Ü. Hukuk Fakültesi'nde sosyoloji dersleri verin Kessler, kendi gibi Almanya'dan iltica eden Neumark, Röpke, Rustov ve Isaac ile birlikte ülkemizde çağdaş iktisat öğretiminin temelini atmıştır. Daha sonra İktisat Fakültesi'ne dönüşecek olan İktisat Enstitüsü'nü kurarak, iktisat öğretimini bağımsız bir bilim dalı haline getirmiştir. 1951 yılında Ülkesine geri dönmüş, 16 Ağustos 1963'de vefat etmiştir.

Türkiye'de Yayınladığı Kitapları

1. Sosyoloji (Çev. Hikmet Sadık), İstanbul 1934.
2. Sosyoloji Dersleri (Çev. R.Ş. Suvla) İstanbul 1936.
3. İçtimaiyata Başlangıç (Çev. Z.F. Fındıkoğlu), İstanbul 1938.
4. İktisat Tarihi (Çev. O. Tuna – S. Ülgener), İstanbul 1940.
5. Kooperatifçilik (Çev. Z.F. Fındıkoğlu), İstanbul 1940.
6. İçtimai Siyaset (Çev. O. Tuna), İstanbul 1945.

---

[382] **İÜA,** 4107-31; Neumark; **a.g.e.,** s.63-66; Widmann, **a.g.e.,** s.449-451; Hirsch, **a.g.e.**

7. Komün Politikası (Çev. E. Zâdil), İstanbul 1950.
8. Sosyal Sigorta (Çev. E. Zâdil), İstanbul 1950.
9. Kooperatifçilik, İstanbul 1950[383].

**5. Ord. Prof. Dr. Andreas Bertelan SCHWARTZ**

17 Şubat 1886'da Budapeşte'de doğmuştur. İlk ve orta öğrenimini Budapeşte'de tamamladıktan sonra yüksek öğrenimini Budapeşte Bonne ve Leipzig Üniversitelerinde yapmıştır. 1912-1920 yılları arasında Leipzig Üniversitesi'nde doçent, 1926 yılına kadarda profesör olarak çalışmıştır. 1926-1930 yılları arasında Zürich Üniversitesi'nde profesör olarak çalıştıktan sonra Freiburg Üniversitesi'ne geçmiştir. 1933 yılına kadar bu üniversitede Roma ve Medeni Hukuk derslerini vermiş, bu tarihte zorunlu emekliye ayrılmıştır. Bundan sonra İstanbul Üniversitesi'nin teklifini kabul ederek Türkiye'ye gelmiştir. 16 Ekim 1934 tarihinde İ.Ü. Hukuk Fakültesi'nde Medeni Hukuk Ordinaryüs Profesörü olarak göreve başlamıştır. 11 Eylül 1953'te misafir bulunduğu Freilburg'da öldüğü tarihe kadar Roma hukuku, medeni hukuk ve mukayesili hukuk profesörü olarak çalışmıştır.

Ülkemizdeki Yayınları

1. Medeni Hukuka Giriş, (Çev. H. Vldet), 1935.
2. Borçlar Hukuku Dersleri, (Çev. Dr. H. Veldet), 1935.
3. Roma Hukuku Dersleri, I. Cilt,(Çev. Türkân Rado) 1942.
4. Aile Hukuku (Çev. Bülent Davran), 1942.
5. Arthur S. Hunt (Almanca ve Türkçe olarak), (Çev. Mehti Ali). (Capitolium Mec. C.II.), İstanbul 1935.

[383] Kessler, **a.g.m.,** s.33-40; Cavit Orhan Tütengil, *Ord. Prof. Dr. G. Kessler'in Sosyoloji Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye'deki Yayınlarının Bibliyoğrafisi,* **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** C. 23, No: 3-4, Nisan-Eylül 1963, s.51-66; Tuna, **a.g.m.,** s.5-23; Fındıkoğlu, **a.g.m.,** s.33-50.

6. Yabancı Bir Hukukun Alınması ve Benimsenmesi, (İstanbul Üniversitesi Açılış Dersleri, İstanbul 1935), Siyasal Bilgiler, İstanbul 1935, Ankara 1936, 10 veya 15 sahife.

7. Kanun ve İçtihat, Hukuki Hayatta İçtihatların Rolü, (Hukuk İlmini Yayma Kurumu Konferanslar serisi), No: 13, Ankara 1936. (Çev. H. Veldet)

8. İngiliz Hukuku ve Kontinantal Hukuk (Hukuk İlmini Yayma Kurumu Konferanslar serisi, No: 22, Hukuk Fakültesi Mecmuası, C.III (1937), Adliye Ceridesi), Ankara 1937.

9. Papirüs, Araştırmaları ve Hukuk İlmi (Üniversite Konferansları 1935-1936). İstanbul 1937, (Çev. H. Veldet).

10. Mukayeseli Medeni Hukuk İlminin Bilhassa Türkiye'deki Ehemmiyet ve Vazifeleri (Üniversite Konfesönslerı) 1937-1938 İstanbul 1939, (Çev. H. Veldet)

11. Türkiye-İsviçre Medeni Hukuk ve Roma Hukuku, (Prof. C. Birsel'e Armağan) İstanbul 1939, (Çev. H. Veldet)

12. Andreas von Tuhr ve Zamanının Hukuk İlmi (Huk. Fak. Mec. C. V.) İstanbul 1939, (Çev. Bülent Davran)

13. Mukayeseli Hukuk Zaviyesinden İngiliz Borçlar Hukukunun Anahatları (Hukuk İlmini Yayma Kurulu Konferanslar serisi: 64), Ankara 1941, (Çev. Halil Arslanlı)

14. Hususi Hukuktaki Umumi Esaslar (Hukuk Gazetesi), İstanbul 1940, No. 41-42, (Çev. B. Davran)

15. Harp ve Hususi Hukuk (Üniversite Konferansları 1940-41), İstanbul 1941, (Çev. Türkân Rado)

16. Yabancı Memleketlerde Telif Hukukunun Bugünkü Durumu, (Huk. Fak. Mec.) İstanbul 1941, (Çev. B. Davran).

17. Boşanma Meselesi Etrafında Düşünceler (Üniversite Konferansları 1941-1942), İstanbul 1942, (Çev. B. Davran).
18. Harbin Hususi Aketler Üzerindeki Tesiri (Çev. H. Beldez), Türk Hukuk Kurumu Konferansları serisi: No: 80, Ankara 1944.
19. Medeni Hukukta Umumi Kısım Meselesi, Mevzuatta ve Hukuk İlminde, Tarihte ve Bugün (Medeni Kanunun XV. Yıldönümü için), İstanbul 1944, (Çev. B. Davran).
20. Evlilik Dışı Çocuk Meselesi (Üniversite Konferansları 1943-1944), İstanbul 1944, (Çev. B. Davran).
21. Borçlar Hukuku dersleri, I. Çilt (Çev. B. Davran), İstanbul 1948[384].

[384] **İÜA,** No: 4107-47; Widmann, **a.g.e.,** s.492.

# SONUÇ

Türkiye Cumhuriyeti, I. Dünya Savaşı sonrası dağılan Osmanlı Devleti'nin Türklerden teşkil edilen Misak-ı Milli toprakları üzerinde emperyalizme karşı verilen İstiklal Savaşı sonucu kuruldu. Atatürk'ün önderliğinde gerçekleştirilen Milli Mücadele Türk milliyetçiliğine ve Türk milletinin bağımsız yaşama azmine dayanılarak kazanıldıktan sonra *"milliyetçilik"* Türkiye Cumhuriyeti'nin temel esaslarından biri olmuştur. Osmanlı Devleti'nin yıkılması, Türk Milleti'nin İstiklal Savaşı vermek zorunda kalmasının yegane sebebi çağın gerisinde kalınmasıydı. Milli Mücadele kazanıldıktan sonra Atatürk'ün *"Asıl iş şimdi başlıyor"* sözleri ile *"çağdaşlaşma"* hamlesini başlattığını biliyoruz. 20. yüzyılın bilgi ve teknolojik birikiminin Batı da şekillenip, Batı medeniyetinin hakim medeniyet haline gelmesinden dolayı *"Batılılaşmak"* genç Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci temel esasını oluşturmuştur.

Atatürk'e göre Türk İnkılâbının hedefi olan çağdaşlaşma bir medeniyet sorunudur. Türkiye'nin doğu medeniyetinden Batı medeniyetine geçmesidir. Aslında çağdaşlaşma 1699 Karlofça ve 1718 Pasarofça'dan beri daima gündemde olmuştur. Ancak bu 200 yıllık süreçte yapılan çağdaşlaşma girişimleri Doğu medeniyetinden ayrılmadan Batı medeniyetini almaya

çalışmış ve başarısız olmuştur. Bu dönemde Batılı tarzda modern eğitim yapan askeri ve sivil okullar, Batıdan alınmış kanun ve mahkemeler ile millet egemenliğine doğru giden rejim anlayışı ile Türk toplumunun Batıya yönelmiş olduğu bir gerçektir. Ancak bu çağdaşlaşma gayretleri devleti yıkılmaktan kurtaramamıştır.

Atatürk'e göre Türk milletinin geri kalmasının sebebi gerçek anlamda bilim ve teknolojiyi izleyen bir dönemin yaşanmamış olmasıdır. Bu nedenle Türk milletinin medeni, çağdaş ve müreffeh millet olarak varlığını yükseltmesi için Türkiye'ye bilimin rehber olmasını en sağlıklı yol olarak göstermiştir. Büyük zaferden hemen sonra 22 Eylül 1825'te;

> *"Dünyada her şey için, maddiyat için, maneviyat için, hayat için muvaffakiyet için en hakiki mürşit ilimdir, fendir. İlmin ve fennin haricinde mürşid aramak gaflettir, cehalettir, dalâlettir. Yalnız, ilmin ve fennin yaşadığımız her dakikadaki safhalarının tekamülünü idrak etmek ve terakiyâtını zamanla takib eylemek şarttır."*[385].

Atatürk'ün *"En hakiki mürşit ilimdir"* diye nitelendirdiği müsbet ilimin en üst seviyede üretildiği yerler ise üniversitelerdir.

Genç Türk Cumhuriyeti kurulduğunda ülkede üniversite olarak bir tek İstanbul Darülfünunu vardı. Darülfünunu geliştirmek için Cumhuriyet Hükümeti bütün fedakarlığı göstermiştir. Ancak 10 yıl süren ilgi ve hassasiyete rağmen Darülfünun'da istenilen gelişme sağlanamamıştır. Darülfünün'un modern Türkiye'yi oluşturacak inkılâplara kayıtsız kalması ve öğrencilerinde bilimsel düşünme yöntemini geliştirmeyi amaçlayan, bilimin üretildiği bir yer değilde mesleklere eleman yetiştiren bir yüksek öğretim kurumu olmaktan öteye gidememesi sonunu hazırlayan en önemli sebeptir.

[385] **Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Ankara 1959, s.194.

Atatürk'e göre Türkiye'nin çağdaş medeniyeti yakalamanın yolu bilimden ve teknolojiden geçtiğine göre Darülfünunu çağdaş bilimi üretecek seviyeye getirmek şarttır. Bunun içinde Darülfünun'da yapılması gereken ıslahatların tespit edilmesine karar verilmiştir. Bu konuda incelemeler yapıp rapor hazırlamak üzere Cenevre Üniversitesi Pedagoji Profesörlerinden Albert Malche görevlendirilmiştir. Malche'in incelemeleri sonucu hazırladığı raporunda Darülfünun'un kapatılıp yeni bir üniversitenin açılması öngörülüyordu. Bu rapordan sonra Malche ve Maarif Vekaleti tarafından çalışmalara son şekli verilip 31 Mayıs 1933'te İstanbul Darülfünunu kapatılıp, İstanbul Üniversitesi kurulmuştur.

Yeni kurulan üniversiteye Darülfünun'dan çok az öğretim üyesi alınmıştır. Ortaya çıkacak açığın Avrupa'da öğrenim ve ihtisaslarını tamamlayıp yurda dönenler ile yurt dışından getirilecek yabancı profesörlerle kapatılmasına karar verilmiştir.

Özellikle çağdaş üniversite anlayışının ve medeniyetinin Türkiye'ye getirilmesi kadronun oluşmasına bağlıydı. Bu nedenle Avrupa'nın gelişmiş üniversitelerinden tanınmış bilim adamları getirilmek isteniyordu. Fakat yurt dışında kendisini ilim alemine kabul ettirmiş, refah seviyesi yüksek ülkelerde yaşayan bilim adamlarını genç Türkiye Cumhuriyeti'ne getirmek oldukça güçtü. Ancak bu tarihlerde Avrupa'da yaşanan bir insanlık dramı Türkiye'nin öğretim üyesi bulma problemini gidermiştir.

1933'te Almanya'da iktidara gelen Nasyonel Sosyalistlerin baskısı sonucu ırki ve politik görüşlerinden dolayı birçok bilim adamı sığınacak, çalışabilecek ülke aramaya başlamıştır.

Kültürel genlerinde ırkçılık bulunmayan Türk milletinin tarih boyunca kurduğu devletleri her zaman inançları nedeniyle zulme uğrayan insanların sığındığı devletler olmuştur. 20. yüzyılda modern Avrupa'da yaşanan bu zulümde de Türkiye birçok Avrupa devletinden önce ülkelerini terk eden bilim adamlarını davet etmiştir.

1929 ekonomik bunalımının tesirlerinin tüm dünyada devam ettiği bir dönemde, Türkiye ülkesine davet ettiği mülteci profesörlere, kendi öğretim üyesine ödediğinden daha yüksek maaş ödemeyi kabul etmiştir. Ancak bu profesörlerin muayenehane açmak, danışmanlık yapmak, özel ders vermek gibi ek işler yapmaları yasaklanmış, sadece eğitime yönlendirilmişlerdir.

Tüm profesörlerle yapılan sözleşmelerde ortak bir hüküm olarak 3 yıl içerisinde derslerini Türkçe vermeye başlayacakları maddesi konmuştur. Bu madde Atatürk'ün Türkçe eğitime verdiği önemi açıkça ortaya koyar. Türkçe bilmeyen profesörlere Türkçe öğrenerek derslerini Türkçe anlatmasını isteyen Atatürk anlayışından, liselerimizde bile yabancı dille eğitim yapmaya başladığımız bu dönemde ne kadar uzaklaştığımızda görülmektedir.

Ülkelerini hakarete, zulme uğrayarak terk etmek zorunda kalan bu bilim adamlarının büyük çoğunluğu kendilerine kucak açan yeni vatanı sevdiler ve ona hizmet ettiler. Modern eğitim-öğretim yöntemini ülkemize getirdiler. Ders kitapları ve bilimsel yayınlarla Türk bilim ve kültür hayatına önemli katkılarda bulundular. Üniversite konferansları ve üniversite haftaları ile üniversite dışına da birikimlerini taşıdılar. En önemli etkileri olarakda lisans ve lisans üstü seviyede öğrenci yetiştirdiler. Onların yetiştirdikleri öğretim üyeleri ve bu öğretim üyelerinin yetiştirdikleriyle Türkiye bir tek İstanbul Üniversitesi'nden 51 devlet üniversitesi, 2 Yüksek Teknoloji Enstitüsü ve 23 vakıf üniversitesine kavuşmuştur. Elbette Büyük Atatürk'ün çizdiği hedefe tam olarak varmış değiliz. Ancak bugün Türkiye üniversiteleri'nin herhangi bir tıp fakültesinde uygulanan tedavi yöntemi dünyadaki en zengin ve modern bir üniversitede uygulanan yöntem ve teknolojiden de geri değildir.

Özetle bugün bilimde bu noktaya gelmemizde Atatürk'ün Üniversite Reformu ve bu reformda görev alan mülteci bilim adamlarının katkısı büyük olmuştur.

# BİBLİYOGRAFYA

## A. ARŞİVLER

### 1. İstanbul Üniversitesi Arşivi

**İÜA,** No: 4102-17

**İÜA,** No: 4102-18

**İÜA,** No: 4102- 84

**İÜA,** No: 4102- 97

**İÜA,** No: 4102-132

**İÜA,** No: 4104-28

**İÜA,** No: 4104-59

**İÜA,** No: 4104-78

**İÜA,** No: 4104-97

**İÜA,** No: 4104-109

**İÜA,** No: 4104-231

**İÜA,** No: 4107-31

**İÜA,** No: 4107-47

**İÜA,** No: 4109-40

**İÜA,** No: 4109-83

**İÜA,** No: 4109-106

**İÜA,** No: 4109-107

**İÜA,** No: 4109-138

**İÜA,** No: 4109-143

**İÜA,** No: 4109-158

**İÜA,** No: 4109-168

**İÜA,** No: 4109-218

**İÜA,** No: 4109-507

## B. GAZETELER ve DERGİLER

Akşam

Belleten

Cerrah Paşa Tıp Fakültesi Dergisi

Cumhuriyet

Hakimiyet-i Milliye

İ. Ü. Fen Fakültesi Mecmuası

İ. Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası

İ. Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası

İ.Ü. Fen Fakültesi Felsefe Arkivi

Kadro

Milliyet

Tanin

Vatan

## C. TETKİKLER

### 1. Kitaplar

Adıvar, A. Adnan, **Osmanlı Türklerinde İlim,** İstanbul 1982.

Akman, Arif, **Türkiye'de Ziraat Yüksek Öğretim Reformunun Anatomisi,** Ankara 1978.

Akyüz, Yahya, **Türk Eğitim Tarihi,** İstanbul 1997.

Alaeddin, İbrahim, **Türk Meşhurları,** IV. İstanbul 1935.

Arslan, Ali, **Darülfünun'dan Üniversiteye,** İstanbul 1995.

Aslanapa, Oktay, **İstanbul Üniversitesinin Tarihçesi, İstanbul Üniversitesi Kuruluş, Tarihçe, Teşkilat ve Öğretim Üyeleri I,** İstanbul 1983.

**Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri,** Ankara 1998.

Ayas, Nevzat, **Türkiye Cumhuriyeti Milli Eğitimi Kuruluşlar ve Tarihçeler,** Ankara 1948.

Ayni, Mehmet Ali, **Daru'l-fünün Tarihi, (**Yayına Hazırlayan, Metin Hasırcı), İstanbul 1995.

Bakla, Leman, **İstanbul Üniversitesi Yayınları Bibliyografyası (1933-1963),** İstanbul 1966.

Baltacı, Cahid, **XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri,** İstanbul 1976.

Başaran, Ali Rıza, **Üniversite Tarihi, Üniversite ve Fakültelerle İlgili Kanun ve Yönetmelikler,** İstanbul 1987.

Başgöz, İlhan ve Howard A. Wilson, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Eğitim ve Atatürk,** Ankara, Ajans-Türk Matbaası, 1968.

Berkes, Niyazi, **Türkiye'de Çağdaşlaşma,** İstanbul 1978.

Beyerchen, Alan D., **Nazi Döneminde Bilim 3. Reich'da Üniversite** (çev. Haluk Tosun), İstanbul 1985.

Bilhan, Saffet, **Orta Asya Bilgin Türk Hükümdarlar Devletinde Eğitim-Bilim-Sanat,** Ankara 1988.

Bilsel, Cemil, **İstanbul Üniversitesi Tarihi,** İstanbul 1943.

Bingöl, Cemil, **Darülfünun ve Türkiye'ye Modern Eğitimin Girişi,** (Yüksek Lisans Tezi) Ankara 1991.

Bingöl, Vasfi, **Atatürk'ün Milli Eğitimimizle İlgili Düşünce ve Buyrukları,** Ankara 1979.

Birand, Hikmet, **Türk Yüksek Öğretiminde Çalışan Alman Bilginlerin Hizmeti Hakkında,** Ankara 1960.

Çadırcı, Musa – Azmi Süslü, **Ankara Üniversitesi Gelişim Tarihi,** Ankara 1982.

Çetin, Hasibe, **Türkiye'de Üniversite Reformları,** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1997.

Dölen, Emre, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilim", **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I,** İstanbul 1985.

Ege, Rıdvan, **Cuhhuriyetin 50. Yılında Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesinin Gelişimi,** Ankara 1973.

Eralp, Hüsniye, **Kuruluşundan Bilimsel Özerkliğe Kavuşuncaya Kadar Darülfünun,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987.

Erantepli, Bülent, **1933 Üniversite Reformu ve Türk Üniversitelerinin Gelişimindeki Yeri,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1996.

Ergin, Osman Nuri, **Türkiye Maarif Tarihi,** C. III-IV, İstanbul 1977.

Ergün, Mustafa, **Atatürk Devri Türk Eğitimi,** Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yayını, No:325, Ankara 1982.

Ertan, Temuçin Faik, **Kadrocular ve Kadro Hareketi,** (Yayınlanmamış Doktora Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Ankara 1992.

Fındıkoğlu, Ziyaeddin Fahri, **Türkiye'de İktisat Tedrisatı Tarihçesi ve İktisat Fakültesi Teşkilatı,** İstanbul 1946.

Fritz Neumark, **Boğaziçine Sığınanlar Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953,** (Çev. Şefik Alp Bahadır), İstanbul 1982.

Gezer, Hüseyin, **50. yılında Türk Resim ve Heykeli,** İstanbul 1973.

Grothusen, Klaus D., **Kemal Atatürk'e Sığınanlar, Alman Gözüyle Atatürk,** Köln, 1988.

Güler, Ali, **Türkiye'de Üniversite Reformları,** Ankara 1994.

Hatiboğlu, M. Tahir, **Türkiye Üniversite Tarihi 1845-1997,** Ankara 1998.

Hirsch, Ernst E., **Anılarım Kayzer Dönemi Weimar Cumhuriyeti Atatürk Ülkesi,** (Çev. Fatma Suphi), Ankara 2000.

-------------**Dünya Üniversiteleri ve Türkiye'de Üniversitelerin Gelişmesi,** C. I-II, İstanbul 1950.

İnan, Afet, **Türkiye Cumhuriyeti ve Türk Devrimi,** Ankara 1977.

İnan, Arı, der., **Gazi Mustafa Kemal Atatürk'ün 1923 Eskişehir-İzmit Konuşmaları,** T.T.K., Ankara 1982.

Karal, Enver Ziya, **Atatürk'ten Düşünceler,** İstanbul 1986.

Kaynardağ, Arslan, **Felsefecilerle Söyleşiler,** Amaç Basımevi, İstanbul 1986.

Kazancıoğlu, Aykut, **Türk Jinekoloji ve Obstetrik bibliyografyası, (1923-1973),** Kağıt ve Basım İşleri A.Ş., İstanbul 1973.

Kısakürek, Mehmet A., **Üniversitelerimizde Yenileşme "Programlar ve Öğretim Açısından",** Ankara 1976.

Kobal, Yunus, **Üniversitelerimizin Gelişimi ve Alman Bilim Adamlarının Katkıları,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1994.

Kocatürk, Utkan, **Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi,** Ankara 1983.

-------------**Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri,** Ankara 1984.

Koçak, Cemil, **Türk Alman İlişkileri (1923-1939) İki Dünya Savaşı Arasındaki Dönemde Siyasal, Kültürel, Askeri ve Ekonomik İlişkiler,** Ankara 1991.

Koçer, Hasan Ali, **Türkiye'de Modern Eğitimin Doğuşu ve Gelişimi (1773-1923),** İstanbul 1970.

Kodaman, Bayram, **Abdülhamid Devri Eğitim Sistemi,** Ankara 1988.

Korkut, Hüseyin, **Türk Üniversiteleri ve Üniversite Araştırmaları,** Ankara 1984.

Lewis, Bernard, **Modern Türkiye'nin Doğuşu, (**Çev. Metin Kıratlı) Ankara 1988.

Malche, Albert, **İstanbul Üniversitesi Hakkında Rapor,** İstanbul 1939.

Mumcu, Ahmet, **Ankara Adliye Hukuk Mektebinden Ankara Hukuk Fakültesine,** Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayını, No: 416, Ankara 1977.

------------- **Türk Devriminin Temelleri ve Gelişimi,** İstanbul 1979.

Neumark, Fritz, **Boğaziçine Sığınanlar Türkiye'ye İltica Eden Alman İlim Siyaset ve Sanat Adamları 1933-1953,** (Çev. Şefik Alp BAHADIR), İstanbul 1982.

Noyan, Abdülkadir, **Ankara Tıp Fakültesi Kuruluş Tarihçesi,** A.Ü. Tıp Fakültesi Yay., Sayı: 76, Ankara 1956.

Ortaylı, İlber, **İkinci Abdülhamit Döneminde Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu,** Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayını, Ankara 1981.

Öklem, Necdet, **Atatürk Döneminde Darülfünun Reformu,** İzmir 1973.

Özenkaya, Özer, **Toplum Bilim,** Yekin Yayınevi, 6. Basım, Ankara 1986.

Pulewka, P., **Tedavi Bakımından Pharmacologie Merkezi ve Muhiti Sinir Sistemi Üzerine Tesir Eden İlaçlar,** (Mütercimi Saib Ragıb Atademir), Konya 1951.

Saray, Mehmet, **İstanbul Üniversitesi Tarihi, (1453-1993),** İstanbul 1996.

Siler, Abdurrahman, **Türk Yüksek Öğretiminde Darülfünun (1863-1933),** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1992.

Sinanoğlu, Oktay, **Hedef Türkiye,** İstanbul 2001.

Söyler, Ayhan, **Atatürk'ün Üniversite Reformu,** (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 1987. CBSD, C.1

Süslü, Azmi, **Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin 50 yıllık Tarihi,** Ankara 1986.

Şehsuvaroğlu, B.N., – A. Demirhan, **Türk Tıp Tarihi,** Bursa 1984.

Taşdemirci, Ersoy, **Belgelerle 1933 Üniversite Reformunda Yabancı Bilim Adamları,** Ankara 1992.

Tozlu, Necmettin, **İsmail Hakkı Baltacıoğlu'nun Eğitim Sistemi,** İstanbul 1989.

Turan, Osman, **Selçuklular Tarihi ve Türk İslam Medeniyeti,** İstanbul 1997.

Ülken, Hilmi Ziya, **Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi,** Ülken Yayınları, İstanbul 2001.

**Üniversite Haftası Diyarbakır,** 1.6.1941-7.6.1941, İstanbul 1941.

**Üniversite Haftası Elazığ,** 23-30 Eylül 1942, İstanbul 1943.

**Üniversite Haftası Erzurum,** 13.7.1940-19.7.1940, İstanbul 1941.

**Üniversite Haftası Konya,** 28 Eylül 1945-4 Ekim 1945, İstanbul 1946.

**Üniversite Haftası Samsun,** 14.9.1943-20.9.1943, İstanbul 1943.

**Üniversite Haftası Van,** 7.8.1944-12.8.1944, İstanbul 1944.

**Üniversite Konferansları 1935-1936,** İstanbul 1936.

**Üniversite Konferansları 1936-1937,** İstanbul 1937.

**Üniversite Konferansları 1937-1938,** İstanbul 1938.

**Üniversite Konferansları 1938-1939,** İstanbul 1939.

**Üniversite Konferansları 1939-1940,** İstanbul 1940.

**Üniversite Konferansları 1940-1941,** İstanbul 1941.

**Üniversite Konferansları 1941-1942,** İstanbul 1942.

**Üniversite Konferansları 1942-1943,** İstanbul 1943.

Widmann, Harst, **Atatürk ve Üniversite Reformu,** İstanbul 1999.

Wilson, Howard – İlhan Başgöz, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Milli Eğitim ve Atatürk,** Dost Yayınları, Ankara 1968.

Yiğit, Ali Ata, **Atatürk Dönemi Eğitim ve Kültür Politikası,** (Basılmamış Doktora Tezi), Ankara 1996.

**2. Makaleler**


(Atay), Falih Rıfkı, *Darülfünun,* **Cumhuriyet,** 23 Temmuz 1932.

(Aydemir), Şevket Süreyya, *Darülfünun İnkılâp Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı,* **Kadro** 2, 14 Şubat 1933.

Abdülfeyyaz Tevfik, *Darülfünun İslahatı,* **Cumhuriyet,** 20 Ocak 1930.

--------------*Darülfünunun İç Yüzü,* **Cumhuriyet,** 22 Kasım 1930.

Akartuna, Mehmet, *Fen Fakültesinde Jeolojinin Gelişmesi*, **İ.Ü. Fen Fakültesinde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

Akozan, Feridun, *Atatürk, Sanat ve Sanatkar (Sanatçı),* **Atatürkçülük İkinci Kitap,** İstanbul 1998.

Akyüz, Yahya, *Atatürk ve Eğitim*, **Atatürkçü Düşünce El Kitabı,** Ankara 1998.

Alagöz, Cemal Arif, *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Kuruluşundan 1973 Yılına Kadar, Ülkeler Coğrafyası Kürsüsü Çalışmaları Hakkında,* **Türk Kültürü Araştırmaları,** Yıl XI-XIV, Ankara 1973-1975.

Aslanapa, Oktay, *İstanbul Darülfünun ve Üniversite Binaları Tarihçesi,* **İstanbul Üniversitesi Bülteni,** No: 13, Mart 1980.

Atalar, Münir, *Ahmet Ağaoğlu*, **Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri,** Kayseri 1996.

Ateş, Ahmet, *Hellmut Ritter,* **Şarkiyat Mecmuası,** V, İstanbul 1964.

Aydemir, Şevket Süreyya, *İnkılabın İdeolojisi, Darülfünun, İnkılap Hassasiyeti ve Cavit Bey İktisatçılığı,* **Kadro,** (Aylık Fikir Mecmuası), C.II., S.14, Şubat 1933.

-------------*İnkılabın İdeolojisi, İnkılap Kürsülerinde İnkılap İlmileşmelidir,* **Kadro,** (Aylık Fikir Mecmuası), C.III., S.28, Nisan 1934.

Aziz, Şevket, *Darülfünun Mütehassısı*, **Cumhuriyet, 21.01.1932.**

Belge, Birhan Asaf, *Arkada Kalan Darülfünun,* **Kadro** 1, 8 Ağustos 1932.

--------------*Üniversitenin Mânâsı,* **Kadro** 2, No:20, 20 Ağustos 1933.

Berkem, Ali Rıza, *Yeni İstanbul Üniversitesi 50 Yaşında,* **Kimya ve Sanayi,** XXVII, İstanbul 1983.

Berkman, A. Tevfik, *Prof. Dr. Friedrich Dessaver,* **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** S. 26, 1963.

--------------*Prof. Dr. Phil. Nat. Friedrich-Dessauer (1881-1963),* **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** C.26, İstanbul 1963.

**Cumhuriyet,** 5-6-7-8-9 Ağustos 1968. *İlk Üniversite Reformunu Yöneten Ord. Prof. Schwartz'ın 1952 Yılında Verdiği Rapor.*

Çağatay, Neşet, *Türk Yükseköğretim Tarihine Genel Bakış,* **Belleten,** Cilt: LIV, Sayı: 211, Ankara 1991.

Çaycı, Abdurrahman, *Atatürk Bilim ve Üniversite,* **Atatürkçü Düşünce,** Ankara 1992.

--------------*Atatürk ve Kültür Alanında Çağdaşlaşma,* **Atatürkçü Düşünce,** Ankara 1992.

Demiriz, Hüsnü, *Fen Fakültesinin Botanik Alanındaki Araştırmalara ve Öğretime Katkısı",* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

Dölen, Emre, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilim*, **Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi I,** İstanbul 1985.

Erinç, Sırrı, *Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Coğrafyası,* **Cumhuriyetin 50. Yılına Armağan Edebiyat Fakültesi,** İstanbul 1973.

Ertem, Gözen, *Fen Fakültesinde Kimya Öğretiminin Geçmişi*, **İ.Ü. Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

Esin, Fatma, *Astroid Ankara'nın İsim Babası,* **Cumhuriyet Bilim Teknik,** No: 85, 15 Ekim 1988.

Fındıkoğlu, Z. Fahri, *Türk Sosyolojisinde İki Alman Sosyoloğu, Prof. Kessler ve Prof. Rüstow,* **İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası,** Cilt: XXIII, Sayı: 3-4, İstanbul 1964.

Gökdoğan, Nüzhet - Adnan Kıral, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Astronomi Bölümü Tarihçesi,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

Gökhan, Nuran, *Ord. Prof. Dr. Hans Winterstein'in Türkiye'deki Araştırmaları,* **2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu,** İstanbul 1981.

Gözen Erten, *Fen Fakültesinde Kimya Öğretiminin Geçmişi,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

Grothusen, Klaus-Detlev, *1933 Yılından Sonra Alman Bilim Adamlarının Türkiye'ye Göçü,* **Belleten** C.XLV/2, Ekim 1981.

Hacaloğlu, A. Hilmi, *Üniversite Reformunda Bir Dönüm Noktası 'Alman Hocaların' Türkiye Macerası*, **Popüler Tarih,** Ocak 2001, S.8.

Halil İnalcık, *Atatürk ve Türkiye'nin Modernleşmesi,* **Atatürkçü Düşünce El Kitabı.**

Irmak, Sadi, *Üniversitenin Kurulması ve ilk Yılları,* **50. Yıl Armağanı,** Cilt II, Atatürk Üniversitesi Yay., Erzurum, Atatürk Üniversitesi Basımevi, 19.

İçen, Orhan Ş., *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Matematik Dalı Mepsuplarının Uluslararası Bilimsel Araştırmalara Yaptıkları Katkı,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

İhsanoğlu, Ekmeleddin, *Darülfünun Tarihçesine Giriş,* **Belleten,** Cilt: LIV, Sayı:210.

İnönü, Erdal, *Matematik ve Fizik Dallarında Türkiye'nin 100 Yıllık Gelişmesi İçinde Atatürk'ün Üniversite Reformunun Yeri,* **Bilim ve Teknik,** 14, 1981.

İzgi, Özkan, *Atatürk'ün Eğitim ve Üniversitelere Bakış Açısı,* **Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi,** Cilt:1, Sayı:1, Kasım 1984, Ankara.

Kafesoğlu, İbrahim, *Nizamülmülk*, **İslâm Ansiklopedisi,** C.IX, İstanbul 1993.

Karaosmanoğlu, Yakup Kadri, *Mütahassız*, **Kadro,** Sayı 2, Şubat 1932.

Kaymakçalan, Şükrü, *Ord. Prof. Dr. Paul Pulewka Yetmiş Yaşında,* **A.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** C.XIV, S.IV, 1966.

Kaynardağ, Arslan, *Üniversitelerimizde Ders Veren Alman Felsefe Profesörleri,* **Türkiye Felsefe Kurumu Konferansları 1,** Ankara, Kasım-Aralık 1986.

Kessler, Gerhard, *Kendi Hayat Yolum,* ***İş Mecmuası,*** No:113, 1951.

Kocatürk, Utkan, *Atatürk'ün Üniversite Reformu ile İlgili Notlar*, **Atatürk Araştırmaları Merkezi Dergisi,** C.I., S.1, Ankara 1984.

Koçaoğlu, A. Mehmet, *Ağaoğlu Ahmet'in İngiltere ve Hindistan İsimli Kitabı*, **Türk Dünyası Aydınları Sempozyumu Bildirileri,** Kayseri 1996.

Koçer, Hasan Ali, *Türk Üniversitelerinde Örgütsel Gelişme,* **Üniversite Yönetiminde Uluslararası Sorunlar Sempozyumu,** Ankara 1979.

Mansel, Arif Müfid, *Clemens Emin Bosch,* **Belleten** Sayı 78.

Maskar, Üveis, *Siegfield Oberndorfer,* **2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu,** İstanbul 1981.

*Ord. Prof. Dr. Kerim Erim*, **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi Mecmuası,** Seri (A), 18 (1) I-IV, 1953.

Ötüken, Adnan, *Prof. Hellmutt Rıtter'in İstanbul Kütüphaneleri Hakkında Mühim Bir Raporu,* **Türk Kütüphaneciler Derneği Bülteni,** C.VI, S.1-2, 1957, s.36-46.

Özemre, Ahmet Yüksel, *İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nin Fizik İlmine ve Eğitimine Katkısı,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

Özen, Haldun – Mete Tuncay, *1933 Darülfünun Tasfiyesinde (Fen ve Tıp Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi Mekteplerinden) Atılanlar*, **Bilim ve Sanat,** Ekim 1984.

Seyhan, Muvaffak, *Fen Fakültesinin Altan Çağı,* **Cumhuriyet,** 05.03.1972.

--------------*Prof. Arndt Öldü,* **Cumhuriyet,** 7.1.1970,

Şehsüvaroğlu, Bedi, *Ord. Prof. Dr. H. Braun,* **Akşam Gazetesi,** 03.03.1950, *Ord. Prof. Dr. H. Baraun (1881-1963),* **İ.Ü. Tıp Fakültesi Mecmuası,** s.26, İstanbul 1963.

Şemin, Refia Uğurel, *Eğitim Bilimlerinin Üniversiteye Giriş*", **Cumhuriyetin 50. yılına Armağan (Edebiyat Fakültesi),** İstanbul 1973.

Şengün, Âtıf, *İstanbul Üniversitesinde 1933 Reformundan Sonra Zoolojinin Gelişmesi,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

Taşdemirçi, Ersoy, *Türkiye'de Yüksek Öğretim Kurumlarının Gelişmesinde Avusturya ve Alman Bilim Adamlarının Katkısı*, **E.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi,** S.9, Yıl 2000.

Terzioğlu, Arslan, *Türkiye'de Görev Yapmış Olan Alman Asıllı Tıp ve Deneysel Bilim Dallarındaki Profesörlerin Biyografileri,* **Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyum Bildirileri,** !8-19 Ekim 1976 İstanbul.

Tuna, Orhan, *Prof. Gerhard Kessler Şahsiyeti ve Eserleri,* **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** C.23, Nisan-Eylül 1963, No: 3-4.

Tuncay, Mete – Haldun Özen, *1933 Tasfiyesi veya Bir Tek Parti Politikacısının Önlenemez Yükselişi ve Düşüşü*, **Toplum ve Tarih,** s.10, Ekim 1984.

Tuncay, Mete – Haldun Özen, *1933 Tasfiyesinde (Fen ve Tıp Fakülteleriyle Eczacı ve Dişçi mekteplerinden) Atılanlar,* **Bilim ve Sanat,** Sayı: 46, Ekim 1984.

Tuncay, Mete – Haldun Özen, *Osmanlı Darülfünunundan YÖK Darülfününuna,* **Yarın,** Sayı:38, Ekim 1984.

Tuncay, Mete, – Haldun Özen, *1933 Darülfünun Tasfiyesi*, **Yeni Gündem,** S.11, 1-15 Ekim 1984.

Tütengil, C. Orhan, *Ord. Prof. Dr. G. Kessler'in Sosyoloji Tarihimizdeki Yeri ve Türkiye'deki Yayınlarının Bibliyografyası,* **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** Cilt: XXIII, Sayı: 3-4, İstanbul, 1964.

-------------*Türkiye'nin Sorunları ve Fritz Baade,* **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** C.24, No: 1-2, Ekim-Mart 1964.

Unat, Ekrem Kadri, *Ölümünün Onuncu Yılında Ord. Prof. Dr. H. Braun'ı Hatırlayış,* **Cerrahpaşa Tıp Fakültesi Dergisi,** C. 4, S. 3, Temmuz 1973.

Ülgener, Sabri F., *Alexander Röstov,* **İ.Ü. İktisat Fakültesi Mecmuası,** C.23, No:3-4, Nisan-Eylül 1963.

Ülken, Hilmi Ziya, *Eğitim Krizinin Kökleri ve Üniversiteler* **A.Ü. Eğitim Fakültesi Dergisi,** C.II.

Yener, Nezihe, *Ord. Prof. Eduard Melchior,* **Ankara Numune Hastanesi Bülteni,** C.1, No: 1, Ankara 1961.

Yenerman, Münevver, *Patoloji Dalında 1933 Üniversite Reformu ile Sağlanan Gelişmeler ve Ord. Prof. Dr. Philipp Schwartz'ın Etkileri,* **2. Türk-Alman Tıbbi İlişkileri Sempozyumu,** İstanbul 1981

Yeniçay, Fahir, *İstanbul Üniversitesinde Fiziğin Gelişmesi,* **İstanbul Üniversitesi Fen Fakültesi'nde Çeşitli Fen Bilimi Dallarının Cumhuriyet Dönemindeki Gelişmesi ve Milletlerarası Bilime Katkısı,** İstanbul 1982.

### D. ANSİKLOPEDİLER

**Ana Britanica,** *Fritz Arndt,* maddesi.

**Ana Britanika,** *Alfred Hlilbronn,* maddesi.

**Ana Britanika,** *Fritz Arndt* maddesi.

**Ana Britanica,** *Alfred Hlilbronn,* maddesi.

**Ana Britanica** *Kosswig,* maddesi.

**Ana Britanica,** *Ernest von Aster,* maddesi.

**Büyük Larrousse,** *Gleisberg,* maddesi.

**Büyük Larrousse,** *Clemens Bosch,* maddesi.

**Meydan Larrousse;** *Bosch,* maddesi.

**Yeni Türk Ansiklopedisi,** İstanbul 1985, C.10.

# İNDEKS

***A***



***B***

### *G*



### *H*

***Z***

# EKLER